

De heren van Montfoort - En hun huijsinge te Utrecht -

Nieuwegracht 34 en 36

SteenGoud

Colofon

De Heren van Montfoort - En hun huisinge te Utrecht Nieuwegracht 34 en 36

Onderzoek naar de historie van grond, bebouwing, eigendom en bewoning

Onderzoek en tekst: R.P. (Rolf) de Veer, gastschrijver Werkgroep Historisch Onderzoek van het Utrechts Monumentenfonds

Illustratieverantwoording omslag:

voorzijde: Gezicht op de panden Nieuwegracht 34-36 te Utrecht, 1916 • I20819, HUA

achterzijde: Nieuwegracht 34 en 36, anno 2024 • eigen foto | De gedachtenistafel van de heren van Montfoort, anoniem, ca. 1400 • Collectie Rijksmuseum

Omslag en opmaak: Werkgroep Historisch Onderzoek van het Utrechts Monumentenfonds

Druk: Practicum Print Management, Soest

ISSN: 1383-0279

Dankwoord

Dank aan de leden van de Werkgroep Historisch Onderzoek van het UMF voor het kritisch lezen van deze tekst en met name aan Patrick Vonk voor de opmaak en Bert Poortman voor zijn werk aan de illustraties. In het bijzonder wil ik ook Simon den Daas en Jan Bos bedanken. Simon heeft deze publicatie mogelijk gemaakt door het te steunen en in te brengen in de werkgroep. Zonder Jan was ik er niet in geslaagd om de eigenaarsgeschiedenis door te trekken tot de middeleeuwen en daarmee was de vormende fase van het Huis van Montfoort onderbelicht gebleven.

SteenGoed verschijnt tweemaal per jaar en is een uitgave van

Lange Nieuwstraat 53, 3512 PD Utrecht

T 030 2311761

E info@umf.nu

W www.umf.nu

B NL68 TRIO 0254731678

 www.facebook.com/UtrechtsMonumentenfonds

 www.linkedin.com/company/UtrechtsMonumentenfonds

Steun onze werkzaamheden

Met uw bijdrage steunt u de werkzaamheden van het Utrechts Monumentenfonds.

U ontvangt dan het Jaarverslag, SteenGoed, nieuwbrieven en uitnodigingen voor vergaderingen, lezingen en/of excursies. De minimale bijdrage is €27,50 per jaar of als begunstiger voor het leven betaalt u eenmaal €450,-.

Draagt u onze monumenten een warm hart toe

Een hogere bijdrage doneren mag natuurlijk altijd. Als begunstiger van het UMF mag u de giften - onder bepaalde voorwaarden - aftrekken van de inkomstenbelasting. Deze regeling is van toepassing, omdat het UMF een ANBI-status heeft. Meer informatie hierover vindt u op:

www.utrechtsmonumentenfonds.nl/content/begunstigers

Alle uitgekomen edities van SteenGoed zijn te vinden op:

www.utrechtsmonumentenfonds.nl/erfgoed-in-beeld/#STEENGOED

“Rijksmonumentaal grachtenpand aan de Nieuwegracht. Het is opgetrokken met gave kloostermoppen. Destijds was het eigendom van de ‘Heeren van Montfoort’ en is nu verbonden met het prachtige voorhuis uit de 16e en 17e eeuw, waarin dit appartement zich bevindt.”

Zo klonk het in de verkoopbrochure die wij op aanvraag van de makelaar ontvingen, toen Nieuwegracht 34A¹ op de markt kwam.

Dit historisch gegeven sprak natuurlijk tot de verbeelding en dit werd versterkt door de historische informatie in het pakketje dat door de verkoper uiteindelijk bij verkoop aan de nieuwe eigenaren zou worden overgedragen. Hierin was, naast bouwhistorische informatie, onder andere ook een essay opgenomen over ‘t Huijs Montfoort’ dat was geschreven door C. Denneman Sr., de vader van een voorgaand eigenaar. In dit document werden nogal wat beweringen gedaan over het huis, zowel in termen van bouwhistorie als eigendom.

Naarmate wij het huis beter leerden kennen bleek er echter reden tot twijfel. Wat was dan precies het huis van Montfoort? Het oudste bouwdeel achter het voorhuis? Dit wordt door bouwhistorici van de gemeente Utrecht gedateerd op de 14e eeuw. Maar dan was het dus al gebouwd bij de eventuele overdracht aan Jan III van Montfoort, terwijl deze het volgens Dhr. Denneman in 1489 als nieuwbouw van de Raad van de stad ten geschenke had gekregen. En het is in oorsprong een vrij klein vierkant bouwwerk, dat in enkele fases is uitgebreid. Maar als het voorhuis 16e en 17e-eeuws zou zijn, was dat weer van na 1489 en kon het ook weinig met Jan III te maken hebben...

Er bleek weinig ‘gemakkelijke’ houvast te vinden op internet, behalve enkele meldingen die betrekking hadden op het huidige Nieuwegracht 36. Was de associatie met de ‘Heeren van Montfoort’ dus wel terecht voor wat betreft het huidige nummer 34?

Kortom, onduidelijkheid en vele vragen. De coronacrisis, die eind maart 2020 uitbrak in Nederland, had tot gevolg dat er maatschappelijk geen tot weinig ruimte was voor sociale interactie, wat resulteerde in veel vrije tijd in de avonduren. Vanaf mei werden deze de inzet van een nieuwe bezigheid: achterhalen wat er nou eigenlijk waar was van de beweringen.

R.P. (Rolf) de Veer
gastschrijver Werkgroep Historisch Onderzoek
van het Utrechts Monumentenfonds

¹ Voorafgaand aan deze verkoop werd nummer 34 ongesplitst bewoond. Bij verkoop is het pand gesplitst in de nummers 34 en 34A. In het vervolg gebruiken we ‘34’ voor het gehele pand.

Introductie en aanloop

Het pakketje aan historische informatie dat bij de verkoop van Nieuwegracht 34A werd meegeleverd, waar in het voorwoord al naar wordt gerefereerd, bevat verschillende stukken. Naast het eerder genoemde essay, zijn er enkele (kopieën van) bouwhistorische rapporten en/of notities, bouwtekeningen van recentere verbouwingen en - wellicht het meest interessant - een collectie oude overdrachtsdocumenten.

In het essay wordt veel interessante achtergrondinformatie gegeven over onder andere de historische context van het huis. Zo beschrijft dhr. C. Denneman Sr. de verwickelingen rond de Hoekse en Kabeljauwse twisten in het Sticht Utrecht, en met name ook de rol die Jan III, sinds 1459 burggraaf van Montfoort, die namens de Hoeksen het Utrechts stedelijk verzet leidde, vervulde. Hoewel de strijd tegen de bisschop David van Bourgondië werd verloren, was volgens dhr. Denneman de bevolking Jan III toch dermate dankbaar voor dat wat er uit de strijd was geslept dat

“de Raad van de stad op een onbebouwd terrein van het Capittel van Oudmunster en van de St. Paulusabdij, gelegen aan de Oostzijde van de Nieuwegracht tussen de Paulusbrug en de Brigittenbrug en begrensd door het gebied van het Brigittenklooster aan de zuidzijde en aan de oostzijde door het convent Onse lieve Vrouwe in de Wijngaard een herenhuis liet bouwen en het omtrent 1489 aan burggraaf Jan III van Montfoort ten geschenke gaf. Sindsdien heet dit huis, nu Nieuwegracht 34, kadastraal bekend gemeente Utrecht, Nieuwegracht wijk A, nummer 895, Sectie B, nummer 319, groot 2 aren 70 centiare: d’ Huysinge Montfoort of ’t Huys Montfoort.”

Wat de bouwhistorische stukken betreft; hierbij vielen twee documenten op: een korte beschrijving van het huis door dhr. C.L. Temminck Groll, uit zijn proefschrift over middeleeuwse stenen huizen te Utrecht (1963), en een artikel over het huis geschreven door dhr. A.F.E. Kipp (1990).

De bouwtekeningen hebben betrekking op verbouwingsvoorstellen in de periode 1987-2004.

De overdrachtsdocumenten zijn daadwerkelijk oud; de oudste dateert van 1671. Vooral de oudere van deze documenten zijn fragiel en, gegeven de hand-

schriften en het woordgebruik, niet eenvoudig te lezen. Daarmee was het niet meteen duidelijk wat de functie van de individuele documenten en hun onderlinge relatie was.

Overigens bleek ook de afdeling erfgoed van de gemeente een enthousiaste partij en na een afspraak eind 2019 op het stadhuis stuurde deze veel bruikbare additionele informatie toe. Zo ontvingen wij enkele foto's die in de loop der jaren waren gemaakt bij onderzoek ter plaatse (o.a. genomen tijdens werkzaamheden van de heren Temminck Groll en Kipp), aanvullende bouwtekeningen en aanvullende bouwhistorische notities van dhr. Kipp en, achteraf zeer relevant: een link naar het Utrechts Documentatiesysteem UDS dat bijzonder veel bouwhistorische en overige informatie over individuele huizen bevat.

Daarnaast bleek ook de reeks 'Steengoed' uitgaven zeer waardevol. Zoals we zullen zien zijn hieruit enkele belangrijke inzichten voortgekomen.

Met deze informatie voorhanden begon de zoektocht...

De eerste stappen

Een eerste aanzet voor de zoektocht werd gegeven in het stukje geschreven door dhr. Temminck Groll. Dhr. Temminck Groll (1925-2015) was een autoriteit op het gebied van Nederlandse bouwhistorie en hij heeft een grote rol gespeeld binnen de Utrechtse monumentenzorg ('chef onderafdeling monumenten' in de gemeente Utrecht van '57 tot '64). Hij stond aan de basis van de restauratiearchitectuur in Nederland (de eerste hoogleraar architectuur en restauratie op de faculteit bouwkunde in Delft, van '73 tot '86). Voorts had hij samen met architect Paul van Vliet een 'Bureau voor restauratie', dat onder andere eind jaren '70 betrokken was bij de bouwplannen van Nieuwegracht 34.

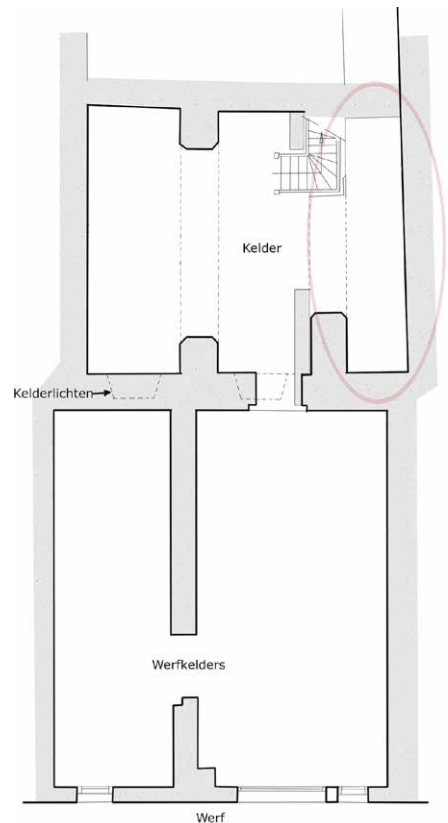
Dhr. Temminck Groll categoriseert het huis als 'dwars huis'², en doet vervolgens enkele interessante observaties. Ten eerste stelt hij dat de kelder en

² Deze worden gekenmerkt door de nokrichting evenwijdig aan de voorgevel. Andere gebruikte classificaties zijn bijvoorbeeld 'grote diepe huizen', 'middelgrote diepe huizen', 'brede huizen' en 'complexe huizen'.

Afb. 01

Het kelderplan, met het kleinere deel rechtsboven. Heeft hier bovengronds zich een 'door een stenen muur afgescheiden gang' bevonden?
Bron: NL-UtHUA_ A11309, HUA, 1977

grootste werfkelder uit de bouwtijd stammen en maakt hij een ietwat cryptische opmerking dat het huis mogelijk “vanouds aan die zijde³ een door een stenen muur afgescheiden gang of portaal bezat” (zie Afb. 01). Voorts constateert hij, wellicht interessant wat datering betreft, dat de afgeschuinde kanten van de schoorsteen vergelijkbaar zijn met die van de Mariastraat 28 (zie Afb. 02 op de volgende pagina). Ook bracht dit stukje de relevantie onder de aandacht van de in de bouw gebruikte bakstenen: hoe groter de bakstenen/moppen en hoe hoger ‘tien lagen baksteen’ zijn, hoe ouder doorgaans een bouwdeel. In het geval van het voorhuis is de maat 28.5-29 x 13.5-14.5 x 6.5cm en meten tien lagen 80 cm, wat een bouwperiode suggereert van (vroeg in de) 15e eeuw. Tenslotte benoemt hij nog de later te bespreken hol geprofileerde baksteenlijst als beëindiging van de voorgevel (zie Afb. 05), de gotische sleutelstukken onder de moerbalken (zie Afb. 07) en de tweejukkige eiken spanten van de (voorste) kap (zie Afb. 10).

Met het beter bestuderen van de bouwhistorische notities van dhr. Kipp kwam ook weer wat meer informatie naar boven. Naast het in het vorige hoofdstuk genoemde artikel uit 1990 bleek er meer van zijn hand beschikbaar te zijn, volgend uit zijn betrokkenheid bij de vele iteraties die de (ver)bouwplannen hebben doorgemaakt. Zo geeft een handgeschreven notitie uit 1981 veel inzicht in de datering van onderdelen van het huis en geeft een notitie uit 2000 inzicht in de recente verbouwgiedenis, alsmede verdere historische achtergrond bij het achterhuis. Verder zijn de notulen van de monumentencommissie (waar dhr. Kipp als bouwhistorisch adviseur optrad) een bron van informatie gebleken.

De notitie van 11 november 1981 (dhr. Kipp)

Dit betreft een handgeschreven A4 die de indrukken kort weergeeft die dhr. Kipp heeft overgehouden aan zijn bezoek in november 1981. Enkele interessante observaties hieruit zijn:

- Middeleeuws voorhuis bestaande uit dwars voorhuis met diepe achterbouw.
- Middeleeuwse spanten in de kap van de achterbouw.
- Achterhuis met voorste helft uit XIV/XV, een eventuele verbouwing in XVI en een ophoging en achtergevel uit XVII.

3 Hij verwijst naar het kleinere vlak, onder de gang.

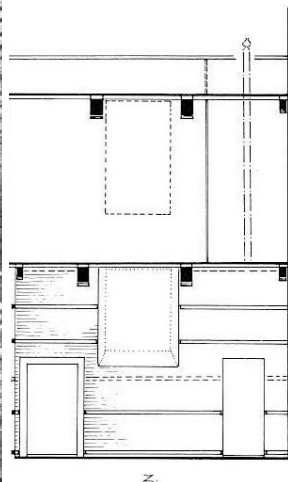

- 'Overloop'/tussenlid tussen deze huizen uit XVII.
- Spiltrap in achterbouw uit XVII (deze trap met 'fijn geprofileerd schotwerk' wordt verder uitgewerkt in een apart document uit diezelfde maand).
- De bakstenen gootlijst aan de voorgevel is een kopie van het restant van de goot van de achtergevel 'rechts naast de achterbouw' (zie Afb. 05).

De notitie uit 1990 (dhr. Kipp)

Deze bouwhistorische notitie bleek onderdeel uit te maken van het Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht over 1990. Deze reeks kronieken is uitermate interessant uit het oogpunt van Utrechtse archeologische en bouwkundige geschiedenis en beslaat de periode 1974 tot en met 1992. Daarna is de gemeente er helaas mee gestopt. Enkele interessante observaties uit dit artikel zijn:

- Beide delen van het voorhuis dateren uit de 15e eeuw. Het feit dat de zijmuren in de hoeken van het achterste bouwdeel van het voorhuis

met het voorste bouwdeel 'in verband' zijn gemetseld suggereert dat beide bouwdelen in dezelfde tijd zijn opgetrokken. De maat van de moppen is 29-30 x 14.5 x 6.5-7 cm, 10 lagen meten 81 cm.

- Het blijft onduidelijk of de 17e-eeuwse spiltrap teruggaat op een middeleeuwse versie en of deze oorspronkelijk een verbinding met de oorspronkelijke keldertoegang verzorgde.
- Het achterhuis bestaat uit een 14e-eeuws deel en een 17e-eeuws deel (zie Afb. 03).
- In het midden van de zuidelijke zijmuur van de achterbouw van het voorhuis bleek zowel op de begane grond als op de verdieping een groot dichtgemetseld venster uit de bouwtijd te zitten (zie Afb. 04). Hieruit blijkt dat de gang langs dit gedeelte van het voorhuis oorspronkelijk een open ruimte was.

De notitie van 29 augustus 2000 (dhr. Kipp)

Enkele interessante observaties:

- "De sprong in de zuidelijke zijmuur van het in één keer gebouwde voorhuis en de opzet van de kelder lijken erop te wijzen dat het dwarsgeplaatste voorste deel over een oorspronkelijke open zijgang heen is gebouwd, die toegang gaf tot het oudere achterhuis en die pas veel later tot binnengang werd omgebouwd."
- "Het voorste vierkant van het achterhuis is van vermoedelijk 14e-eeuwse oorsprong (op basis van de moppen "van groot formaat" in het muurwerk) met een latere middeleeuwse uitbreiding van één laag aan de achterzijde. In de 17e eeuw werd het achterhuis verbouwd en "gehomogeniseerd" door verhoging van het achterste deel met een verdieping en de bouw van een doorlopende kap over het geheel en van een nieuwe achtergevel."⁴
- "Het achterhuis lijkt te dateren van vóór en het voorhuis van (kort) na de aanleg van de Nieuwe Gracht in 1393."
- Het betreft hier een "zeldzaam voorbeeld van een 14e eeuwse achterhuis, dat ouder is dan de aanleg van de Nieuwe Gracht en dat kennelijk nog lang na de sluiting van de bebouwing in de rooilijn als zelfstandig toegankelijk is blijven functioneren."

4 In een korte bouwhistorische notitie voor de vergadering van de erfgoedcommissie van de gemeente uit april 1992 stelt dhr. Kipp "Ten tijde van de 17e-eeuwse uitbreiding werd het middeleeuwse deel wat verlaagd en werd de 17e-eeuwse kap daar overheen doorgetrokken."

Afb. 02: pag. 04

De vergelijkbare hoek van de schoorstenen trok de aandacht van Temminck Groll. Het huis aan de Mariastraat 28, een (vorm van een) zogenaamde 'woontoren', wordt gedateerd op 'XVc (of eerder?)' (derde kwart van de 15e eeuw).

Links de schoorsteen van Mariastraat 28, Temminck Groll. Rechts die van Nieuwegracht 34.

Bouwhistorische elementen

Tijdens het bestuderen van het beschikbaar materiaal bleek dat bouwhistorici gebruik maken van verschillende elementen in de bouw om een stijl of bouwperiode te typeren. Het is leuk dit punt aan te grijpen om enige achtergrond te geven over de (relevantie van) de verschillende elementen:

Geprofileerde bakstenen keellijst

Zowel dhr. Temminck Groll als dhr. Kipp merken de geprofileerde bakstenen lijst op (een zogenaamde 'keellijst' of ook elders genoemd een 'worstlijst met een hol profiel erboven') die op verschillende plaatsen in het huis is toegepast (zie Afb. 05). Dit lijkt een relatief weinig voorkomend stijlelement in woonhuizen⁵, hoewel het vaker voorkomt bij Utrechtse middeleeuwse kerken en gasthuizen (zie Afb. 06). In het geval van Nieuwegracht 34 lijkt het in ieder geval verdere steun te geven aan de these dat het voorhuis in één keer is gebouwd, waarbij vooral ook van belang kan zijn dat dus ook de voorgevel in zijn geheel uit de bouwtijd stamt (zie ook later de bespreking van de 'poort' en steeg/gang).⁶ De gevonden voorbeelden suggereren een bouwtijd van 14e of 15e eeuw.⁷

Sleutelstukken

Zoals dhr. Temminck Groll aangeeft bevinden zich gotische sleutelstukken in het voorhuis.⁸ Een sleutelstuk is een functioneel ornament, dat de moerbalk ondersteunt en (in meer of mindere mate) het draagvermogen hiervan vergroot. De moerbalken ('moer' komt van 'moeder') zijn de dikke dragende plafondbalken waarop de kinderbinten en de vloer erboven steunen. De oorsprong van het sleutelstuk ligt in de tijd dat er nog houtskeletbouw gangbaar was bij huizen:

"Huizen werden toen door timmerlieden gebouwd die in een lange bouwtraditie stonden. Voor de grote, dragende balken van vloeren en zolders gebruikten ze complete boomstammen. Die werden ontdaan van hun bast en vervolgens gekant. Na deze bewerkingen blijft zo'n balk natuurlijk nog altijd taps: dik van onder (de wortelzijde) en dun aan de boomtopzijde. Als je een dergelijk taps toelopende balk op twee steunpunten legt en als dragende vloerbalk gebruikt, wordt de vloer die je erop legt natuurlijk niet waterpas. Aan de boomtopzijde loopt de vloer dan naar beneden. Dat verhelp je door de grote vloerbalk aan die zijde met een extra balk(je) op te hogen. Deze op maat gemaakte slof onder de 'dunne' zijde van de vloerbalk heet het sleutelstuk. Omdat hij toch al met de hand pasgemaakt werd en men dit 'lapmiddel' voor het oog wilde camoufleren, versierden timmerlieden het op zo'n manier dat het van een afstand op een ornament leek. Hoe meer tijd en geld er beschikbaar was, hoe mooier dit ornament.

Afb. 03: pag. 04

Deze foto van dhr. C.L. Temminck Groll uit (waarschijnlijk) 1968 illustreert de overgangen van 14e-eeuwen naar later middeleeuwen en 17e-eeuwen bouwwerk in het achterhuis. Bron: Gemeente Utrecht

Afb. 04: pag. 04

Deze tekening illustreert de twee grote vensters uit de bouwtijd die later zijn dichtgemetseld aan de zuid-zijmuur achterbouw voorhuis, A.F.E. Kipp, 1990

5 Het kan ook zijn dat zulke lijsten worden afgedekt door houten lijsten, zoals dit bij Nieuwegracht 34 ook tot voor de verbouwing in de jaren '70 het geval was. De auteur heeft wel enkele middeleeuwse huisvoorbeelden gevonden bij Jeruzalemstraat 8-10, Hamburgerstraat 9, Achter St. Pieter 8-10-12, en Nieuwegracht 48. Jongere voorbeelden zijn te vinden bij Jeruzalemstraat 7-9 en 15 en Herenstraat 5 en 28.

6 Hoewel bij nadere beschouwing blijkt dat het profiel van de lijst aan de voorgevel wel identiek is aan dat van de (gesloopte) lijst van de oost (achter)gevel van het voorste bouwdeel van het voorhuis, maar afwijkt van het profiel van de andere twee resterende voorbeelden (zie Afb. 5)

7 Vooral gegeven de bouw tijden van de kerken en gasthuizen. Daar is echter veel aan verbouwd door de eeuwen heen en het is zonder verder onderzoek niet met zekerheid te stellen dat deze lijsten niet een jongere toevoeging aan een ouder bouwwerk zijn.

8 De balken zijn op de begane grond verborgen achter een plafond en de zichtbare (oude) sleutelstukken bevinden zich op de eerste verdieping. Sleutelstukken in de entree en overloop op de eerste verdieping lijken moderne replica's.

Later, toen de balklagen mooi regelmatig gezaagd en geschaafd werden, bleef men in de bouw sleutelstukken toepassen. Ook nadat de houtskeletbouw om brandveiligheidsredenen werd vervangen door baksteenbouw. Wel veranderde het meer en meer van een puur constructief element in een onderscheidend vormgevingselement.” (Schakel en Schrale, 2004)

geval gaat het om korte (console) sleutelstukken (zie Afb. 07). Deze zijn steeds aanwezig in paren, allen voorzien van een zogenaamd peerkraal motief aan het uiteinde dat gebruikt is in de periode van de 14e tot de eerste helft van de 16e eeuw. De paren verschillen onderling in afwerking (menagering, zijprofiel, driehoekslijstjes, model peerkraal, etc).

Omdat afwerking in de bouw sterk aan mode onderhevig is, zijn sleutelstukken bij uitstek geschikt als hulpstuk in het dateren van een bouwwerk. In dit

Op basis van het gedane onderzoek schat de auteur de datering van de sleutelstukken rond 1500.

Afb. 05
Links: de hol geprofileerde bakstenen lijst die de voorgevel beëindigt. Deze werd al opgemerkt door de heren Temminck Groll en Kipp en lijkt identiek aan het oorspronkelijk aanwezige (inmiddels gesloopte) bakstenen profiel op de achtergevel van de voorbouw (linksmidden, detail uit een foto van Temminck Groll).

Rechtsmidden: het bakstenen profiel in de zuidgevel van de achterbouw, dat iets afwijkt maar dat weer sterk lijkt op het profiel in de uitkraging (schouderstuk of oor) in de westgevel van het 14e-eeuwse achterhuis (rechts).

Afb. 06
Een selectie vergelijkbare geprofileerde bakstenen lijsten elders in Utrecht.
Van links naar rechts: Geertekerkerk, Agnietenklooster, Bartholomeus gasthuis, Catharijneconvent, Nicolaïkerk

Afb. 07

Paren van sleutelstukken in het voorhuis.

Bovenste rij van links naar rechts: 1e koppel in voorkamer moerbalk west- en oostmuur, 2e koppel noordmuur links van schouw tegen westmuur en linkerkant schouw.

Tweede rij, links en midden: 3e koppel voorkamer noordmuur rechts van schouw tegen rechterkant schouw en oostmuur, rechts: achterkamer oostmuur tegen noordmuur (het enig overgebleven sleutelstuk in de achterkamer, hier te zien na behandeling tegen houtrot).

Onderste rij links: de verdwenen tegenhanger van het voorgaande stuk, achterkamer oostmuur tegen zuidmuur. Midden en rechts: het verdwenen koppel onder de moerbalk in de achterkamer, tegen respectievelijk de noord- en zuidmuur.

Bron zwart-wit foto's: G.F.D. bureau monumenten, 11-11-1981

Kelder: gordelbogen en troggewelven

Vrijwel alle grote (en ook wel de kleine eenvoudige) oude huizen in Utrecht zijn geheel of gedeeltelijk onderkelderd.⁹ Bij toepassing van een stenen gewelf worden vier types onderscheiden: het tongewelf, troggewelven op gordelbogen, het kruisribgewelf (komt minder vaak voor) en kleine troggewelven op houten, ijzeren of stalen balken (vanaf de 17e eeuw). Het tongewelf is het meest voorkomend in Utrecht en is vanaf de 14e eeuw continu toegepast. Het tweede type gewelf werd in de 14e en 15e eeuw toegepast en dit is het type dat op ons geval van toepassing is. We hebben enkele voorbeelden kunnen vinden met vergelijkbare profilering als gebruikt in de kelder van Nieuwegracht 34, allen uit de 14e en 15e eeuw¹⁰ (zie Afb. 08).

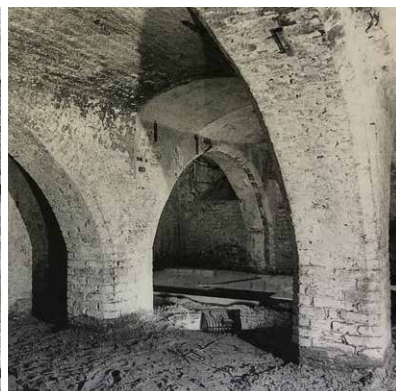
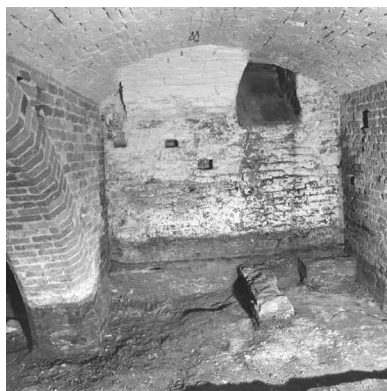
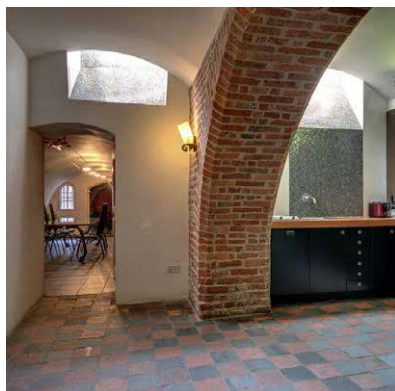
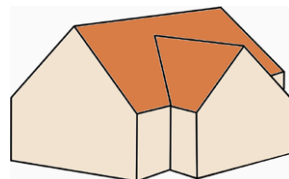
Kapconstructie

Een ander veel voor datering gebruikt bouwgegeven is de kapconstructie. Zowel houttypes en houtvormen, als constructiemethode en aanwezigheid en het type van telmerken geven vaak een idee over de bouwtijd.

Het voorhuis bestaat zoals gezegd uit twee bouwdelen uit (waarschijnlijk) dezelfde bouwtijd. De kap was oorspronkelijk een 'steekkap', waarbij de twee kappen in elkaar staken (zie Afb. 09). Dit is met de verbouwingen aan zowel het voorste als het achterste bouwdeel in enkele fasen grondig gewijzigd.

In eerste instantie is het achterste deel van de voorste (dwars)kap vervangen door een plat dak, waarbij de 'diepe' kap van het achterste bouwdeel nog grotendeels behouden bleef. In een tweede traject is deze kap opnieuw tot steekkap gemaakt, maar in een kortere variant, uitkomende op het nieuwe (naar achteren toe geplaatste) achterste hellend dakschild (zie Afb. 10).

Hoewel delen van het achterhuis (waarschijnlijk) dateren uit de 14e eeuw is, zoals gemeld, de ophoging tot de tegenwoordige vorm en daarmee ook het dak in de 17e eeuw tot stand gekomen.

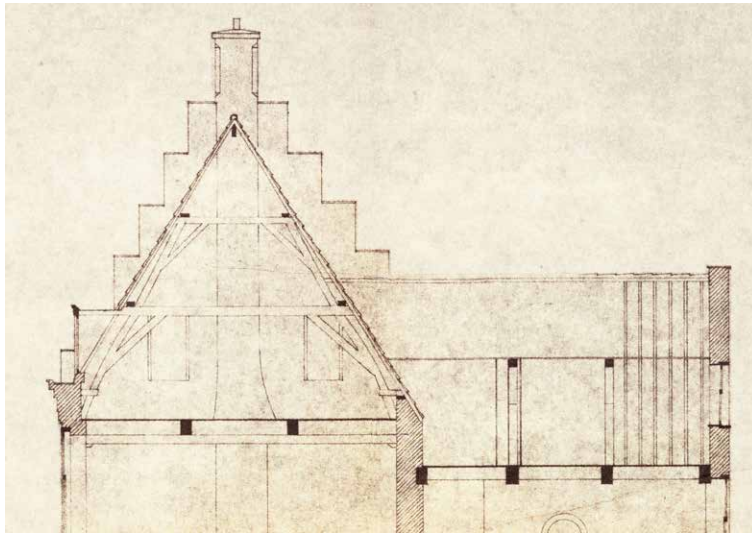
⁹ Zie Dolfin ea (1989)

¹⁰ Deze datering wordt versterkt door ook weer vergelijkbare profilering in de 14e-eeuwse bogen onder de gangbrug van het Doelenhuis. Ook de gordelbogen in de kelders van het Centraal Museum (in het voormalige 15e-eeuwse Agnietenklooster), het Catharijneconvent (in het voormalig 15e-eeuwse Karmelietenklooster) en van stadskasteel Het Keyserrijk (rond 1410) vertonen een vergelijkbaar profiel.

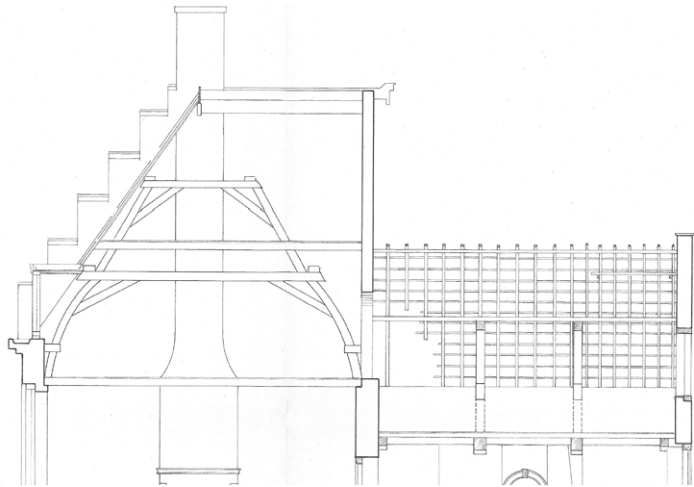
Afb. 08

Links: één van de gordelbogen in de kelder van Nieuwegracht 34. Midden: de 14e-eeuwse kelder van Wed 7, F,G,U., Bureau monumenten, 1977

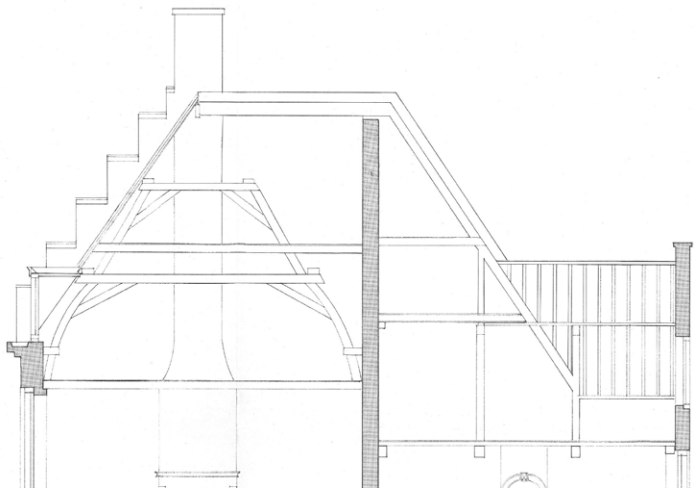
Rechts: de 15e-eeuwse kelder van Twijnstraat 38 (kopie uit Kroniek 1991-1992)

Afb. 09: pag. 08
Steekkap
Bron: Wikipedia

Afb. 10
(Wijziging van de)
Kapconstructie
Boven: oorspronkelijke
toestand.
Midden: eerste verbouwing.
Onder: concept voor
eindtoestand.
Bron:
collectie bouwtekeningen
Nieuwegracht 34

Datering van de spanten is lastig. Er is weinig anders over geschreven in de beschikbare documenten dan dat de kap van het achterste bouwdeel middeleeuws is en dat de voorste kap rustte op eiken tweejukkige spanten.¹¹

In principe komen er twee soorten hout voor in oude kapconstructies: grenen en eiken. Het grote voordeel van eiken in de constructie van een kap is dat eikenhout van nature op een sterke manier krom kan groeien. Dit bleek handig om ruimtewinst te behalen in de zolderverdieping: een zogenaamde 'krommer' loopt eerst meer omhoog en buigt vervolgens wat af naar binnen. Naalddhout groeit alleen recht en biedt deze optie niet.

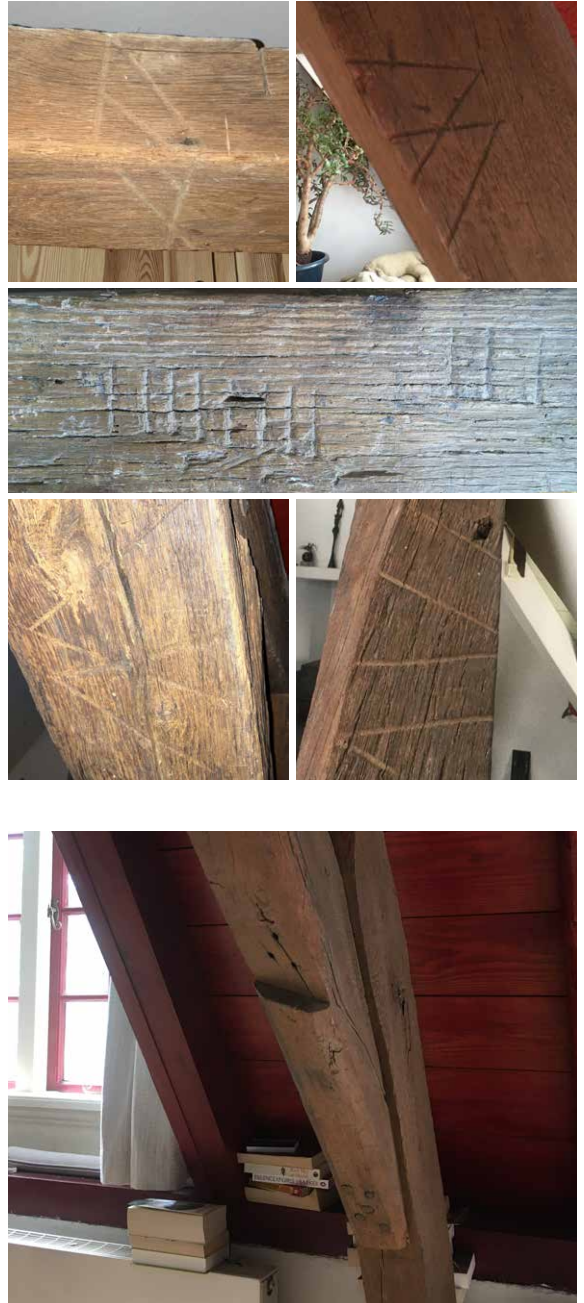
In zowel de voorste als in de achterste kap van het voorhuis is gebruik gemaakt van krommers. In het voorste bouwdeel is de kap van het type met twee kromstijl- of schaargebinten op elkaar, in het achterste bouwdeel van het type met één kromstijl- of schaargebint. Wel moet gezegd dat de kromming vrij beperkt is. In de kap van het achterhuis is in het enkele schaargebint geen gebruik gemaakt van krommers.

Een ander veelgebruikt middel om te dateren, dan wel de relatie van balken te beoordelen is een telmerk. Deze werden door de timmermannen in de werkplaats aangebracht om het 'in elkaar zetten' van de spanten te vergemakkelijken: de constructie werd van tevoren uitgedacht en diende op locatie alleen in elkaar te worden gezet.

Er blijken vele telmerken aanwezig in de balken, zowel gezaagd als uitgestoken of gekrast, maar ze zijn niet goed te duiden (zie Afb. 11). De telmerken in de voorste kap lijken niet allemaal consistent, dus wellicht is hier in de loop der jaren het een en ander vervangen. Het sterk verschillende uiterlijk van het hout van de verschillende onderdelen lijkt daarop te wijzen. Ook suggereert een 'loos' hechtingspunt op

¹¹ Zoals beschreven door Temminck Groll (1963). Hiervan resteert er één, de ander is verdwenen in een verbouwing. Bij de zeer ingrijpende renovatie en verbouwingen van het voorste bouwdeel die hebben plaatsgevonden in de periode van eind '60 tot begin '80 is onder andere een derde verdieping gerealiseerd, waarbij de kap deels is vervangen door een plat dak. Hierbij is rekening gehouden met het besluit van de onderafdeling monumentenzorg van het ministerie van cultuur dat 'tenminste 1 van de oude spanten als document op de huidige plaats behoort te worden gehandhaafd' (per besluit 10/21/1967) Zo dienden overigens ook de 'balklagen met hun sleutelstukken intact te worden gelaten' en mochten de 'zijtopgevels van het voorste bouwlichaam' niet worden gesloopt'. Die bepalingen zijn in een latere verbouwing blijkbaar niet opgevolgd.

beide korbelen van het onderste spant dat het wellicht hergebruikte onderdelen zijn en dat deze in een eerder leven gebruikt zijn als krommer of spantbeen (zie Afb. 12). Een korbeel dient typisch niet om nog een verdere ondersteunende balk te dragen (het heeft zelf al die functie). De achterste kap lijkt wat meer consistentie te tonen, zowel in houtuiterlijk als in telmerken.

Tenslotte kwamen we in de literatuur nog enkele bijzonderheden tegen die ook in de kapconstructie aan te treffen zijn. Zo bleken houten balken vroeger gekloofd te worden door middel van ‘wisgaten’. Men boorde “een rij gaten van ongeveer 4,5cm doorsnede. Daarin werden proppen eiken kurkschors gestopt, die ‘wissen’ werden genoemd. Die werden nat gemaakt, zodat zij opzwoollen en het kloven van het hout bewerkstelligde.”¹² Deze waren vaak niet toegestaan in zichtbaar gebruikte onderdelen. Toch lijkt het erop dat de balken vele van dergelijke wisgaten bevatten (zie Afb. 13). Ook maakt H. Janse melding van de ‘las’ om balken te verlengen. Het blijkt dat in de overgebleven vloering op de zolderverdieping een dergelijke las te vinden is (zie Afb. 14).

Afb. 11; pag. 10

Boven: twee telmerken onderste (1e) schaar-gebint.
Midden: telmerken dekbalk 2e schaar-gebint.
Beiden voorste bouwdeel.
Onder: telmerken in achterste bouwdeel.

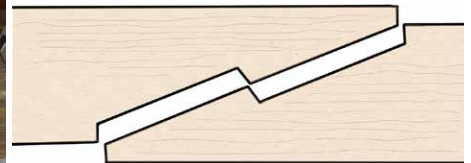
Tijdens al het speurwerk bleken er ook vele voorbeelden van de hout-op-hout verbinding van kap onderdelen middels zogenaamde toognagels. Dit is het oudste traditionele bevestigingsmiddel in gebruik in kappen. Ook is de connectie tussen balken met de muur veelvuldig verstevigd middels gebruik van ijzeren muurankers, waarbij de veer van het anker aan de balk is vastgenageld.

Het blijkt lastig om op basis van de overgebleven onderdelen van de kappen een duidelijke conclusie te trekken. De voorste (dwarse) kap vertoont weinig middeleeuwse kenmerken en is wellicht in de 17e eeuw vernieuwd. De kap op de achterbouw is ook grondig bewerkt in de jaren '80, maar lijkt consistent en ouder en werd door dhr. Kipp als middeleeuws opgemerkt. De kap van het achterhuis is 17e eeuws.

Afb. 12; pag. 10

Hergebruikt onderdeel?

Afb. 13 (boven)

Links: twee voorbeelden van wisgaten uit debalken in het achterste bouwdeel.
Rechts: twee voorbeelden uit het voorste bouwdeel. Merk bij deze laatste op dat ze in spiegelbeeld zitten in tegenover elkaar geplaatste staanders. Deze zullen dus uit dezelfde boom gekloofd zijn.

Afb. 14 (onder)

Een ‘las’ in de bovenste vloering.

¹² H. Janse (2012). Een andere mogelijkheid is dat het gaat om zogenaamde houtvlotverbindingen, zie o.a. Van Reenen (2013)

Metselwerk

Naast de eerder genoemde baksteenmaten en 10-laags hoogte, is in het metselwerk een ander noemenswaardig historisch 'bouwelement' het gebruik van schelpkalkmortel. Metselwerk bestaat bij gratie van specie of mortel, die de bakstenen aan elkaar verbindt.

Specie bestond van oudsher meestal uit een mengsel van schelpkalk en zand. Historisch metselwerk is opgetrokken met kalkgebonden mortel. Het bindmiddel kalk ontstaat door kalksteen of schelpen te branden bij een temperatuur van rond de 1.000 °C en de gebrande kalk vervolgens te blussen¹³. Zo ontstaat respectievelijk steenkalk en schelpkalk. Deze laatste mortel is te herkennen aan kleine resterende stukjes schelp die niet goed verbrand zijn (zie Afb. 15). Schelpkalk werd gebruikt vanaf de 12e eeuw tot en met de 19e eeuw.

Ramen, vensteropeningen en de voordeur

De huidige vensters in de voorgevel (en in delen van het achterhuis) lijken geen ontlastingsbogen of lateien te hebben, terwijl er wel enkele voorbeelden van dergelijke bogen elders aanwezig zijn in dicht-gemetselde vensteropeningen (zie bijvoorbeeld Afb. 43 op pagina 34).¹⁴

Een laatste observatie betreft de voordeur. Deze is van een type dat veelvuldig voorkomt in de oude binnenstad, met een 'eenvoudige deuromlijsting' en 'getande kroonlijst', zoals deze ook onder andere wordt aangetroffen bij bijvoorbeeld Nieuwegracht 11 en 42 en Trans 13. Deze werden gedateerd tussen de 17e eeuw en laat 18e eeuw.

¹³ 'Historisch Metselwerk' (2012)

¹⁴ Deze observatie is pas laat gedaan en moet nog verder worden uitgewerkt. Het kan relevantie hebben voor de datering van de voorbouw (bijvoorbeeld; in de Jeruzalemstraat 8-10 is ook te zien dat latere vensteropeningen een dergelijke boog missen). De voorgevel van Nieuwegracht 48, dat door dhr. Temminck Groll als iets jonger gedateerd wordt, heeft aan de voorgevel wel ontlastingsbogen boven de ramen. Merk op dat de achtergevel van het voorhuis wel (overblijfselen van) segmentbogen heeft.

Een onverwachte zijstap

Al het voorbereidend werk diende uiteindelijk voornamelijk het doel om de bouwhistorie van het pand op te helderen en om een geschoold oordeel te kunnen vellen over de bouwtijd. Hieruit bleek in ieder geval al dat enkele van de gedane beweringen op pagina 3 en 4 niet juist waren. Het voorhuis bleek niet 16e/17e-eeuws en het was ook niet zeer waarschijnlijk dat het gehele 'huis Montfoort' in of rond 1489 voor Jan III van Montfoort was gebouwd als dank voor zijn rol in de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Maar was er dan niets van waar? Of was er een misverstand en ging het misschien over een ander huis?

Een melding van 'Huis Montfoort' in uitgave 47 van Steengoed uit november 2008, over de geschiedenis van de huizen en hun bewoners aan Nieuwegracht 38 en 40, deed het laatste vermoeden. Hier werd de naam van het huis aan Nieuwegracht 38 ('De Sluetel') teruggevoerd tot een akte uit 1467¹⁵ die was bevestigd aan een oorkonde uit (of van rond) 1534 over een arbitragezaak tussen Joost van Montfoort (en wijlen zijn vader) en de executoren van wijlen Willem van Montfoort, proost en aartsdiaken van Oudmunster. De arbitragezaak ging deels ook over het eigendomsrecht op Huis Montfoort, het buurhuis van De Sluetel. Het huidige nummer 36 dus, zoals het bewuste stuk ook opmerkt. Ook was er sprake van een overeenkomst in latere jaren tussen de eigenaren van de huidige nummers 38 en 36 over de aanleg van een goot. Deze overeenkomst was gemaakt tussen 'heere Philips Vrijblander Heere tot Merode [...] burggraaf van Montfoort, als eigenaar van zijn Huis van Montfoort staande op de Nieuwegracht alhier binnen Utrecht' en Mr. Anthonis de Ridder van Groenesteijn. Hierdoor werd nummer 36 het zwaartepunt van de zoektocht naar Huis Montfoort.

De kelders van nummer 36

Internet zoekopdrachten naar Huis Montfoort en Nieuwegracht 36 liepen in eerste instantie nergens op uit. Er was een melding te vinden van een bijbels museum rond de vorige eeuwwisseling en het pand is al vroeg in de jaren '20 van de vorige eeuw verbouwd tot school (Christelijke HBS), waarna het tot in de

¹⁵ De voetnoot van het bewuste artikel verwijst naar een bron-document uit 1488 (T223#171-3). Het oudste aangehechte document is van September 1468 (171-1). In ieder geval suggereert dit dat het huis van Montfoort wellicht al in deze periode bestond.

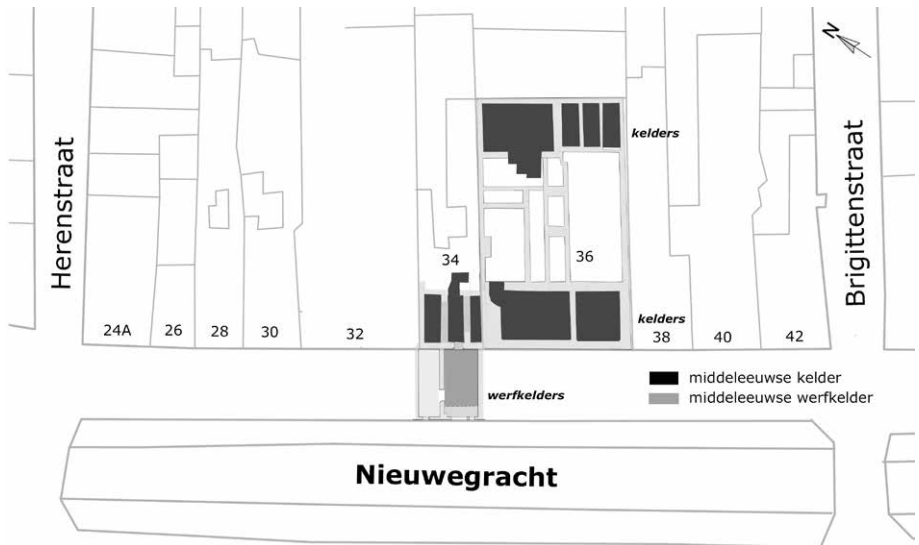
Afb. 15; pag. 12
Schelpjes in de
mortel van de oude
buitenmuur die nu in het
'tussenlid' is verwerkt.

jaren '80 verwaarloosd eigendom is geweest van de universiteit. Rond die tijd zal het zijn verbouwd tot de huidige vorm, waarin het een veertiental appartementen en kantoren huist.

De UDS website bood weer uitkomst, met twee uitgebreide rapporten van de gemeentelijke bouwhistorische dienst. De eerste uit 1979 geschreven door Jean Penders en de tweede in 1993 geschreven door Bart Klück, collega van dhr. Kipp. Beiden baseerden hun verhaal op het kelderplan van nummer 36 (zie Afb. 16). Verder vermeldde de site een verbouwing in 1865, waarbij de huidige voorgevel tot stand kwam.

Maar het eerste dat opviel was de melding op de introductiepagina van Nieuwegracht 36 dat het hier het vroegere huis Montfoort betrof. Hadden deze bouwhistorici het ook verkeerd? Het begon er toch meer op te lijken dat dhr. Denneman Sr. een verkeerde afslag had gepakt.

Afb. 16
Deze schets laat het
middeleeuwse kelderplan
zien van nummer 36 en
de relatie ervan met die
van nummer 34. De twee
parallelle kelders van
nummer 36 illustreren
de ligging van de
oorspronkelijke middel-
eeuwse huizen erboven
Bron:
www.documentatie.org

Globale opmeting kelders 1979 door Jean Penders

Stukken tekst uit zijn verslag kunnen we integraal citeren:

“Vermoedelijk is het huidige pand Nieuwegracht 36 al over de volle breedte in de middeleeuwen in één hand geweest en bevatte op de oppervlakte van het huidige gebouw een dwarshuis aan de gracht ($\pm 15 \times 6$ m.) èn zo'n vijftien meter dieper op het perceel een ander dwarshuis dat iets groter, en mogelijk iets rijker en later gebouwd werd ($\pm 17 \times 7$ m.) waarvoor zich nog een voorbouw bevond ($\pm 6 \times 4$ m.). Het tussenliggende terrein werd later ten dele onderkelderd en een gang verbond de kelders van het voorste met die van het achterste huis.”

En onder de beschrijving van het 'voorste huis' (kelders A en B, zie Afb. 17 op de volgende pagina) schrijft hij:

“Merkwaardig is linksachter een gebogen begin van een 'gang', vermoedelijk later dichtgezet. Zat hier een trap? Het feit dat dit uitstulpsel oorspronkelijk 'uitpandig' was roept vragen op. De middeleeuwse buurkelder (van nummer 34) geeft geen aanknopingspunt in zijn

plattegrond. Indien hier een uitpandige toegang lag moet er dus een ruimte tussen 34 en 36 geweest zijn.”

Kelders C en D roepen ook vragen op bij hem: “Was dit bouwsel [D] een soort forse traptoren vóór het achterste huis?” Kelders C en E “verschillen nogal maar lijken toch als één opzet bedoeld”.

Nog enkele interessante observaties:

“Kelder E moet gezien worden als gedekt met een troggewelf van drie vakken, maar in feite is de rechter gordelboog nooit open geweest zodat het rechtervak een zelfstandig kamertje vormt”. En “de deur heeft aan de zijde van de grote kelder afgeschuinde randen; dezelfde eenvoudige profilering heeft de ‘echte’ gordelboog en die tegen de linkermuur”.

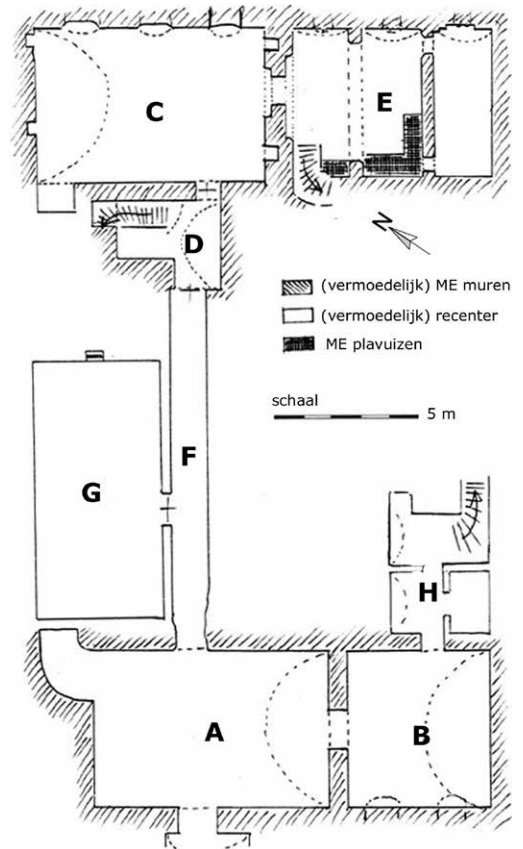
Hier vallen op zijn minst twee zaken op: net als bij de kelder van 34 is hier sprake van een troggewelf, drie vakken en gordelbogen en de ‘eenvoudige profilering’ lijkt zoals beschreven sterk op die van de gordelbogen van de kelder van nummer 34 (zie Afb. 08 op pagina 08).

Voor wat betreft de steenformaten was niet heel veel informatie in te winnen, omdat de wanden grotendeels gestuukt waren. Maar op basis van wat ‘doorschemerende moppen’ werd de maat in de achterste kelder geschat op 29.5 x 14.5(?) x 6.5, terwijl de moppen in de voorste kelder 7cm dik zijn. Zijn ‘héél voorzichtige’ conclusie is dat “men zou kunnen vermoeden dat de voorste kelders op oudere bebouwing daar wijzen dan die van het achterste huis”.

Ondanks de lastige omstandigheden durft dhr. Penders toch enkele conclusies te trekken:

“Het huidige Nieuwegracht 36 is de opvolger of de verbouwing van twee middeleeuwse dwarshuizen die de hele breedte van het perceel besloegen, en waarvan het huis aan de gracht mogelijk ouder is dan het (rijkere?) huis erachter. De ruimte ertussen was onbebouwd of door niet onderkelderde bouwsels gevuld (tenzij er nog wat verborgen blijkt onder de grond).”

“Nieuwegracht 34 is in restauratie onder leiding van Bureau Temminck Groll, en door deze in zijn boek *Middeleeuwse stenen huizen te Utrecht* beschreven. Het bestaat uit een voorhuis aan de gracht met een kelder van kelder van drie vakken met troggewelf (!) en erachter een eveneens middeleeuws achterhuis waarin zich de toegang tot de kelder bevond. Het huis daarachter wordt

Afb. 17

Tekening van het kelderplan van nummer 36 door Jean Penders: Drie kelders zijn te dateren uit de 14e eeuw; kelders A, B en C. Kelders A en B liggen onder een oorspronkelijk ‘voorste huis’ parallel aan de gracht. Kelder C onder een ‘achterliggend’ huis, al in de 15e eeuw uitgebreid met kelder E. Kelder A heeft in de linker bovenhoek een ‘uitstulping’ waarvan Jean Penders vermoedt dat deze uitpandig tussen de panden 34 en 36 uitkwam.

Bron: www.documentatie.org

als XVII¹⁶ niet bestudeerd en een kelder is er niet van bekend. Het sluit echter precies aan bij het achterste huis van no. 36. Onderzoek naar oudere elementen in of onder dit gebouw zou interessant zijn!”

¹⁶ Dit is een onjuiste constatering. Kennelijk was dhr. Penders zich niet bewust van de 14e- en 17e-eeuwse bouwfasen van het achterhuis van 34. Dit hoeft geen verbazing te wekken, aangezien ook dhr. Temminck Groll in zijn beschrijving uit 1963 hier geen zicht op had. De muren van het achterhuis waren tot ongeveer 1983 nog gepleisterd, waarmee de bakstenen aan het zicht waren onttrokken.

Bouwhistorisch rapport van Bart Klück (1993)

Ook het vervolgrapport van dhr. Klück bleek veel nieuwe en interessante informatie te bevatten. Voortbouwend op het verslag van dhr. Penders, benoemt hij “twee ‘hoofdmassa’s van drie lagen hoog, respectievelijk aan de gracht en aan de tuin gelegen, aan de zuidzijde onderling verbonden door een eveneens drie lagen hoog tussenlid. Los daarvan loopt een eveneens drie lagen hoge verbindingsgang.” De overblijvende ruimte aan de noordzijde van de gang wordt tegenwoordig ingenomen door een eenlaags bouwsel: de salon (zie Afb. 18). Blijkens de oudste kadaasterkaart was er al omstreeks 1830 sprake van deze compacte bouw (zie Afb. 19).

Afb. 18

De salon van nummer 36. Een prachtig ‘neo-barok’ overblijfsel van een verbouwing in 18e of 19e eeuw. De ramen kijken uit op de resterende kleine binnenplaats. Het is moeilijk voor te stellen dat hier later een school in is gehuisd geweest. Helaas heeft daardoor weinig van de rest van het interieur het overleefd. Bron: Funda

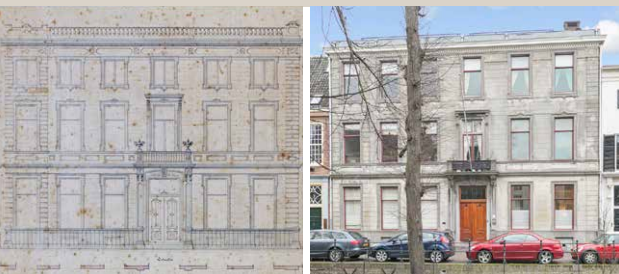
Afb. 19

Deze foto's geven een goed beeld van de opzet van de huizen aan de Nieuwegracht, nummers 36 en 34. Duidelijk is bij nummer 36 de historische oorsprong van 2 dwarse huizen die in de loop der jaren aan elkaar zijn vergroeid en waarbij vrijwel alle tussenliggende ruimte is volgebouwd. Het zijaanzicht laat mooi zien hoe de binnenplaats zich van oudsher heeft verhouden tot de rest van de bouweenheid. De meest linker foto geeft een idee van het perceel, waarop de huizen stonden: het strekte tot aan de bebouwing aan de verre zijde die op de foto nog juist zichtbaar is. Foto's: Google

Er zijn meerdere betrekkelijk recente verbouwingen geweest die het karakter van het geheel hebben bepaald. Zo is er wat informatie beschikbaar over de eerder genoemde grondige verbouwing in - waarschijnlijk - 1865 door C.W.J. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam. Hierbij heeft onder andere de voorgevel ongeveer zijn huidige vorm gekregen. Wat dit laatste betreft zijn er ook weer enkele interessante observaties te maken.

Ten eerste blijkt een asymmetrie in de oude opzet van het huis uit de huidige zandstenen gevel. Om een gevoel van symmetrie te bereiken is de uiterst linkse travee apart geaccentueerd. Dit kan relevantie hebben gegeven ook de eerdere observatie van dhr. Penders dat er wellicht een open ruimte is geweest tussen de nummers 34 en 36.

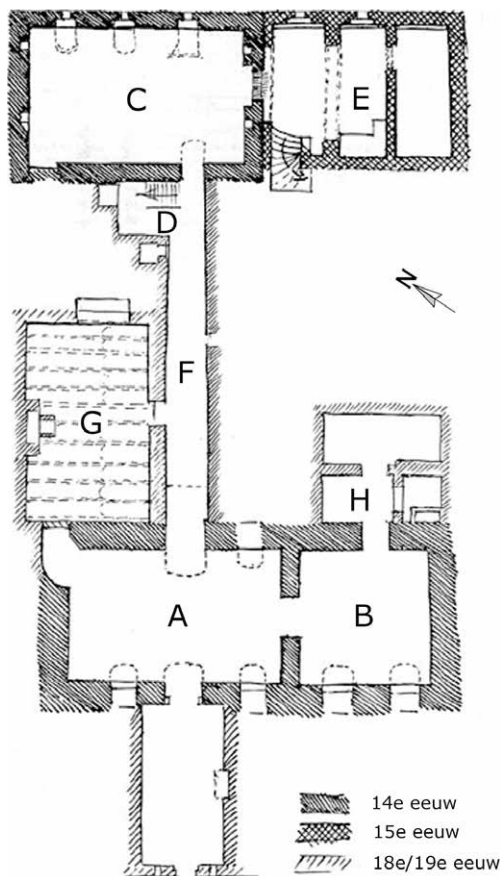

Ten tweede merkt hij op dat de derde verdieping van het huis in 1921 in de verbouwing tot Christelijke HBS is verhoogd, waarbij de 19e-eeuwse kappen zijn komen te vervallen. Bij deze verbouwing is ook de sierbalustrade die de gevel bekroonde verloren gegaan (zie Afb. 20). De relevantie van deze opmerkingen ligt erin dat met alle verbouwingen de eventuele relatie tussen nummers 34 en 36 in toenemende mate is komen te vervallen, waardoor deze ook moeilijker te reconstrueren is geworden.

Over de kelders schrijft dhr. Klück (geciteerd):

- De kelders achter de voorgevel, zowel als die tegen de achtergevel, zijn onmiskenbaar middeleeuws en beiden tonen de plattegrond van een dwarshuis.
- Vanuit de plattegrond van de kelder van het voorhuis geredeneerd lijkt het aannemelijk dat het achterste huis een aparte toegang naar de gracht heeft gehad met een poortje naast de noordgevel van het voorhuis. Dit voorhuis moet als het oudste beschouwd worden en zal waarschijnlijk 14e-eeuws zijn. De kelder bestaat uit een rechthoekig en een vierkant gedeelte, allebei met een tongewelf. Dezelfde indeling is op de begane grond terug te vinden, wat te herkennen is als de karakteristieke 14e-eeuwse verdeling in 'zaal' en vierkante woonkamer. Ook op de eerste verdieping bestaat deze indeling nog steeds.
- Het zaalgedeelte moet op een onbekend tijdstip, maar waarschijnlijk uiterlijk ca. 1500, ten koste van het poortje, naar het noorden uitgebreid zijn. In de kelders van het achterste huis zijn twee bouwfasen te onderscheiden. De ongeveer 10 meter brede noordelijke kelder met tongewelf hoort bij een mogelijk nog 14e-eeuws huis. De 7.5m brede zuidelijk kelder met gordelbogen en troggewelven dateert uit de tweede helft van de 15e eeuw, toen het andere huis tot aan de zuidgrens van het perceel werd uitgebreid (zie Afb. 21).
- In samenhang met deze uitbreiding moet toen al het begane grondgedeelte van de huidige gang als verbinding tussen voorste en achterste huis gebouwd zijn. Ankers in de zuidmuur van deze gang zijn van hetzelfde type als de ankers aan de moerbalken van het achterste huis.

- Ook in de noordwesthoek [van de oudste kelder van het achterste huis] is een keldertoeegang geweest.
- De volgende grote verbouwing heeft eind 18e eeuw plaats gevonden. De binnenhof ten zuiden van de gang werd toen dichtgebouwd met een grote salon op de begane grond en een ruim trappenhuis tegen het achterste huis. Slechts een smalle buitenruimte tussen beide delen geeft licht in de salon (zie ook weer Afb. 19 op pagina 15).
- Vermoedelijk zijn toen ook de middeleeuwse kappen gesloopt ten behoeve van een lage derde verdieping met zicht in de nieuwe kappen. Waarschijnlijk was deze verdieping deels bedoeld voor de bediendenkamertjes.
- Al voor 1830 is ook de zuidelijke binnenhof vrijwel geheel dichtgebouwd. De verbouwing van 1865 heeft dat waarschijnlijk weinig meer aan toegevoegd, behalve het wijzigen van het gevelbeeld en het ingrijpend vernieuwen van het interieur.
- Het koetshuis en de paardestallen aan de Oude Kamp zijn in 1921 vervangen door een schoolgebouw in Amsterdamse schoolstijl.

Afb. 20; pag. 16

De tekening voor de verbouwing in 1865 laat zien dat de derde verdieping destijds lager was dan tegenwoordig. Waarschijnlijk waren dit leefruimtes voor de bedienden.

De foto ernaast laat de huidige situatie zien.

Bron:

www.documentatie.org,
foto Jean Penders

Afb. 21; pag. 16

Kelderplan zoals getekend door Bart Klück (1993).

Bron:

www.documentatie.org

Al het voorgaande samenvattend: veel informatie weer, ditmaal over een huis waarvan het onduidelijk is of en in hoeverre er een relatie is geweest met nummer 34, maar dat ook hier weer als (voormalig) Huis Montfoort naar voren komt.

Terug het hoofdpad op (met enkele omwegen)

Terwijl we deze bouwhistorische notities bestudeerden bleef een ander gegeven wat zeuren: waarom was dhr. Denneman Sr. zo overtuigd van het feit dat nummer 34 het eigenlijke Huis Montfoort zou zijn?

Hij leek dit op de oude akten te hebben gebaseerd. Zijn historische beschouwing citeert bijvoorbeeld een tekst waarin melding wordt gemaakt van 'Huijs Montfoort'. In 1797 betaalde de toenmalige eigenaar, Willem Voorsteegh, "*twintig Gulden twaalf Stuyvers, Agt penningen wegens afkoop van een Tins gaande uit de Huyzinge aan de Oostzijde van de Nieuwegracht, tusschen de Pauli en Catharijne Bruggen, ten Noorden genaamd het Huijs Montfoort*". Deze 'kwitantie' bevond zich in de collectie en de tekst was inderdaad dezelfde. De zin is echter, als het hier zoals Dhr. Denneman suggereert gaat om het Huis Montfoort, wat krom geformuleerd. Het is aannemelijker dat in deze akte het huis van de heer Voorsteegh geduid wordt als 'het huis dat gelegen is ten noorden van het huis genaamd Huijs Montfoort'. In dat geval zou het toch weer gaan om nummer 36. Om dit te kunnen nagaan was het noodzakelijk om de overige oude aktes in te duiken om te kijken of hier vaker melding werd gemaakt van Huis Montfoort en of dit te relateren was aan het huidige nummer 34. Dit setje is nogal divers en omvat het spectrum van een voor een leek vrijwel onleesbare handgeschreven akte tot een meer recente getypte akte.

Het bleek al vrij snel dat de collectie in ieder geval een reeks koopcontracten bevat. De oudste dateert van rond 1671, vervolgens zijn er aktes uit 1731, uit 1790, uit 1828, uit 1889, uit 1903 en tenslotte uit 1933. De jongere documenten leken redelijk vanzelfsprekend, omdat kopers en verkopers op elkaar aansloten. Toch was er in eerste instantie nog enige ruimte voor twijfel, doordat de moderne huisnummering pas vanaf het document uit 1903 werd gehanteerd. Om zeker te zijn dat we hier een complete reeks transacties hadden met betrekking tot hetzelfde pand moesten de aktes beter bekeken worden.

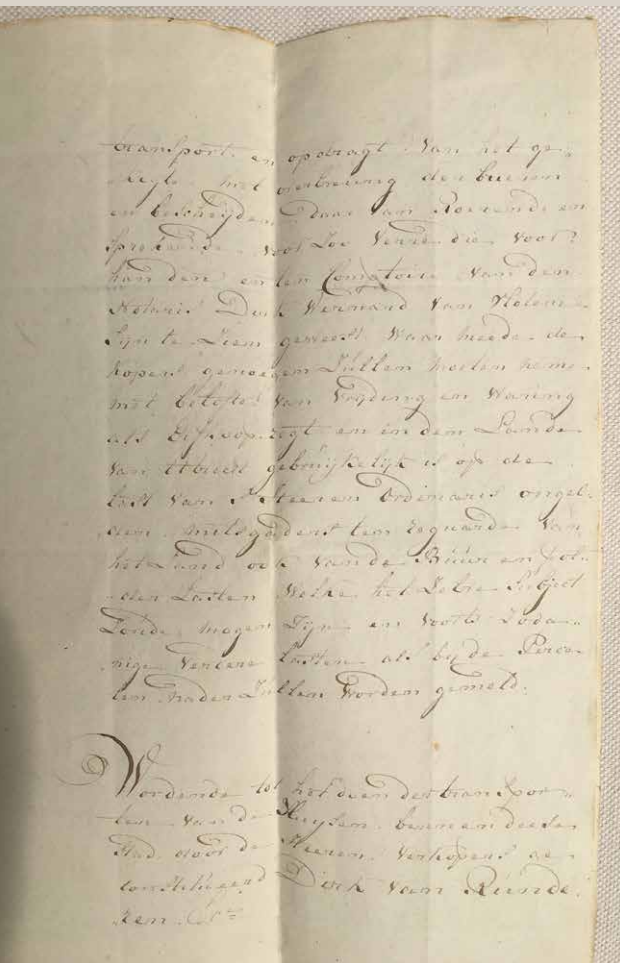
De documenten

Het pakketje bleek te bestaan uit 15 documenten. De fysieke conditie van de documenten verschilt sterk en jaartallen en namen staan verspreid over de documenten. Bij de verdere analyse waren steeds twee hoofdvragen te beantwoorden:

1. Betreft het hier een reeks van aaneengesloten transacties van eenzelfde huis?
2. Is dit huis 'Huis Montfoort'?

Transcriberen en hertalen

De enige manier om de vragen met zekerheid te kunnen beantwoorden was om de documenten in hun geheel goed te lezen. Daarvan bleek het probleem tweeledig. Hoewel in de meeste gevallen de handschriften nog wel leesbaar waren, was het woordgebruik en de zinsbouw vaak onbekend en de strekking ervan vaak niet direct begrijpelijk. Sommige gangbare concepten van toen zijn in onbruik geraakt en het ging hier ook specifiek om juridische teksten. Dit alles naast het feit dat de

samenhang binnen een handgeschreven document niet gemakkelijk te vatten is. Bij het oudste document was echter ook het handschrift nauwelijks leesbaar voor de ongeoefende lezer. Het bleek hier te gaan om een handschrift 'oude stijl', waarin een deel van de letters heel anders werd geschreven en er afkortingen werden gebruikt die in die tijd gangbaar waren, maar waarvan we tegenwoordig de betekenis zijn vergeten.

Om een dergelijke tekst goed te begrijpen is het zaak deze eerst te transcriberen (uitschrijven in moderne letters) en vervolgens te hertalen (de tekst herschrijven in modern Nederlands taalgebruik). Dit werd gedaan voor de oudste handgeschreven documenten. Deze waren onder te verdelen in 3 groepen:

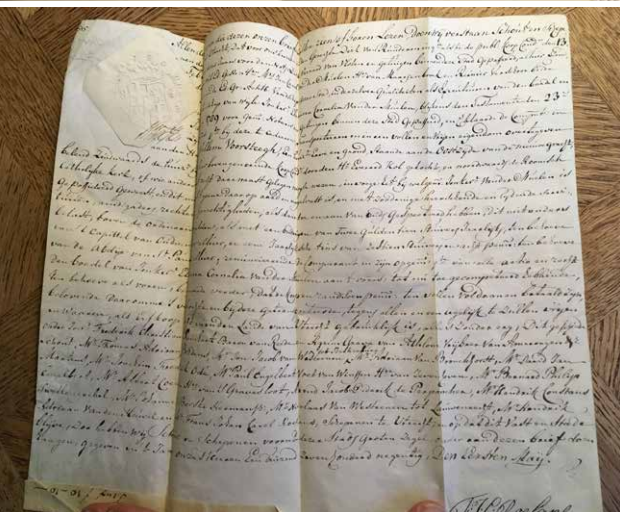
1. Een transactie rond 1670. Eén document bestond duidelijk uit de 'coopcondities' van een huisverkoop, terwijl een tweede document een onduidelijke functie en datering had.
2. Een transactie rond 1731. Ook hier een set aan 'coopcondities' en een tweede volgeschreven 'brief', met een 'zegel' linksboven dat ook betrekking had op dezelfde verkoop.
3. Een transactie rond 1790. Dit setje was vergelijkbaar met dat van 1731: ook hier de 'coopcondities' vergezeld van een volgeschreven 'brief met 'zegel' (zie Afb. 22)

Om de lijn uit de beter leesbare jongere documenten naar het verleden door te zetten werd begonnen met de transactie uit 1790.

Willem Voorsteegh

De 'Coopcondities' beschrijven de condities waartegen 'een hujsinge erve en grond staande binnen Utrecht aan de Nieuwe Gragt' op 13 februari 1790 werd verkocht aan Willem Voorsteegh. De verkopers waren de heren Jan Carel van der Muelen 'Heere van Maarssenbroek'ⁱⁱ en Reinier Verschoor, beiden 'Raad in de Vroedschap'ⁱⁱⁱ handelend als executeur van de boedel en nalatenschap van 'jonkvrouwe Eleonora Cornelia van der Muelen', blijkens haar testament uit 1789.

Bij aanvang bleek al snel de uitdaging bij zowel 'transcriptie' als 'hertaling'. Ter illustratie hieronder

Afb. 22
De twee documenten uit 1790 die de aankoop door Willem Voorsteegh beschrijven.
Boven bladzijde 3 uit de 'Coopcondities'.
Onder de 'brief met zegel'.

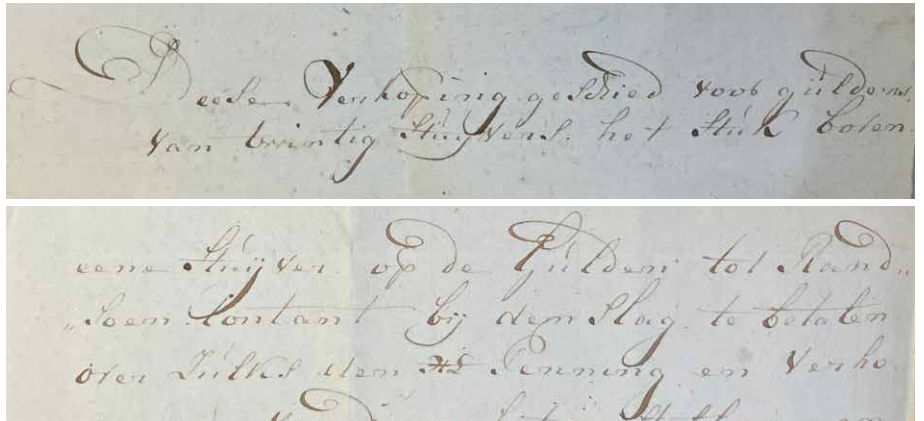
een kort stukje uit de eerste twee pagina's van de koopcondities (zie Afb. 23). Met enig hangen en wurgen volgde deze transcriptie:

“Deesen Verkoopning geschied voor guldens van twintig Stuijvers het stuk boven eene Stuijver op de Gulden tot Randsoen Contant bij den Slag te betalen over Zulks den 40e penning”

Deze ene zin roept al direct enkele vragen op die interessant zijn om verder te verkennen, alleen al omdat deze elementen ook in de andere aktes terug komen.

Afb. 23

Enkelen van de
koopcondities.

De specie

Een open vraag bij aanvang was ‘hoe betaalde men eigenlijk de koopsom in een tijd voordat er (moderne) banken bestonden?’. Het antwoord bleek, vrij logisch eigenlijk: contant. In de zin hierboven wordt een eerste voorwaarde gegeven voor wat betreft het betaalmiddel: guldens van twintig stuivers het stuk. Dat bood blijkbaar onvoldoende duidelijkheid en verderop in de condities wordt het verder gespecificeerd:

“Te betalen de beloofde Kooppenningen binnen twee maanden na dato deeses aan handen en ten huijse van den heer [eersten?] verkoper in gouden Rijders off goed gangbaren zilvergeld geen minder specie dan sesthalven ook geen schellingen heelen halven off quart Rijxdaalders.”

Een ‘gouden rijder’ was ‘een Nederlandse gouden munt in de 17e en 18e eeuw. De munt was vanwege zijn hoge waarde geen alledaagse verschijning en vooral bedoeld voor grotere transacties in het Nederlandse handelsverkeer’ (zie Afb. 24 op pagina 20). De gouden rijder had een vaste waarde van veertien guldens.

En ‘Een sesthalf of schelling, was een zilveren munt ter waarde van vijf en een halve stuiver. De naam sesthalf betekent letterlijk zes ten halve; de zesde stuiver telde immers maar voor de helft mee. Het was in de 18e eeuw niet ongebruikelijk dat een grote som geld met zakken vol sesthalven werd betaald’ (zie ook Afb. 25 op pagina 20).

De verre voorganger van de gouden rijder in dergelijke transacties was de Carolusgulden (zie Afb. 24 op pagina 20). In 1521 voerde keizer Karel V, ‘landheer van de Bourgondische Nederlanden, Koning van Spanje en Keizer van het Heilig Roomse

Rijk', een munt in die naar hem de carolus wordt genoemd. De gouden Carolus is onderverdeeld in 20 stuivers van 16 penningen, een indeling die bijna 300 jaar ongewijzigd bleef.

In de periode van ongeveer 1556 tot 1680, die grofweg samenvalt met de tachtigjarige oorlog, is er geen gestandaardiseerde eenheidsmunt in omloop in de Nederlanden. De aanduiding 'Carolusgulden' was dan ook bijvoorbeeld relevant, omdat in de Noordelijke Nederlanden kort na 1600 ook weer gebruik werd gemaakt van 'zilveren' goudgulden van 28 stuivers het stuk. In principe gaven in deze periode de provincies hun eigen geld uit. Hieraan lijkt pas rond 1680 een eind te zijn gekomen met het initiatief van de provincie Holland om terug te keren naar een provinciale gulden van twintig stuivers, een initiatief dat snel door de meeste provincies werd overgenomen. In 1694 werd deze gulden de 'generaliteitsmunt' en daarmee de standaardmunt van de Republiek (zie Afb. 24).

Waar in de akte uit 1790 de gouden rijder wordt gespecificeerd als betaalmiddel, wordt in de twee oudere aktes melding gemaakt van de 'Caroli' of 'Carolijs' gulden 'van twintig stuivers het stuk'.

Tenslotte nog een ontdekking die volgde uit de oude aktes: tot aan de decimatie van het Nederlands geldsysteem in 1816 was de gebruikte notatie van bedragen anders dan tegenwoordig. In plaats van het bedrag decimaal uit te schrijven noteerde men het bedrag in termen van de gebruikte munten. Zo werd wat wij tegenwoordig zouden noteren als f 10,6125 voor het jaar 1816 genoteerd als f 10-12-4 (tien gulden, 12 stuivers, 4 penningen).^{iv}

Belastingen

Het vervolg van de zin op pagina 19 spreekt van 'eene Stuijver op de Gulden tot Randsoen' en 'Contant te betalen over Zulks den 40e penning'. Dit blijken vormen van belasting te zijn, en hiervan waren er nog meer!

Het 'randsoen' wordt in alle drie de aktes opgenomen. Het betreft een te betalen premie aan de secretaris of de schepenen voor gedaan werk, meteen na de verkoop. In alle drie de aktes is sprake van een vereiste randsoenbetaling van 'eene stuijver op ijder gulden', ofwel 5%. Overigens wordt er ook altijd bij vermeld dat het randsoen 'geen afslag op de koop-

prijs zal betekenen', oftewel het is een additionele betaling aan de lokale jurisdictie voor 'geleverde diensten'.

Ook 'den veertigsten penning' komt in alle drie de aktes terug. Dit was een vroegere variant op de huidige overdrachtsbelasting. De naam slaat op de heffing: 1/40e van de onderliggende waarde, ofwel 2,5% van de koopsom. Het is niet helemaal duidelijk aan wie deze penning toekwam, maar het lijkt een 'gewestelijke belasting' te zijn geweest. Overigens verduidelijkt dit ook waarom de 'tiende penning' van Alva in 1569 op zoveel verzet kon rekenen: het ging om (de introductie van) een omzetbelasting van 1/10, ofwel 10% bij verkoop van alle roerende goederen. In de aktes uit 1731 en 1790 is tevens sprake van 'ongelden', waaronder verstaan worden de overige jaarlijkse lasten of belastingen aan de stad die uit bezit van het onroerend goed voortvloeien. Het gaat hier om stedelijke belastingen zoals bijvoorbeeld 'huisgeld' (ook los benoemd in de akte uit 1671, daar f 10 - 0 - 0 per jaar, in 1790 opgelopen tot f 20 - 0 - 0 per jaar), 'stadt en lant geld' en dergelijke.

Afb. 24; pag. 20

Links afgebeeld de 'gouden rijder'.

Rechtsboven: een gouden Carolusgulden uit 1552.

Rechtsonder: een generaliteitsgulden uit 1773.

Bron: Wikipedia en www.zilverenguldens.info

Tenslotte blijkt er in het onderhavige geval ook steeds sprake te zijn van een 'oudeijgen' (in het document uit 1671 ook wel 'uitgangh' genoemd) van $f\ 2 - 10 - 0$ per jaar, te betalen aan het Capittel van Oudmunster^v, en een jaarlijkse 'Thins'-betaling (ook wel 'Tins' of 'Tijns') van $f\ 0 - 16 - 8$ 'ten behoeve van de Abdije van St. Paulus alhier'.

Verkoop door veiling

En dan is er nog sprake van contante betaling 'bij den slag'. Ook hiervan is in alle drie de koopcondities sprake (in 1671 was het nog 'slach'). Het blijkt hier te gaan om een veilingsterm. Veilen was eeuwenlang de manier van verkoop en alle drie deze verkopen zijn in 'publieke veiling' verkocht aan de meest- (of genoeg-)biedende. De gehanteerde methode was grotendeels dezelfde als die tegenwoordig nog gehanteerd wordt bij veiling per opbod en afslag. De volgende passage^{vi} geeft een mooie omschrijving van het proces en de gebruikte termen:

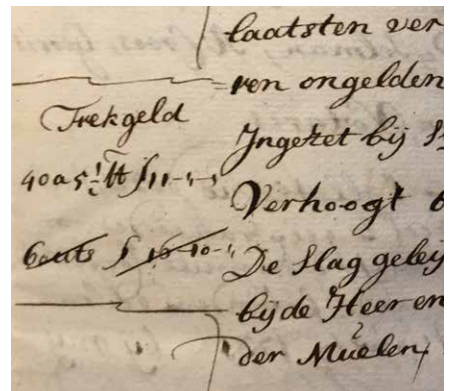
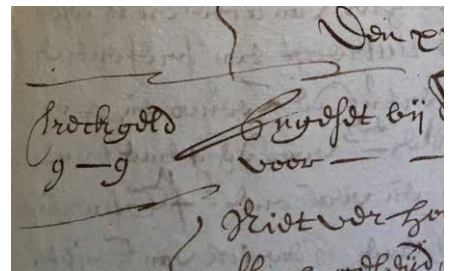
De biedprijs gaat eerst omhoog, als verschillende mensen een bod uitbrengen dat telkens hoger is dan het vorige. Wordt er niet meer geboden, dan is het maximum kennelijk bereikt. Daarmee is het opbod bepaald en kan het afslaan beginnen. De veilingmeester begint met een bedrag en noemt daarna telkens een lager bedrag, totdat iemand "mijn" roept. Wie dat roept, is de koper. De koopprijs is dan het bedrag dat bij opbod het hoogste was, plus de afmijnprijs. Dat is het bedrag dat genoemd werd toen de koper "mijn" riep.

Afb. 25; pag. 20

Een ludieke gevelsteen in Amsterdam

Bron: www.stadsherstel.nl

Daarmee is de koper er nog niet, want hij moet ook nog de veilingkosten betalen. Tot die veilingkosten hoort het ploggeld, ook wel strijkgeld of trekgeld genoemd. [...] Het ploggeld is een beloning voor de man of vrouw die bij het opbieden het hoogste bedrag durft te bieden. Hij/zij legt daarmee de basis voor een zo hoog mogelijke verkoopprijs. Dat is wel een premie waard, te meer daar deze bieder het risico loopt dat hij/zij aan het laatste (op)bod blijft hangen, als er bij het afslaan helemaal niemand "mijn" roept.

In alle aktes wordt het algemene deel van de 'koopcondities' uiteindelijk afgesloten met het resultaat van de veiling. Steeds wordt de 'inzet' gegeven (bedrag en persoon), de eventuele ophoging vermeld, en vermeld wie de slag heeft gemijnd. In twee van de drie gevallen wordt ook inderdaad melding gemaakt van trekgeld (zie Afb. 26).

Terug naar Willem Voorsteegh

De koopconditie geeft zijn geheimen dus pas bij nauwkeurige integrale lezing prijs, waarbij in ons geval voor goed begrip ook de inhoud van de andere twee aktes noodzakelijk blijkt. De kerngegevens van de transactie zijn in de tabel op pagina 22 samengevat.

Datum van verkoop	13 februari 1790 (betaling voldaan op 16 april 1790)
Verkoper	Erfgenamen van Eleonora Cornelia van der Muelen
Executeuren van de boedel	Jan Carel van der Muelen, Heere van Maarssenbroek en Reinier Verschoor, 'Raaden in de Vroedschap van Utrecht'
Gemachtigde voor transport	Dirk van Runderen
Koper	Willem Voorsteegh, notaris
Notaris	Dirk Wernard van Vloten
Object	Een Huijsinge erve en grond staande aan de Oostzijde van de nieuwe gragt
Belending zuidwaarts	'de eerstgemelde Huijsinge'
Belending noordwaarts	de Roomsch Catholijke Kerk wordende in huure gebruikt bij den Hoog Ed. Geb. Heer Barend Hendrik Baron van Reede Heere van Sandenburg Geelgeerde raad ter vergadering van de Heeren Staten deser Provincie
Koopprijs	f 4.515
Getuigen	Willem Lodewijk Koos en Jacob Justus ten Bosch

Enkele opmerkelijke zaken aan de akte:

- Nergens in het document wordt melding gemaakt van Huis Montfoort.
- Dit 'Extract' blijkt een 'onvolledige' kopie te zijn van het origineel dat door de notaris is opgemaakt en bij hem ten kantore bleef. Uit nauwgezette lezing volgt dat het originele document een 'coopconditie' was van meerdere goederen. Deze worden verder niet of nauwelijks benoemd, maar het huis dat hier verkocht wordt is goed No.3. Goederen No.1 en No.2 worden niet anders beschreven dan "Een huysinge &c", terwijl er voor de omschrijving van No.4 slechts wordt aangevangen met "Twaalf morgen [won] weij hooij als hennip Land &c".
- Als noordwaartse belending wordt de Rooms Katholieke kerk genoemd, wat enigszins verrassend is gezien de afwezigheid van een kerk aldaar. Het gaat hier om een schuilkerk¹⁷.
- Er wordt speciaal melding gemaakt van het volgende: "De muur tusschen deese Huijsinge en de Zuidwaarts naastgelegen Huijsinge zal ten gemeene kosten moeten onderhouden worden". Verder is het bij verbouwing niet toegestaan in deze muur te breken, en het is dan alleen toegestaan de balken tot twee verdiepingen hoog in dezelfde muur aan te brengen (zonder dat dit hem aanspraak op de muur zal geven).
- En: "De muren 'van de agtergevel tot den hoff toe en van daar noordwaarts tot de Hein muur' zullen in eigendom zijn en blijven van het huis ernaast.

¹⁷ Breij (2012)

De 'charter'

Het tweede document bleek een type dat in het Utrechts archief als 'charter' wordt aangeduid. Dit werd opgesteld bij het eigenlijke transport van een onroerend goed. Net zoals tegenwoordig het koopcontract wordt opgesteld en getekend voordat een aan- en verkoop daadwerkelijk bij de notaris passeert, was de normale gang van zaken in die tijd om eerst het resultaat van de veiling te laten 'passeren' door een notaris. Hierna werd de koop bekrachtigd voor de 'schout en schepenen' van de stad, waarmee het transport tot stand kwam. In dit geval zat er 2,5 maand tussen, want dit document is gedateerd 'den Eersten Maj' 1790.

Hoewel dit document feitelijk een samenvatting geeft van de belangrijkste elementen uit het koopcontract, bleek er toch weer een puzzelstukje in verborgen te zitten. Dit wordt duidelijk als de relevante aan- en verkoop gegevens weer op een rijtje worden gezet, hiernaast getoond op pagina 23.

Het belang van de volgorde waarin de documenten gelezen worden bleek hier weer eens: zonder de melding van 'Dirk van Runderen' in de koopakte was hij hier een verwarrende aanwezigheid en leek hij (bij oppervlakkige lezing) de verkoper te zijn. Maar van het grootste belang was de subtiele aanpassing van de omschrijving van de zuidelijke belending: Everard Kol, de persoon die het huis had gekocht dat tegelijk met het onderhavige huis tegen dezelfde koopcondities werd verkocht. Dit moest dus wel huis nummer 1

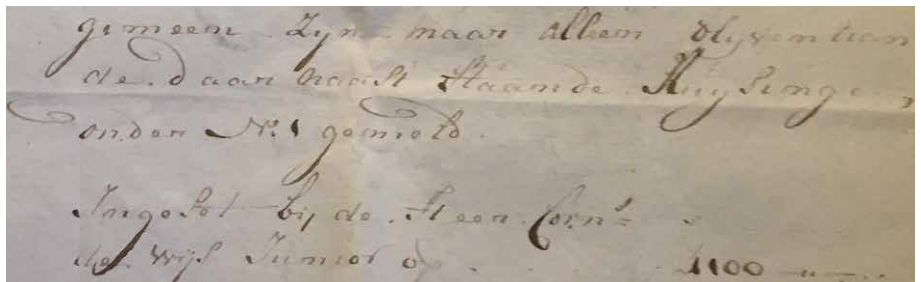

Datum van transport	01 mei 1790
Verkoper	Erfgenamen van Eleonora Cornelia van der Muelen
Executeuren van de boedel	Jan Carel van der Muelen, Heere van Maarssenbroek en Reinier Verschoor, 'Raaden in de Vroedschap van Utrecht'
Aanwezig voor transport	Dirk van Runderen ('in qualiteit als bij de publ. koop cond- den 13 februarij dezès jaars [...] gepasseert')
Koper	Willem Voorsteegh
Notaris	Dirk Wernard van Vloten
Object	Een Huijsinge erve en grond staande aan de Oostzijde van de nieuwe gragt
Belending zuidwaarts	'De huizinge bij de hierbovengenoemde koopcond: door den Hr Everard Kol gekocht'
Belending noordwaarts	'de Roomsche Catholijke Kerk'
Koopprijs	Niet genoemd
Getuigen	Niet genoemd
Schout	Frederik Christiaan Reinhard van Reede Baron van Amerongen (15 schepenen vermeld)

zijn uit de boedel. Nalezing van de koopcondities bevestigde dit: ná het stukje tekst dat specificeert dat de tuinmuur in het eigendom van het huis ernaast zou blijven, staat nog een (moeilijk leesbaar en niet direct goed te plaatsen) zinnetje. Dit bleek een referentie naar het huis dat 'onder Nummer 1 gemeld' was in de originele en complete akte (zie Afb. 27) en 'N:1' was dus de 'zuidwaarts gelegen huijsinge'. De implicatie is dat uit de boedel zowel het huidige nummer 34 als 36 werden verkocht. Een interessant gegeven, ook al betekent dat op zichzelf natuurlijk niet veel.

Afb. 27

Een puzzelstukje: het onduidelijk zinnetje "onder [-] gemeld" bleek betrekking te hebben op de zin erboven, en op huis 'N:1' uit de koopakte.

Afb. 28

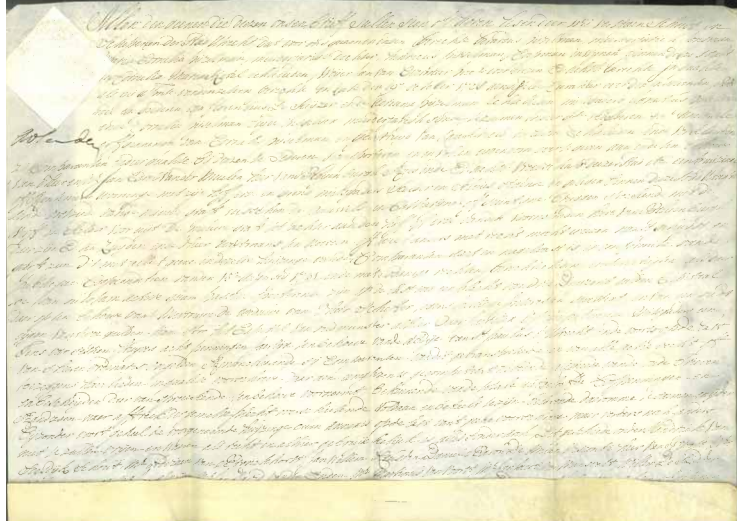
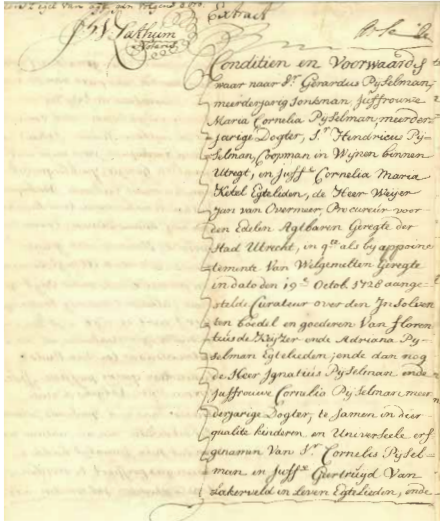
Het voormalig hoofdkantoor van Vlaer & Koll. Het werd pas in 1995 verlaten door de latere eigenaar ABN AMRO. Foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Ook de naam van de koper van het buurhuis verdient enige aandacht. Everard Kol was zoon van Jan Kol, in 1748 de mede-oprichter, samen met Everard Vlaer, van 'het kassiershuis Vlaer & Kol'. Deze zou vanaf het midden van de 19e eeuw, als Bank Vlaer & Kol een 'toonaangevende rol in het bankiersleven in Utrecht en het Sticht' innemen. Tot de tijd dat het werd ingelijfd in de AMRO Bank in 1977 maakte het aanspraak op de titel 'oudste bank van Nederland' (zie Afb. 28).

Jan Carel van der Muelen, Heer van Blijenburg

De volgende twee documenten hebben betrekking op een transactie in 1731. Ook hier is sprake van 'koopcondities' en een charter (zie Afb. 29).

De kerngegevens uit de koopcondities zijn de volgende:

Datum van verkoop	15 augustus 1731 (collatie op 21 augustus, betaling gedaan op 30 augustus)
Verkoper	Erfgenamen van Sr. Cornelis Pijselman en Juffe Geertruijd van Lakerveld in leven Egtelieden
Koper	Heer en Mr. Jan Carel van der Muelen, Here van Blijenburg
Notaris	J.J. van Lathum
Object	Huijsinge of Renteniers Woninge met sijn hof erve en grond, mitsgaders kelder en kluijs, staande en gelegen binnen deze stad Utrecht aan de Oostzijde op de nieuwe gragt tussen de Pauwels en de Catharijne of quintijne bruggen, strekkende met de werf en kelder voor uijt de nieuwe gragt
Belending zuidwaarts	Heer van Blijenburg
Belending noordwaarts	Heer N. Wijtmans
Belending achterwaarts	Tuin en erf van Jan Carel van der Muelen, Heer van Blijenburg
Huurder/ Huur	Weduwe van de Heer Rijksen, voor f 380 per jaar. Het contract loopt nog tot eind april 1733
Hypotheek/ Plegt	f 3.000 verstrekt door de Heer Willem Hendrik Scheffer tegen 3,5% rente
Koopprijs	f 8.000
Getuigen	Adrianus Croes Vendue, Meester, en Gerrit Bresser, omroeper alhier

Weer enkele bijzonderheden uit de akte:

- Ook in deze aktes is nergens sprake van Huis Montfoort.
- J.C. van der Muelen heeft als koper van dit huis al de zuidelijke en oostelijke belending in zijn bezit. Hij is op dat moment dus de buurman van de verkopers en eigenaar van het huidige nummer 36.
- Het betreft ook hier weer de verkoop van meerdere onroerende goederen uit een erfboedel. Ditmaal wordt er echter wat meer informatie verstrekt over de te verkopen goederen. Naast de 'huijsinge op de nieuwe gragt' is er sprake van 'een perceel lands onder Odijk gelegen' en als derde 'huijsinge den Oliphant cum annex' (het huidige Oudegracht 299).

Afb. 29; pag. 24

De twee documenten uit 1731 die de aankoop door Jan Carel van der Muelen beschrijven.

Links: de voorste bladzijde uit de 'Coopconditien'.

Rechts: de 'brief metzegel'.

- Zowel het huis aan de Nieuwegracht als de annex van 'Huijsinge den Oliphant' ('de kleine woninge aan de Oliphant behorende') worden verhuurd. Het betreft zogenaamde rentenierswoningen. De kopers zullen de bestaande huurcontracten moeten honoreren.
- Verkopen worden vaak gedaan met al datgene wat in het huis 'aart en nagelvast is'. In deze akte wordt er ook wat 'stofferling' meeverkocht: "ook met de leggende platen, ende de behang & selfe in de drie beneden kamers".

Onderstaand de kerngegevens uit de 'charter', waarin geen verdere bijzonderheden opvallen.

Datum van transport	30 augustus 1731
Verkoper	Erfgenamen van Sr. Cornelis Pijzelman en Juffe Geertruijd van Lakerveld in leven Egtelieden
Koper	Heer en Mr. Jan Carel van der Muelen, Here van Blijenburg
Notaris	J.J. van Lathum
Object	Huijsinge of Renteniers Woninge met sijn hof erve en grond, mitsgaders kelder en kluijs, staande en gelegen binnen deze stad Utrecht aan de Oostzijde op de nieuwe gragt tussen de Pauwels en de Catharijne of quintijne bruggen, strekkende met de werf en kelder voor uijt de nieuwe gragt
Belending oostwaarts	Tuin en erf van Jan Carel van der Muelen, Heer van Blijenburg
Belending zuidwaarts	Heer van Blijenburg
Belending noordwaarts	Heer Wijtmans
Huurder/ Huur	Weduwe van de Heer Rijksen, voor f 380 per jaar. Het contract loopt nog tot eind april 1733
Hypotheek/ Plegt	f 3.000 schuldig aan de weduwe van de Heer Willem Hendrik Scheffer die de lening verstrekt heeft tegen 3,5% rente
Koopprijs	Niet genoemd
Getuigen	Niet genoemd
Schout	Hendrik van Soesdijk (14 schepenen vermeld)

De Familie van der Muelen: immigranten en regenten^{vii}

De noordelijke provincies hadden tenminste een deel van hun welvaart te danken aan de stroom rijke vluchtelingen uit de zuidelijke provincies. Antwerpen was, vóór Amsterdam, het commerciële centrum van Noord-Europa. Met de opstand tegen Spanje verschoof het evenwicht. In 1585 werd Antwerpen veroverd na een beleg van meer dan een jaar en hierna ontstond een migratiestroom uit Antwerpen, waarbij ongeveer de helft van de bevolking naar Middelburg en Holland vertrok. Ook uit andere delen van de Spaanse Nederlanden vertrokken de Protestanten naar het noorden.

Enkele van de vooraanstaande latere regenten- families in de Republiek kwamen voort uit deze stroom 'vluchtelingen'. Eén hiervan was de familie Van der Muelen. Andries van der Muelen Jr. (1591-1654), zoon van de in 1585 uit Antwerpen naar Bremen gevluchte Andries Sr., werd de patriarch van de familie in de Republiek (zie Afb. 30 op de volgende pagina). De familie was al voor de vlucht rijk genoeg geworden in de handel om te kunnen rentenieren, maar bleef nog een tijd actief. Door de kinderen slim in andere belangrijke families te huwen, wist de familie Van der Muelen zich snel, met families als de Geer, Trip en Coymans, één van de belangrijkste families in de Amsterdamse stapelmarkt.

In 1633 kocht Andries het burgerschap van Utrecht en vestigde zich aan de Kromme Nieuwegracht die, met de Nieuwegracht, dé geliefde vestigingsplek was voor de Utrechtse (nieuwe) elite. Zij kregen twee kinderen, waarvan alleen de zoon, Willem, tot latere leeftijd leefde (1631-1690). Waar de familie tot dan toe nog actief was geweest in de handel, begon met Willem de verschuiving naar de regentenklasse. Hij was de eerste met politieke aspiraties en had als doel burgemeester van Utrecht te worden. Dit is hem nooit gelukt, naar verluid omdat hij teveel de waarheid sprak.

Willem van der Muelen was in goede traditie tot tweemaal toe getrouwd met een telg uit een van de meest voorname handels- en bankiersfamilies in de Republiek (zie Afb.31). In 1655 huwde hij Constantia Deutz (1629-1670), dochter van Hans Deutz en Elisabeth Coymans (1596-1653). Hans kwam uit een succesvol, oorspronkelijk Duits, koopmansgeslacht te Amsterdam en Elisabeth was de dochter van Balthasar Coymans (1555-1635), één van de meest succesvolle Amsterdammers in de eerste helft van de 17e eeuw. En zelf ook oorspronkelijk afkomstig uit Antwerpen. Na het overlijden van Constantia in 1670 hertrouwde Willem met Elisabeth Coymans (1639-1720), dochter van Johannes Coymans (broer van de eerder genoemde Elisabeth) en Sophia Trip (zie Afb. 32 en 33).

De kinderen uit zijn eerste huwelijk trouwden ook op stand: met de families Huijdecoper en (weer) Coymans. Het enig kind uit zijn tweede huwelijk was Jan Carel van der Muelen ((1672-1738). Hij werd opgevoed om in de voetsporen van zijn vader te treden en slaagde daarin wonderwel.

Jan Carel erfde de titel 'Heer van Blijenburg' van zijn vader. Zijn eerste huwelijk in 1699 was van zeer korte duur met het overlijden na ongeveer een jaar van zijn vrouw, Aletta Voet. Kort hierna trouwde hij met Constantia Huijdecoper, jongste dochter van Johan Huijdecoper en (het mag niet meer verbazen) Sophia Coymans (zie Afb. 34). Met Jan Carel werd een zeer succesvolle politieke periode ingeluid, waarbij hij zelf van 1733 tot 1735 een van de twee burgemeesters van Utrecht mocht zijn, terwijl zijn zoon Joseph Elias zelfs tweemaal het ambt vervulde (van 1760 tot 1762 en van 1768 tot 1770). 'Zijn zoon' moet overigens niet worden gelezen als 'enig kind', want Jan Carel zette in totaal 12 kinderen op aarde. Dat noodzaakt ook wel tot een groot huis.

Afb. 30; pag. 26

Vader en zoon
Andries van der Muelen.
Links: Andreas (1549-1611), toegeschreven aan Daniel van den Queeborne, 1583, Centraal Museum Utrecht.
Rechts: zijn zoon Andries (1591-1654), toegeschreven aan Paulus Moreelse (privé collectie).
Bron: www.rkd.nl

Afb. 31; pag. 26

Het bovenste pendant van Willem van der Muelen en Constantia Deutz is toegeschreven aan Jan van Niwael, c.1650.
Het onderste pendant van Willems tweede huwelijk met Elisabeth Coymans is niet toegeschreven.
Privécollectie.
Bron: www.rkd.nl

Afb. 32

De ouders van Elisabeth Coymans.

Links: Joan Coymans, zoon van 'stamvader' Balthasar in een schilderij van Bartholomeus van der Helst (privé collectie).

Daarnaast twee portretten van Sophia Trip, uit de prominente familie Trip uit Amsterdam, waarschijnlijk ook beiden door Bartholomeus van der Helst geschilderd. Verblijfplaats onduidelijk.

Bron: www.rkd.nl

Afb. 33

Een greep uit de Coymans portretten uit de gouden eeuw.

Van links naar rechts: Joseph Coymans (broer van Joan Coymans), zijn vrouw Dorothea Berck, de lachende Isabella Coymans (dochter van Joseph), onderdeel van een dubbelportret met haar man Stephanus Geraerds, Willem Coymans (kleinzoon van Coenraad, broer van stamvader Balthasar). Allen uit de Haarlemse tak en geschilderd door Frans Hals. Daarnaast een portret van Sophia Coymans (zus van Elisabeth) geschilderd door Bartholomeus van der Helst.

Bron: www.rkd.nl

Afb. 34

Pendant voor het huwelijk tussen Jan Carel van der Muelen en Constance Eliana Huydecoper, c.1701, niet toegeschreven aan een schilder, onbekende privé collectie.

Bron: www.rkd.nl

Waar het huis van de Van der Muelens al prestigieus te noemen was (zie Afb. 19 en 20 op resp. pagina 15 en 16), geeft de behuizing van hun schoonfamilie wel een idee waarom dat zulke begerlijke partners waren (zie Afb. 35).

De eerdergenoemde uiteindelijke executeur van de boedel van Eleonora (jongere zus van Joseph Elias) was overigens Jan Carel, Heer van Maarssebroek, zoon van Joseph Elias (zie Afb. 36). Met hem komt een eind aan de relatie tussen de familie Van der Muelen en de huizen aan de Nieuwegracht.

Overigens lijkt dit, niet geheel toevallig, samen te vallen met het algemene verval van de Republiek, voorafgaand aan de Franse tijd. In de 17e en 18e eeuw was de maatschappij langzaam maar zeker verworpen van een vitale en dynamische handels- en (vervolgens) bankiersnatie, tot een enigszins gezapige en corrupte renteniersnatie. Al de hierboven besproken families traden toe tot de 'regentenklasse' die nauwelijks meer actief was in economische activiteit en zich vooral richtte op prestigieuze bestuursfuncties als burgemeester, schepen of lid van de vroedschap. Het valt bijvoorbeeld ook samen met de oprichting in 1602 en de opheffing in 1798 van de VOC, waarin velen van deze families hun geld hadden verdiend (Balthasar Coymans was een van de grote geldschietters in 1602).

De uiteindelijke 'overvloed' druipt er ook wel een beetje vanaf in het portret van Joseph van der Muelen, die met zijn dubbele burgemeestersbenoeming goed de regentenklasse van de late 17e eeuw typeert.

[Afb. 35 \(boven\)](#)

Links: Het Coymanshuis aan de Keizersgracht 177. Ook dit huis eindigde, in 1868 roemloos als HBS. Eerder was het bij het uitsterven van het geslacht via erving overgegaan naar de familie Huijdecoper.

Foto: Wikipedia

Bron: www.amsterdamsegrachtenhuizen.info

Rechts: Het Trippenhuys, gebouwd in 1660-1662 voor de familie Trip.

Foto: Wikipedia

[Afb. 36 \(onder\)](#)

Laatste regent: Joseph Elias van der Muelen (1707-1781).

Bron: Centraal Museum, Utrecht

De oudste transactie: Spieringh en Pijselman

De laatste twee documenten hebben betrekking op een transactie in of rond 1671. Ditmaal is er geen charter, maar bestaat het setje papieren uit de koopcondities en een los blad, wat gegeven het handschrift een latere kopie lijkt van een ouder document (zie Afb. 38).

Het bleek al spoedig dat deze 'transcriptie en hertaling' van een geheel andere orde was. De eerste reactie bij het zien van de koopcondities was: 'onleesbaar'. Het schrift leek meer op Arabisch dan Nederlands. Ook dhr. Denneman leek moeite te hebben met de tekst, maar hij leek op basis van dit stuk, en/of andere stukken toch iets over de transactie te kunnen zeggen. In zijn essay stelt hij:

"In 16.. werd eigenaar van 't Huys Montfoort Francoys Spieringh, gecommiteerd Raad ter Admiraliteit in Vrieslant en "Canoninck van St. Marien". Francoys Spieringh had kennelijk veel geld, want in diezelfde periode had hij huizen gekocht aan de "W.Z. Donckerstraat" en "O.Z. Mariastraat". Op 14 april 1677 werd 't huis verkocht aan Cornelis Peijselman en Geertruijd van Lakerveld, egtelieden, voor de prijs van 3000 Caroli Guldens [-] De achterzijde van 't Huijs Montfoort met erf en tuin werd gevormd door het "Boeltgens camp" ook wel "camp" genoemd, thans Oude Kamp."

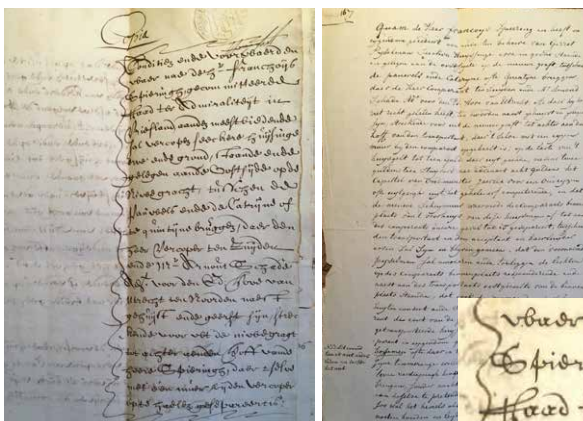
Dit gaf enkele aanknopingspunten en met enige fantasie bleek er in de aanhef op het voorblad inderdaad melding te vinden van 'Francoijs Spiering, gecommiteerde Raad ter Admiraliteit in Vriesland' (zie Afb. 37).

Gesteund door de wetenschap dat het dus mogelijk moest zijn dit schrift te kunnen ontcijferen, werden enkele avonduren besteed aan paleografie en ging er een wereld open. Het bleek dat in de 17e eeuw zo ongeveer alles anders werd geschreven. Hoofdletters waren anders dan kleine letters en vaak niet direct herkenbaar, cijfers waren anders dan nu, woorden waren (zeker in een juridische tekst) vaak anders, interpunctie werd niet gebruikt en de schrijvers van toen waren verzet op allerlei soorten afkortingen.

Enkele dagen later was het gelukt het document te transcriberen en naar begrijpelijke tekst te hertalen. We vatten de kerngegevens uit de koopcondities weer samen op de volgende pagina.

Afb. 37

De twee documenten uit 1671 en 1677(?). Links: de voorste bladzijde uit de 'Cooconditien'. Rechts: een latere kopie van een oorspronkelijk document uit (waarschijnlijk) 1677.

Afb. 38

Een aanknopingspunt: hoewel (zeer) lastig leesbaar, bleek het in ieder geval mogelijk een stuk tekst te herkennen.

waer nad' d'ez' francoijs
Spieringh, gecommiteerd
Raad ter Admiraliteit in
Vriesland, aend'z' maelt bi d'ende

Datum van verkoop	24 juni 1671
Verkoper	Francoijs Spieringh, gecommiteerde Raad ter Admiraliteit van Friesland
1e koper	Antoni van Vianen
Borgen	Henrick van Sijpen en Gijsbert Anthonissen van Vianen
Procureur bij verkoop	Ludolph de With
Datum van 'doorverkoop'	28 juni 1671
2e koper (overdracht)	Gerrit Pijselman
Notaris	D. de Swart
Object	seeckere hujsinge erve ende grond, staende ende gelegen aande Oostsijde op de Niwe gracht, tusschen de Pauwels ende de Catrijne ofte quintijne bruggen
Belending zuidwaarts	De verkoper
Belending noordwaarts	Mr. Arnoud Schade, advocaat voor het hof van Utrecht
Belending 'achter'	'het hoff van de heere Spieringh'
Koopprijs	f 3.000
Getuigen	Egbertus de Leeuw en Johannes Mathisius

Het is wellicht goed kort aan te stippen dat de koper van het huis Gerrit Pijselman is en niet Cornelis Pijselman, zoals dhr. Denneman in zijn artikel stelt. Cornelis was duidelijk de zoon en heeft het huis van zijn vader geërfd. Van deze overerving zijn geen stukken bekend (zoals overigens ook in de andere gevallen deze niet bekend zijn). In de archieven zijn vele Gerrit Cornelisz en Cornelis Gerritsz te vinden dus dit zal een tijd lang een veelgebruikte naam in de familie zijn geweest. Maar ook hier weer: geen melding van 'Huis Montfoort'. De zoektocht duurt voort.

Zoals ook al blijkt uit de samenvatting hierboven zijn er enkele eigenaardigheden met deze koopcondities. Wat vooral opvalt is de ongebruikelijke overgang naar de uiteindelijke koper. Antoni van Vianen lijkt het huis te kopen en na vijf dagen door te verkopen. Bood hij voor een ander? Speculeerde hij? Wat er precies gebeurd is blijft onduidelijk, maar dat is uiteindelijk niet relevant gebleken. Een interessant gegeven is nog dat Antoni van Vianen de zoon was van de als borg optredende Gijsbert, de stadsmetselaar van Utrecht. Deze had in 1665 (6 jaar voor deze transactie) volgens de registers 'd'hujsinge van den Engelenzang' gekocht, dat enkele tientallen meters verder aan de gracht ligt¹⁸. In 1678 (zeven jaar na deze transactie) kocht Anthoni het huis ernaast.

Maar van belang is vooral de constatering dat Francoys Spieringh, als verkoper, zowel zuider- als achterbuur blijkt te zijn. Dit is op zijn minst opvallend, aangezien zestig jaar later bij de aankoop door J.C. van der Muelen in 1731 diezelfde J.C. van der Muelen de zuider- en achterbuur is.

Een verklaring wordt gevonden in de rest van de akte. Deze blijkt enkele pagina's lang een opsomming van allerlei verbouwingsverplichtingen en verboden. Ook hier is het verhelderend om ze onder elkaar te zetten:

¹⁸ Tegenwoordig Nieuwegracht 24A, genaamd 'vanouds in den engelenzang'.

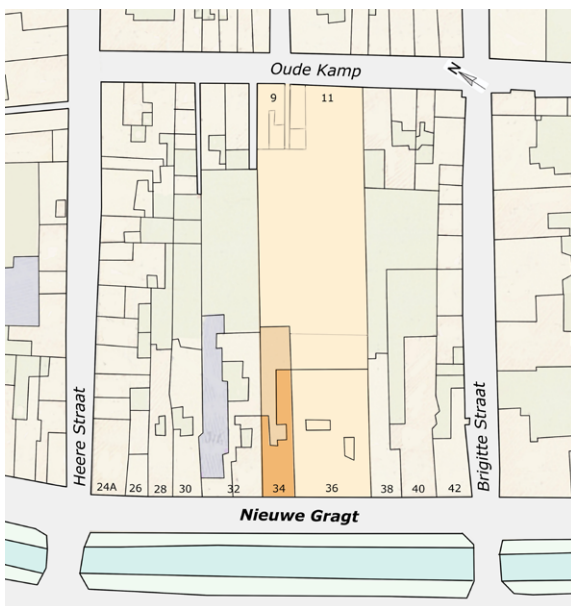
De originele tekst in de akte	Interpretatie/ hertaling	Ref.
De niwe Scheijdmuer waer mede des heere Vercopers binnenplaets vant voor hujs van dese te vercopen huijsinge af tot aen des Vercopers andere gevel toe is gesepareert, sal tusschen den here Vercoper ende den Coper sijn ende blijven gemeen, des dat den Coper de selve muer t sijnen coste geheelijck sal moeten ophaelen, ende aen de[s] heer Vercopers sijde mede schoon wercken tot onder de gout, van des heer Verkopers gevel aen de Oostsijde van de binnen plaets staende.	De nieuwe scheidingsmuur waarmee de verkoper zijn binnenplaats heeft afgescheiden van het erf van de koper, en die strekt van het voorhuis van het te kopen huis tot de gevel van het huis dat bij de verkoper in bezit blijft, zal gemeenschappelijk zijn van de koper en de verkoper. De koper zal de muur op zijn kosten moeten verhogen en afwerken, tot onder de goot van de oostgevel op de binnenplaats van het huis van de verkoper.	(a)
Ende soo den Coper niet genegen mochte sijn de muer in vougen voorschreve op te trecken , hij alsdan sal gehouden wesen de lichten staende in de Zuid gevel van dese huijsinge op des vercopers binnenplaets licht [scheppende] te amoveren ende toe te leggen ende om of voor de lichten die den Coper in sijn Oostgevel muer heeft, ende vorders daer in ofte op sijn erve soude mogen stellen, te maecken kokers ofte bussen, soo dat den uitsicht op des Vercopers erf daer mede bevrijd sij.	Mocht de koper de hiervoor beschreven muur niet wensen op te hogen, dan zal hij de ramen in de zuidgevel van het te verkopen huis, die uitkijken op de binnenplaats van de verkoper moeten verwijderen. De koper zal in dat geval voorts om of voor de ramen in zijn oostgevel een ombouw moeten maken die het uitzicht op het erf van de verkoper onmogelijk maken.	(b)
Oock sal den coper moeten amoveren ende toeleggen de lichte op des vercopers binnen plaets responderende, ende naest des vercopers Oostgevel van binnenplaets staende.	De koper zal voorts de vensters, welke naast de oostgevel van de binnenplaats zijn gelegen, uitkijkend op de binnenplaats van de verkoper, afdichten.	(c)
Den coper sal bujten consent ende schrifte[x] ordre van den heer Vercoper de cant van de gevelmuer in de gangh voor dese huijsinge uitsteekende, ende bij den heer Vercoper in eigendom gereserveerd wordende niet mogen bosenen ofte daer in breken	Zonder schriftelijke toestemming van de verkoper, zal de koper niet mogen breken, of anderszins schade mogen toebrengen aan de gevelmuur die in de gang voor het te verkopen huis gelegen is, en die het volledig eigendom van de verkoper zal blijven.	(d)
Alleenlijck dat den Coper sijn timmeringe willende veranderen, sijn balcken tot twe[e] verdiepingen hoog in de Noord gevelmuer sal mogen brengen, sonder daerdoor nochtans eenige gemeenschap aan de selve te pretenderen	Alleen als de koper gaat verbouwen, zal hij zijn balken tot twee verdiepingen hoog in de noord-gevelmuur van het door de verkoper te behouden huis mogen aanbrengen, zonder dat dit hem enig recht op gemeenschap van deze muur zal geven.	(e)
Den Coper sal soowel het hemels als ander water op sijn eijgen erf moeten houden ende leijden bujten letsel vanden heer Vercoper.	De koper zal voor afwatering van al het water, inclusief regenwater, op zijn erf moeten zorgdragen, zodat dit niet tot last is van de verkoper.	
Indien den Coper de poort voor aan de straat tenigertijd quame weg te breecken ende te amoveren, en sal die selve niet breder mogen maecken nocht[e] verder stellen als de breette vande gangh, ende het vack muers dat daerdoor in des vercopers gevel mochte wesen weg gebrooken, sodanig wederom aenvullen ende stoppen als het best met de gevel can accordeeren.	Indien de koper ten eniger tijd besluit de poorttoegang aan de straatkant te verbouwen, zal de nieuwe toegang niet breder mogen zijn dan de gang, en zal het muurvak dat met deze werkzaamheden in de muur van het in eigendom van de verkoper blijvende huis is beschadigd of weggevallen op een dergelijke manier herstellen dat het in goede overeenstemming is met de rest van de gevel.	(f)
Den heer Vercoper sal in volcomen eigendom behouden de niuie scheijdmueren waer mede des vercopers erf van dit erf, van de achtergevel tot aen den hof toe, ende van daer Noord waerts op tot aen de heijnmuer tusschen den h[r] Vercoper ende Schade gesepareert ende gescheijden is, sulxs de fundamenten daervan al gereets geleijd sijn.	De verkoper behoudt het volle eigendom van de nieuwe scheidingsmuur waarmee de verkoper het te verkopen erf heeft gesepareerd, en waarvan de fundamenten reeds zijn gelegd. Deze muur loopt van de achtergevel van het achterhuis tot aan de tuin, en vandaar noordwaarts naar de (om)heinmuur van het buurhuis aldaar (huidig nummer 32).	(g)
Den h[r] Vercoper sal aenstonds nae den slach soo onder als boven mogen separereen ende toeleggen de deuren ende openingen, waer door men uit des selfs hujs ende erf inde twe[e] achterste [C]amers ofte vertrecken op dit erf Noord waerts des vercopers gevel gelegen g[aa]t, welke tot het besien van de selve tot noch toe sijn opengebleven.	De verkoper zal direct na verkoop zowel boven als beneden de deuren en andere openingen mogen afscheiden en afsluiten, waaruit men de noordwaarts van zijn gevel gelegen twee achterste vetrekken kan verlaten, die tot nader inzien door de verkoper waren opengehouden.	(h)

De originele tekst in de akte (vervolg)	Interpretatie/ hertaling (vervolg)	Ref.
[Ge]lijck oock den heer Vercoper beneden aen de trap sal separeren ende toeleggen de kelder onder sijn hujs gelegen, waervan de trap achter op de plaets op dit erf is uitcomende.	Evenzo zal de verkoper de kelder onder zijn huis van het te verkopen huis afscheiden, door de toegang ertoe af te sluiten die zich onderaan de trap bevindt die uitkomt achter op de plaats van het te verkopen huis.	(i)

Een splitsing

Wat zo langzamerhand wel duidelijk zal zijn is dat het hier (deels) gaat om een splitsingsakte. Huisnummer 34 was van oudsher onderdeel van een groter geheel waarvan ook nummer 36 deel uitmaakte. Samen stonden ze op één perceel. Francoys Spieringh had het hele perceel in bezit en heeft besloten om het stuk dat hij niet nodig had af te splitsen en los te verkopen.

Zestig jaar later maakt Jan Carel van der Muelen deze splitsing weer deels ongedaan, door 'het *klijne hujs*', zoals hij het noemt (zie Afb. 39), weer toe te voegen aan het grote huis, dat dan al in zijn bezit is.

In de tussentijd was er wel een en ander veranderd. Want zoals uit de eerdere beschouwingen al bleek, is er in de loop der jaren veel ge- en verbouwd, ook in de jaren vóór 1731. Het is goed te beseffen dat de situatie ten tijde van de splitsing in 1671 wezenlijk anders was dan nu, en zelfs 1731. Zoals de bouwhistorische notities aangeven zijn er enkele bepalande verbouwingen gedaan in de 17e eeuw. Deze beginnen nu hun plek te krijgen.

In eerste instantie moest het erf van het af te scheiden huis worden bepaald. Dit is gedaan door een scheidingsmuur aan te brengen tussen de huizen en door een tuin af te bakenen met een nieuwe muur (zie Afb. 40).

Zoals eerder gemeld is een groot deel van het huidige achterhuis 17e-eeuws. Voor die tijd was er sprake van een 14e-eeuws 'vierkante' toren met lagere aanbouw erachter. Deze toren was niet verbonden met het voorhuis, dat toen wel al bestond.

Er was dus een open verbinding tussen de binnenplaats tussen de twee oorspronkelijk dwarse huizen van het tegenwoordige nummer 36 en de twee bouwdelen van het huidige nummer 34. Zoals in de notities van de heren Temminck Groll, Kipp, Klück en Penders al naar voren kwam was er waarschijnlijk sprake van een (poort)toegang aan de voorzijde tussen de huidige nummers 34 en 36, die toegang gaf tot de achtergelegen bouw.

Met deze ogen moeten ook de verbouwings'richtlijnen' worden bekeken. Afb. 41 en 42 helpen de veranderingen inzichtelijk te maken. De letters (a)-(i) in Afb. 42 refereren naar dezelfde letters in de transcriptie/hertaaltabel op pagina 31-32.

Afb. 40

Situatie 1832.

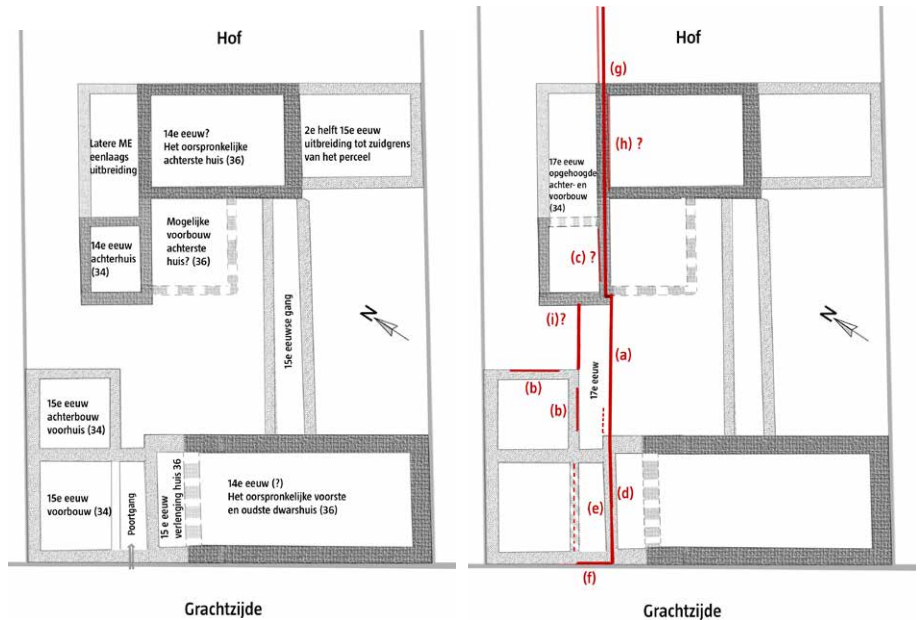
Op dit kaartje kan goed worden gezien wat de splitsing van 1671 heeft gedaan. Het oorspronkelijke perceel besloeg het geheel van aan de gracht onder, tot aan de Oude Kamp boven met de nummers 34 en 36 (gracht) en 9 en 11 (Kamp). In 1671 is het 'rechthoekje' waarin 34 zich bevindt gecreëerd. De tuinen moeten ook toen zijn opgetrokken. Afbeelding: Gemeentelijke Woningcartotheek.

Afb. 41 (links)

De vermoedelijke situatie voor de verkoop van 1671.

Afb. 42 (rechts)

De vermoedelijke situatie van na de verkoop van 1671 en de daaropvolgende verbouwing.

Enkele opmerkingen nog hierbij:

- De koopcondities melden alleen de nieuwe scheidsmuur (a) maar het lijkt erop dat Gerrit Pijselman de situatie heeft aangegrepen om de voor- en achterhuizen met elkaar te verbinden middels het eerdergenoemde 'tussenlid', dat door dhr. Kipp als 17e-eeuws werd beoordeeld.
- De vensters die uitzicht boden op het resterende binnenhof van Francoys Spiering moesten worden verwijderd. De onder (b) vermelde aanpassingen lijken duidelijk, maar zijn slechts deels traceerbaar. De 'kokers' of bussen die in de oostgevel aangebracht dienden te worden waren wellicht niet meer nodig met de constructie van het tussenlid, maar zijn in ieder geval niet in de huidige achtergevel van het voorhuis te vinden. De oorspronkelijke vensters in de zuidelijke gevel (ook (b)) zijn wel terug te vinden in de gevel, maar lijken op verschillende momenten te zijn gedicht (zie Afb. 43). Het onderste raam uit de tekening van Afb. 04 op pagina 04 is goed zichtbaar in de open gevelmuur die nu in de binnengang is verwerkt die onderdeel uitmaakt van het tussenlid. Deze is echter opgevuld met moppen die suggereren dat deze opvulling al eerder heeft plaatsgevonden. Wellicht in een latere 15e-eeuwse verbouwing van het complex. Het 'licht' erboven is ook terug te vinden in dezelfde muur, ditmaal in de buitenlucht, boven het dak van het tussenlid. De stenen die hiervoor zijn gebruikt zijn duidelijk van later datum en zouden 17e-eeuws kunnen zijn. De vensters genoemd onder (c) zijn lastiger te plaatsen, omdat niet goed vast te stellen is hoe het achterste dwarse huis van het huidige nummer 36 zich verhiel tot het achterste huis van nr. 34. Het eigenlijke dwarse huis was 7 meter diep en als de gevel van dat huis de 'oostgevel van de binnenplaats' bepaalde kan er sprake zijn geweest van vensters in de zuidmuur van het 14e-eeuwse vierkante bouwdeel. Als er echter een bouwdeel (traptoren?) voor heeft gestaan, zoals volgens de analyse van Jean Penders mogelijk was, lijkt het vreemd daar een venster te verwachten en dan slaat de tekst in de koopakte wellicht op een raam in de westgevel van het vierkante bouwdeel. Deze zijn echter nog aanwezig en dit lijkt dus onwaarschijnlijker.

Afb. 39: pag. 32

Detail van de bovenkant van de omslag van de charter waarop nummer 34 wordt aangeduid als 't kljine huijs op de nieuwe gragt'.

Afb. 43

'Lichten responderende op de binnenplaats', in de zuidgevel van het achterste bouwdeel.

Links de dichtgemetselde vensteropening van het onderste raam, dat zich na het creëren van de gang 'inpandig' bevindt.

De middelste foto toont de erboven gelegen dichtgemetselde tweede vensteropening. De sparing voor de latei die er heeft gezeten is goed zichtbaar onder de sierlijst, waar ook het onderste deel van het profiel ontbreekt.

De meest rechtse foto laat dezelfde muur zien, in een toestand van voor latere verbouwingen. Leuke details hierin zijn overigens het nog oorspronkelijke dakschild, met dakkapel, van de voorste kap, een venstertje in de oost muur en een uitbouw in de achterste kap die waarschijnlijk als traphuisje heeft gediend (de spiltrap ligt eronder).

Foto's 1 en 2 zijn eigen foto's, foto 3 is van Temminck Groll (1968).

- De onder (d) genoemde 'gevelmuur in de gangh voor dese huijsinge uitsteekende' is niet met volledige zekerheid te duiden, maar het lijkt hier te gaan om de noordelijke zijmuur van het voorste dwarshuis van het huidige nr. 36. Deze zal toen er nog een open verbinding met de achterbouw was een onafhankelijke 'buitenmuur' van dat bouwdeel zijn geweest, maar met de splitting werd deze muur gedeeld met de nieuwe eigenaar van het 'klijne huijs', die de muur als rechter zijgevel aantrof na binnenkomst via de voordeur. Deze gevel zal hebben gelopen tot waar de nieuwe scheidsmuur begon. Overigens moet dit wel gezien worden in de context van de opmerking van dhr. Penders, dat het bouwdeel aan de gracht van het huidige nr. 36 wellicht al eerder naar het noorden was verbreed (gezien het afgesloten 'uitstulpsel'). De 'gevelmuur' waar hier sprake van is is dus al waarschijnlijk de 'nieuwe' (middeleeuwse) noordmuur van dit bouwdeel.
- Waarschijnlijk betreft dit dezelfde 'noordgevelmuur' waarover onder (e) gesproken wordt. Het is zeer waarschijnlijk dat de poort die toegang gaf tot de achterste bebouwing al overbouwd was met een verdieping, want het bakstenen profiel op de voorgevel loopt over de volle breedte. Als dit uit de eerste bouwtijd komt, moet de gevel dus al grotendeels dezelfde opzet en aansluiting hebben gehad op die van nummer 36. Dergelijke poorttoegangen met bovenbebouwing zijn en waren niet ongebruikelijk in Utrecht (zie Afb. 44).
- De condities onder punt (f) lijken betrekking te hebben op de (noodzakelijke?) verbouwing van de toegangspoort. Was dit nog een echte 'poort' die toegang gaf tot een steegje en diende deze tekst om de verbouwing tot voordeur in goede banen te leiden? Die mogelijkheid roept zelf weer enkele vragen op. Als het voorportaal er nog niet was, wat was dan de situatie rond het voorste en achterste bouwdeel van het voorhuis?

Afb. 44

Voorbeelden van poorttoegangen in voorgevels in Utrecht. Foto's boven links en midden: de restanten van een oude poortgang in de huidige gevel van Nieuwegracht 39. Deze poort gaf in de middeleeuwen toegang tot de Nieuwegracht vanuit het grote brede huis aan de Hamburgerstraat (nu nrs. 25 en 27). De restanten van de boog zitten in een stuk oudere muur van het in de 17e eeuw verbouwde huis. De foto rechtsboven (foto Jean Penders, 1976, UDS) laat de achterkant zien van de Zilverbergspoort aan de Zilverstraat 34, die toegang geeft tot het achtererf. Foto linksonder: de poort in het middeleeuwse gebouw van het zakkendragersgilde (Oudegracht 237), daarvan rechts: St Jacobs-gasthuis (Oudegracht 213). De foto rechts-midden: de poorttoegang aan de Herenstraat die toegang geeft tot Ridderhofstad 4. Uiterst rechts: een wat recenter voorbeeld aan de Springweg dat mooi illustreert hoe een poortweg toegang verschaft tot een achtergelegen erf.

Waren deze delen verbonden? Of hadden de delen gescheiden functies en ingangen? De vele vreemde verspringen, zowel in het horizontale als het verticale vlak, kunnen daar wel aanwijzing voor geven. Helaas zijn de bouwtekeningen van het voorhuis onvolledig bewaard gebleven en kennen we de situatie niet van voor de verbouwingen van Van Bronswijck in de jaren '60 en '70. De tekeningen die er wel zijn suggereren vreemd genoeg dat er voor aanvang van de verbouwingen géén trap naar de zolder verdieping in de voorbouw aanwezig was, terwijl er wel een doorgang lijkt te zijn geweest van de tweede verdieping van de achterbouw naar de (zolder van de) voorbouw. De muur die de hal van de woonkamer scheidt is echter zeker nieuw (ook op de verdiepingen) wat de mogelijkheid in ieder geval open houdt dat een eventuele voorganger een andere plek en eventueel ook functie had.

- Tenslotte zijn condities (i) en (j) ook cryptisch en lastig te plaatsen. Het lijkt erop dat er bij (i) sprake is van doorgangen ('zowel onder als boven') die toegang gaven van het achterste dwarse huis van nr. 36 naar het achterhuis van nr. 34. Wellicht was het lage achterste bouwdeel verbonden, of was de 'traptoren' over meerdere lagen verbonden met het 'torentje' van nr. 34.
- Conditie (j) lijkt vrij duidelijk te spreken van een toegang tot de kelders onder het huis van Francois Spieringh, middels een (stenen?) trapje, die op het af te splitsen erf uitkwam. De heer Penders meldt wel enkele zulke (potentiële) trapopgangen (zie bijv. kelder C in Afb. 17), maar deze lijken niet goed op de hier besproken locatie aan te sluiten. Misschien ligt er een afgesloten toegang onder of naast het 'tussenlid'.

Het tweede document dat betrekking heeft op de transactie, de ‘kopie van een stuk uit 1677¹⁹’ bleek weinig nieuws te bevatten. Het stelt dat Francois Spieringh bij de notaris is geweest en herhaalt de meeste van de gemelde verbouwingscondities op de vorige pagina’s (gek genoeg ontbreken (b) en (i)). Wat wel nuttig bleek is dat de bewoording hier en daar iets anders is en dat uit deze tekst duidelijke blijkt dat de keldertrap die afgesloten dient te worden inderdaad uitkwam op het ‘getransporteerde erf’ (in de koopconditie was sprake van ‘dit erf’).

Francois Spieringh

Francois Spieringh wordt dus genoemd als de verkoper in 1671 van het huidige nummer 34, maar daar hield het spoor op. Geen van de bekeken documenten maakte melding van ‘Huis Montfoort’ en over het huidige nummer 36 (dat wel enkele malen als ‘Huis Montfoort’ in moderne documenten werd benoemd) was bijzonder weinig te vinden op internet. De link tussen de heren van Montfoort en Francoys Spieringh was duister. De website van Het Utrechts Archief bood uitkomst en daar werd begonnen aan de zoektocht naar de ‘missing link’ tussen Spieringh en Montfoort. Dit bleek een grotere uitdaging dan gedacht (alleen al de naam Francois Spieringh wordt op ongeveer 10 verschillende manieren geschreven: Francoys, Franchois, Franchoys, Fransois, Spiering, Spierinck, etc) en gaandeweg begon zich een beeld te vormen van de persoon.

Francois Spieringh werd geboren te Batavia in 1639 en stierf te Utrecht op 27 december 1702. Hij trouwde rond 14 mei 1667 met Elisabeth Maria van Someren (1650-1735). Zij kregen minstens 9 kinderen, waarvan de eerste drie jong overleden. In de documenten wordt Francois steeds aangeduid met twee functies: Raad ter Admiraliteit van Friesland^{viii} en kanunnik/ domheer te St. Marrien (Mariakerk) te Utrecht. Beiden lijken eerder eindpunt van een carrière dan startpunt. Hoe kwam Francois aan deze gegoede maatschappelijke positie? Ook over de familie Spieringh valt weer veel te schrijven.^{ix}

De oudst gevonden melding is die van Francois’ overgrootvader, Cornelis Spiering (geb. 1545 te Heusden, gestorven 1599 te Rotterdam). Deze koopman was

getrouwd met Soetje van Drongelen en hun twee zoons gingen ook verder in de handel.

Adriaen Spierinck (1575-1618) was een van de bewindhebbers van de VOC-kamer te Rotterdam, lid van de Vroedschap van Rotterdam en gecommitteerde van de Admiraliteit op de Maze.

De geboortedatum van Adriaen’s broer, Francois, is onbekend (xxx – 1622, begraven in de Grote Kerk te Alkmaar). Hij huwde Elisabeth Rosenkrans (1582-1619) en kreeg een zoon, Ewoud. Hoewel we weinig informatie hebben kunnen vinden over Francois was hij blijkbaar ook koopman te Rotterdam.

Zoon Ewoud (1600-1643/44) vertrok als opperkoopman voor de VOC naar Batavia, waar hij uiteindelijk ook stierf. De opperkoopman van een schip was de hoogste in rang, in theorie hoger dan de kapitein (ook al gaf die de bevelen) en zeker in de hoogtijdagen van de VOC was dit een zeer lucratieve positie. Ewoud had blijkbaar meerdere functies, waaronder ‘casbewaarder, visitateur van de scheepsboucken ende regent der groote taeffel deses casteels’. Hij huwde in Batavia Aletta (Aeltje, Aeltgen, Alidt) Schouten (1610-1647), die zelf ook een interessante familiegeschiedenis heeft.

Aletta Schouten komt uit een geslacht van schouten in de omgeving van Utrecht. Haar vader Ambrosius was schout te Mijdrecht. Haar broer Gijsbert (1594-1671) was schout te Breukelen en baljuw van Uithoorn. Zij huwde in 1624 Nicolaes (Claes) van Cleeff uit een voorname familie met sterke banden met Utrecht. Blijkbaar was het een avontuurlijk stel, want hij wordt later genoemd als getuige, in 1634, in de Hollandse Kerk te Batavia, bij de doop van Reynier Casembroot, de zoon van Nicolaas Casembroot (opperkoopman bij de VOC). Weer veel later (in 1687) gaat de zoon van Ewoud en Aletta (onze Francois dus) een proces aan tegen Jacob Casembroot, dan baljuw van Batavia (en landdrost op Formosa), om f500 te vorderen waar hij blijkbaar recht op heeft. Nicolaes van Cleeff wordt bij de doopmelding van 1634 genoemd als baljuw van Batavia, wat wel weer aangeeft dat hij van prominente afkomst was (en de vraag opwerpt hoe een gegoed burger uit Utrecht eindigt als baljuw van Batavia). Uit dit huwelijk krijgt Aletta een dochter, Cornelia, die enige faam krijgt door in 1643/44 op Formosa te trouwen met Maximiliaan le Maire, één van de vele zoons van Isaac le Maire, die één van de oprichters van de VOC was. Maximiliaan is dan zelf

¹⁹ Dit lijkt een foutieve referentie naar het oorspronkelijke document uit 1671.

gouverneur van Formosa. Waarschijnlijk sterft Nicolaes te Batavia, want Aletta's tweede huwelijk is met Ewoud Spiering, die rond die tijd (net als Casembroot) ook als opperkoopman te Batavia verblijft. Uit dit huwelijk wordt in 1639, te Batavia, Francois Ewoudsz Spieringh geboren (1639-1702). Na de dood van Ewoud rond 1643, hertrouwd Aletta op 28 januari 1645 nogmaals, dit keer met Reynier Coolsaet (Coelsaet), ook te Batavia. Blijkbaar keren ze (keert ze?) terug naar Nederland, want haar overlijden wordt twee jaar later opgetekend te Amsterdam. Ze is dan weduwe van Reynier, dus hij is al overleden.

Na het overlijden van zijn moeder lijkt Francois te zijn opgevoed door haar broer, Gijbsert, die enkele keren in de archieven als mombor of voogd wordt genoemd. Op 14 mei 1667 trouwt Francois Spieringh met Elisabeth Maria van Someren (1650-1735). Ook deze dame heeft weer een noemenswaardige achtergrond. Haar vader, Johan²⁰ (1604-1669), was van 1668-1669 burgemeester van Utrecht en in alle doopaktes en voogdij aktes komt steeds de (toekomstige) regentenklasse van Utrecht langs, zoals de Leeuw, van der Nijpoort, de Goijer en (van Asch) van Wyck. Zo zijn de twee broers van Elisabeth, Willem en Johan, beiden getrouwd met dochters van Balthasar de Leeuw (1598-1642), namelijk respectievelijk Elisabeth de Leeuw en Cornelia de Leeuw. Eén broer van deze zussen, Egbertus de Leeuw (1634-1699) is getuige in de verkoopakte in 1671 van het huidige huis nummer 34. Egbertus is overigens ook domheer, ditmaal van het kapittel van St. Pieter (Gysbert Schouten was domheer van de St. Janskerk, Francois Spiering domheer van de Mariakerk).

Uit verschillende stukken blijkt voor het eerst in 1669 dat Francois domheer bij de Mariakerk was, terwijl hij verrassend genoeg pas in 1688 een verzoek indient om genomineerd te worden voor de prebende^x die daarvoor in het bezit was van ene Johan Willem Keller. Misschien kwamen deze prebenden niet al te vaak 'op de markt'. Overigens had Francois in 1686 een 'grafkelder in het midden van de kerk' gekocht, wat er wel op duidt dat hij aldaar uiteindelijk begraven is (er is geen melding van zijn overlijden te vinden en helaas is er met het verdwijnen van de Mariakerk ook geen mogelijkheid de aanwezigheid van een grafsteen na te gaan).

Na zijn overlijden verdwijnt de familie grotendeels uit de geschiedenisboeken. Twee zoons duiken op als burgemeester te Hoorn (Johannes (1672-1739) en Francois Ewoud (1675-1740), waarvan de tweede was begonnen met een loopbaan in de Admiraliteit (uiteindelijk als kapitein en schout bij nacht met bevel over een smaldeel) om vervolgens bewindhebber van de VOC kamer te Hoorn te worden (alvorens hij aldaar burgemeester werd). Johannes trouwde op stand met Eleonora Barones van Liliënborg.

Voorlopige conclusies

Met al deze informatie leken er drie semi-waarschijnlijke opties te zijn hoe Francois in het bezit was gekomen van het huis aan de Nieuwegracht.

1. Hij kon het huis geërfd hebben uit de boedel van zijn vader (onwaarschijnlijk, omdat deze geen banden had met Utrecht) of zijn moeder (ook niet heel waarschijnlijk, omdat haar ouders geen stedelingen leken en haar broer als oudste erfgenaam nog in leven was (deze overleed in 1679)).

---

²⁰ *Zijn vader, Johan Willemsz van Someren (?-1642) is de 'oudt schepen der stadt Utrecht ende oudt raedt ter Admiraliteyt tot Hoorn', die in Steengoed 64 wordt vermeld als koper van Nieuwegracht 8-12.*

2. Hij kon het hebben gekocht uit eigen middelen, waarbij hij zijn vermogen waarschijnlijk zal hebben verkregen als erfenis uit de lijn van zijn ouders. Het feit dat na de dood van zijn moeder Gysbert Schouten optrad als zijn voogd geeft aan dat hij sterke banden met zijn moeders kant had. De latere eis tot inning van f 500 van Jacob Casembroot (in 1687), wat waarschijnlijk een oude schuld aan zijn vader was, suggereert echter ook dat Francois het vermogen van zijn vader niet vergeten was.
3. Het kan zijn verkregen in samenhang met zijn vrouw, Elisabeth Maria van Someren, die ook uit een goeude familie te Utrecht kwam (zoals gemeld was haar vader was van 1668-1669 burgemeester van Utrecht). Er is bijvoorbeeld op 16 november 1670 in een procuratie sprake van een transport van huis en hof uit de boedel van zijn overleden schoonvader (zie voetnoot 20).

Samenvattend, wat in ieder geval uit alles duidelijk (of in ieder geval zeer aannemelijk) was geworden dat het tegenwoordige nummer 34 deel uitmaakte van een groter perceel dat ook het tegenwoordige nummer 36 omvatte en dat dit geheel sinds lang bekend stond als 'Huis Montfoort'. Het was in 1671 in bezit van Francois Spieringh, die rond die tijd het 'kleine' huis heeft afgesplitst van het grote huis door het te verkopen aan Gerrit Pijselman. Maar de datum en de manier waarop Spieringh het huis in bezit kreeg blijft onbekend en daarmee ook de aantoonbare link naar de Heren van Montfoort.

De families Van Montfoort en Van Merode

Eerder kwam de 'heer Philips, Vrijbander Heere tot Merode, burggraaf van Montfoort' al kort langs. Deze melding in Steengoed nummer 47 had het zwaartepunt van de zoektocht doen verschuiven naar het huidige nummer 36. Het was ook de eerste melding van 'Merode', die tot dan toe onbekend was gebleven. De combinatie met het burggraafschap van Montfoort in combinatie met het eigendom van Huis Montfoort maakte het tot een aandachtspunt voor verder onderzoek. Heel in het kort bleek het volgende het geval. De 'Heeren van Montfoort' is een generieke benoeming die niet per definitie een familienaam aanduidt. Toch zal er vrijwel altijd mee

bedoeld worden de telgen uit het middeleeuwse adellijke Vlaams/Brabantse geslacht de Rover, dat vanaf 1280 het eigendom van het kasteel van Montfoort had verkregen. De Rovers hielden Montfoort tot 1583 in de familie, waarover later meer.

Met Johan IV stierf in 1583 de burggrafelijke familie de Rover in de hoofdlijn uit. Het burggraafschap ging over op zijn zus, Philipa, die het met haar huwelijk met Jan de Merode inbracht in het van oorsprong Rijnlandse geslacht Van Merode (ook wel 'de Merode'). Deze bestaat uit verschillende takken en in eerste instantie kwam het burggraafschap in bezit van het Huis van Merode van Houffalize. Met het huwelijk van hun dochter Anna, met Philips I van Merode, ging het burggraafschap over naar de 'Westerlo tak' van de Van Merode familie. Hierna ging de titel over aan hun oudste zoon, Philips II van Merode. Met zijn overlijden ging het over aan zijn broer Floris, die echter hetzelfde jaar ook stierf. Hoewel deze wel een zoon had (Ferdinand Philips) was deze nog minderjarig en van 1638 tot 1646 behartigde zijn moeder zijn Montfoortse belangen als voogd.

Hoewel het huis van Merode tot de grootste adellijke Europese families behoort, ging het door de jaren heen financieel niet altijd goed. Periodes van 'verval' en bloei hebben elkaar afgewisseld. De financiële positie van Philips II was waarschijnlijk vrij zwak en uit historisch onderzoek door dhr. CGM Noordam blijkt dat de rentmeester in Montfoort in april 1627 'nog f 7.000 in kas had', maar dat er '500 morgen land' onverhuurd was, en 'er werd zeer slecht betaald'. Al in 1628 'noopten zijn geldzorgen Philips II om bij Utrechtse en Montfoortse vertrouwelingen f 22.000 te lenen'. Door de verkoop van een deel van zijn goederen teerde hij zwaar in op zijn vermogen, een ander deel werd verhypothekend als onderpand bij leningen.

In deze 'mindere periode', die plaats had ten tijde van grote religieuze spanning tussen de Katholieken (de Merode) en Protestanten (de Republiek), heeft de Familie van Merode in 1649-50 het burggraafschap van Montfoort overgedaan aan de Staten van Utrecht. Tegelijkertijd werden verschillende andere 'heerlijkheden' aan particulieren verkocht. Het leek dus waarschijnlijk dat ons 'Huis Montfoort' in een van deze transacties was meegegaan.²¹

²¹ Uit een latere vondst bleek dat het Huis van Montfoort buiten deze verkoop werd gehouden (C. Stroobant, 1851) wat het verdere verloop verklaard.

Periode	Burggraven Van Montfoort
1583-1593	Philippotte van Montfoort (1535-1593) X Johan de Merode (Houffalize tak) (1530-1592)
1593-1627	Anna de Merode (1564-1625) X Philips I de Merode (Westerlo tak) (1568-1627)
1627-1638	Philips II de Merode (1594-1638) X Bonne van Barbancon van Villemont
1638-1646	Florens de Merode (1598-1638) X Anna Maria Sidonia van Bronckhorst Batenburch (1600-1646)
1646-1648	Ferdinand-Philips de Merode (1626-1653) X Madelaine de Gand Vilain (1622-1674)
	Isabelle Margaretha de Merode, Markgravin van Westerlo (1649-1701)

Bovenstaand:
Overzicht van de overerving van het burggraafschap door het huis van Van Merode. Zeer waarschijnlijk begaf 'Huis Montfoort' zich in de boedel die Philippotte van Montfoort erfde en meenam in haar huwelijk.

Afb. 45
Verwarrend document.
Bron: HUA

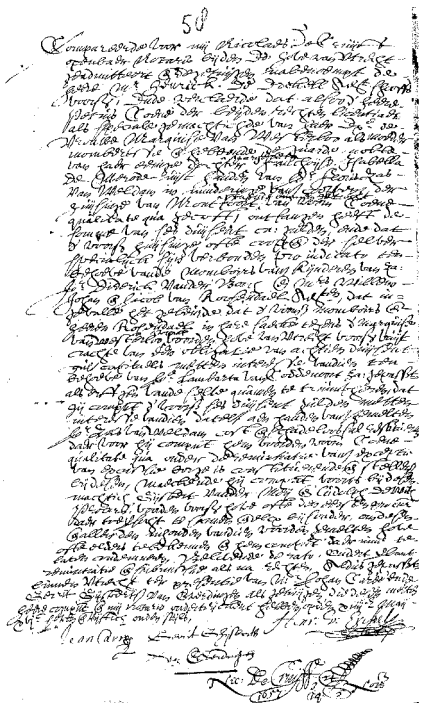
Het Utrechts Archief: leren zwemmen

Er is zeer weinig terug te vinden over het transport van Huis Montfoort tot 1671. Op de HUA website zijn vele meldingen te vinden van 'Huisinge van Montfoort', maar deze blijken vrijwel allemaal betrekking te hebben op 'het geslacht van Montfoort'. Toch bleek er tweemaal een (al dan niet ogenschijnlijk) relevante melding van 'Huijsinge van Montfoort' of 'het Huis van Montfoort' te vinden.

De oudste van deze twee meldingen (14 mei 1657^{xii}) had echter de toevoeging 'staende binnen Utrecht' wat suggereerde dat het om Huis Montfoort kon gaan. Dit document was beschikbaar. Het andere inventaris 'stuk' dat naar boven kwam was een referentie naar 'eigendomsbewijzen betreffende het huis van Montfoort, met koetshuis en koetsierswoning, gelegen aan de oostzijde van de Nieuwegracht'. Dit betrof echter een collectie verschillende documenten ('4 charters', uit 1659, 1671, 1703 en 1707, en 1 'pak')^{xiii}, waarvan het merendeel werd getypeerd als 'zwaar beschadigd'. Van geen van deze documenten was een scan beschikbaar en toegang ertoe was onmogelijk zolang HUA gesloten was.

1657: de kinderen van Diderick van der Borch?

Het eerstgenoemde document (uit 1657), dat wel beschikbaar was, bleek zeer verwarrend te zijn (zie Afb. 45). Op één bladzijde werden vijftien partijen genoemd en ook de strekking bleek lastig te duiden. Duidelijk was in ieder geval dat het betrekking had op een betaling van f 6.000 ten gunste van 'Franchoyse Isabella de Merode' 'uit handen van' Floris Zas van Weldam en dat dit bedrag in mindering was op de (te betalen?) koopsom van Huis Montfoort. Er bleef echter veel onduidelijk. Zo werd het document door HUA gekarakteriseerd als 'borgtocht', ofwel waarborg. Er werd door HUA gerept van 'teruggave van f 6.000 door tweede partij betaald'. Tenslotte leek de betaling voor het huis 'verbonden ten behoeve van de kinderen van Diderick van der Borch' en was er

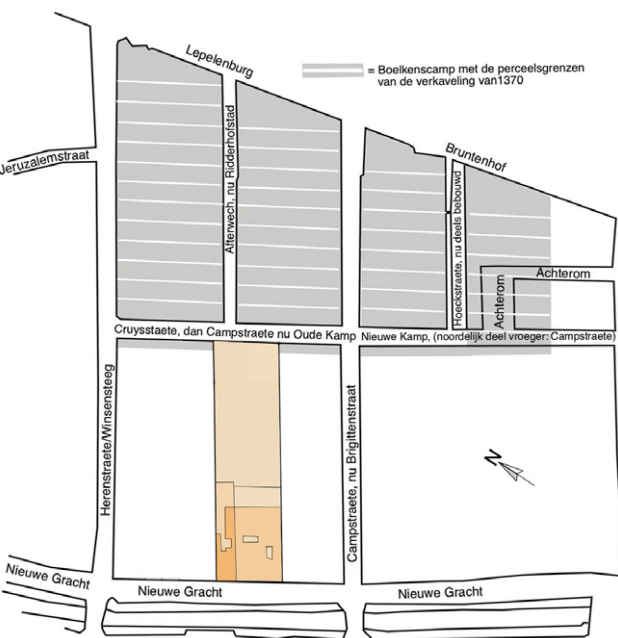

Afb. 46

De zwaar beschadigde charter uit 1659, met de zin uitsnede die voor verwarring zorgde. Dit stukje geeft de locatie van het te transporteren goed.

Locatie: HUA

Afb. 47

Het grijs gearceerde stuk is het vroegere Boelkenschamp.

nog een vreemde melding van een obligatie van f 18.000 ten behoeve van ene 'Lamberta Coddenoort'.

Met de fysieke heropening van het HUA werd het eindelijk mogelijk om ook de andere stukken op te vragen. In eerste instantie werd het stuk uit 1659 opgevraagd. Dit leek een voor de hand liggende keuze gegeven de akte uit 1657 en de afsplitsing in 1671.

Dit bleek inderdaad een zwaar beschadigd charter (zie Afb. 46). De lezing suggereerde dat dit het transport betrof van een huis 'aan de westzijde van de [Larix?]' door Floris Zas van Weldam aan ene Willem Adriaen Deijs. Er was nergens in de tekst een verwijzing naar Huis Montfoort te vinden. Dit was een teleurstelling, want we zochten niets aan de westzijde ergens van en dhr. Deijs was nog nergens eerder naar voren gekomen. Na enige tijd viel het kwartje: het onleesbare woord was zeer waarschijnlijk 'Camp'. Als dit een document uit de verzameling van Huis Montfoort was, dan was de enige conclusie die hieruit te trekken leek dat het waarschijnlijk ging om de verkoop van een woning aan de achterkant van het perceel (zie Afb. 40 op pagina 32). De genoemde koetsierswoning wellicht? Het perceel liep van oudsher van 'voor aan de gracht' tot 'achter aan Boelkenschamp' (zie Afb. 47). Een kamp was in de 15 eeuw een stuk land dat agrarisch gebruikt werd en dus niet bestemd of geschikt was voor het bebouwen met huizen. De straat tussen Boelkenschamp en de percelen tot de gracht heeft meerdere namen gehad, waaronder Cruysstrate, en Campstrate (verwarrend genoeg omvatte die ook de huidige Brigittenstraat). De verkoop van een woning aan de westzijde van de Camp zou dan dus betrekking kunnen hebben op de bebouwing aan de Campstraat op de percelen aan de 'grachtenkant'. Als dit het geval zou zijn, dan zou deze charter zeer waarschijnlijk onderdeel hebben uitgemaakt van het pakketje eigendomsdocumenten dat steeds is overgegeven aan de nieuwe eigenaren van Huis Montfoort.

Oude Kamp

Dit is dan ook direct een geschikt moment om de bebouwing 'aan de westzijde van de Camp' wat verder te bekijken. Zoals eerder vermeld is rond 1921 aan de Oude Kamp 'nieuwbouw' gecreëerd in de stijl van de Amsterdamse school als bijgebouw voor de Christelijke HBS aan de Nieuwegracht 36.

Zoals werd opgemerkt, kwam dit in de plaats van het koetshuis en stallen die op die plek hadden gestaan. Er is niet heel veel informatie beschikbaar over de oude bebouwing op de Kamp, maar in Steengoed nummer 57 wordt kort uitgelegd hoe het eraan toeging bij de steeg die dwars op de Campstraat staat, de Ridderhofstad:

De Ridderhofstad fungeerde als achteringang van de tuinen, stallen en koetshuizen achter de grote woonhuizen in de Brigittenstraat en Herenstraat. De bewoners van deze straten beschikten tot circa 1850 veelal over een of meer koetsen, paarden en het noodzakelijke personeel; een 'achterom' bij hun woning was dus wel noodzakelijk.

Afb. 48
Nummering Oude Kamp
Bron:
www.documentatie.org

Het zal er vergelijkbaar aan toe zijn gegaan aan de Kamp, die eenzelfde mogelijkheid bood aan de grote huizen aan de Nieuwegracht en dit blijkt ook wel uit de huisnummering van 1890 voor de Oude Kamp (zie Afb. 48), waarop enkele stallen worden vermeld.

(straat-)huisnummer in 1890		even (straat-)huisnummer in	
Wijk	Wijkhuismr.	Wijk	Wijkhuismr.
id U18	<i>Oude Kamp</i>		Adres
A	1 1197	A	2 1174
	3 1192/96		4 1175
	5 1191		6 1176
	7 - stal		8 1177
	9 1190		10 1178
	11 1189-stal		10b 1179

Afb. 49
Koetshuis en stalling Oude Kamp 9-11 in 1863. Links het koetshuis en in het midden achter de fraaie dubbele toegangsdeur een 'open plaats' die waarschijnlijk als wasplaats dienst deed. Het woonhuis rechts is blijven staan.
Bron:
www.documentatie.org

Er zijn nog enkele bouwtekeningen uit de tweede helft van de 19e eeuw beschikbaar, waaruit blijkt dat er al een of meerdere verbouwingen hadden plaatsgevonden (zie Afb. 49). De situatie in 1861 geeft een goed beeld van hoe een groot huis als Huis Montfoort, gelegen in de binnenstad, omging met 'parkeerplek' in de paardentijd.

Terug naar HUA

Als de overige charters een zelfde soort verwerking zouden vertonen als die van het document uit 1657, en deze wel melding zouden maken van Huis Montfoort, zou het hier waarschijnlijk gaan om een pakket overdrachtsdocumenten dat steeds aan nieuwe eigenaren werd overgedragen. Dat zou, gegeven de aanwezigheid van een charter uit 1671 op zijn beurt ook spreken voor de theorie dat Francois Spieringh, in 1671 de eigenaar en verkoper van het huidige Nieuwgracht 34, wellicht zelf direct na aankoop van het gehele 'huis' (dus nummers 34 en 36) het kleine van de twee heeft afgesplitst en doorverkocht.

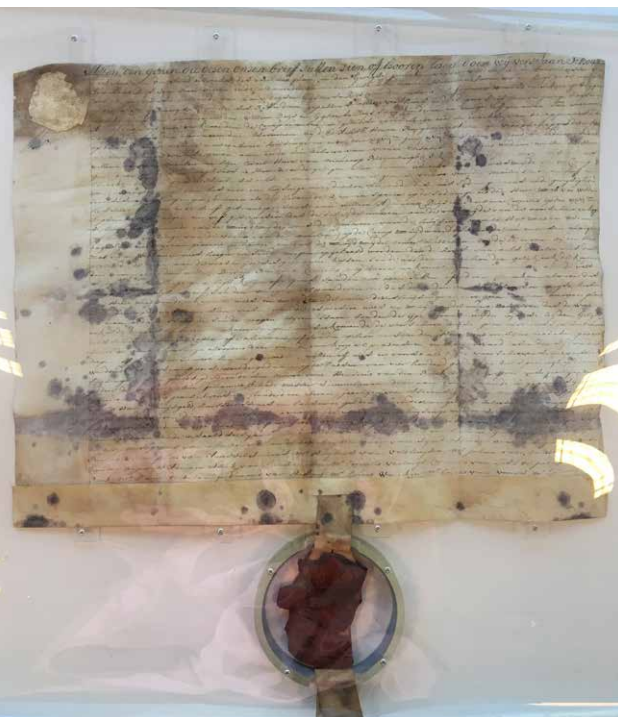
De documenten uit 1671, 1703 en 1707 werden opgevraagd en snel bleek dat het inderdaad ging om een collectie documenten die op een vergelijkbare manier verweerd was en zich dus lange tijd (naast elkaar) in eenzelfde opslagruimte zal hebben bevonden.

Ook bleek dat het document uit 1703 (zie Afb. 50 op pagina 42) na snelle lezing het transport betrof van 'd' Huijsinge van Montfoort' door Elisabeth Maria van Someren (weduwe van Francois Spiering) aan Elizabeth Coijmans (weduwe van Willem van der Muelen, moeder van Jan Carel van der Muelen). Deze namen waren bekend en gerelateerd en dit bevestigde dat het pakket aan documenten inderdaad betrekking

had op het Huis Montfoort waar het hier allemaal om te doen is! En het verklaarde ook meteen waarom Jan Carel van der Muelen de zuiderbuur was ten tijde van zijn aankoop van 'het klijne huijs': hij had het geërfd van zijn moeder.

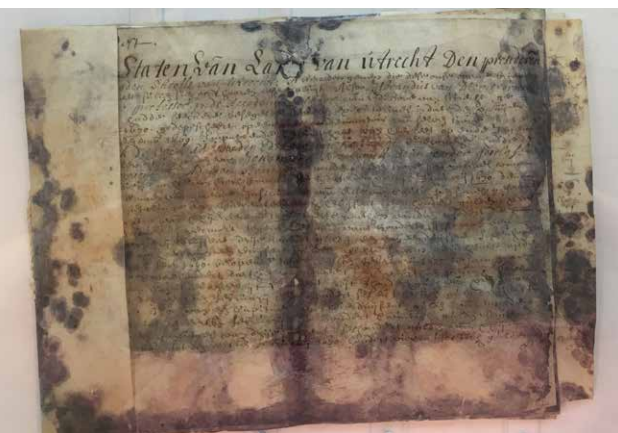
Het document uit 1707 (zie Afb. 51) bleek een terugdraaiing van de transactie uit 1659, waarbij Janneke van der Wiel, weduwe en boedelhoudster van Arnold Deys, het huis 'aan de Westzijde van de Camp' weer cedeerde aan Elizabeth Coijmans. Deze had, per de verkoopakte van 1659 het recht om verkoop te naasten (dus eigenlijk het eerste recht tot aankoop).

Maar het meest interessant was wel het document uit 1671 (zie Afb. 52). Dit bleek een uitgebreid, maar zeer zwaar beschadigd, document van 18 pagina's. Het schrijven was ondanks het gelukkig vrij goed leesbare handschrift vanwege de vocht- en schimmelschade zeer slecht te lezen en daardoor moeilijk te begrijpen. Het blijkt hier te gaan om een juridisch document dat het hele proces beschrijft van de executie-verkoop die in opdracht van Isbrandt van Diemerbroeck is uitgevoerd om een bedrag van f 24.100 te innen dat Dirck de Cock aan hem schuldig is. Het document eindigt met de verkoop van Huis Montfoort aan Francois Spieringh op 16 januari 1671 en het document heeft duidelijk de bedoeling om hem als koper onder deze moeilijke omstandigheden te behoeden voor aanvechting van de koop door andere partijen.

De executieverkoop van Huis Montfoort in 1671

Dit onderdeel van het verhaal vindt zijn directe aanleiding in een juridische strijd die Isbrandt (of Ijsbrand) van Diemerbroeck (zie Afb. 53) voerde tegen Dirck de Cock (of Cocq). Isbrandt was 'medicine professor' in de Academie te Utrecht die enige beroemdheid heeft verworven met zijn boek uit 1646 over de pestepidemie van 1635 en 1636. Het is waarschijnlijk relevant dat zijn familie uit Montfoort komt, waar hij ook opgroeide en zijn vader burgemeester was. Dit zou in ieder geval betrekking kunnen hebben op de (oorsprong van de) schuld van f 24.100 waar het hier om te doen is.

Dirck de Cock lijkt, als advocaat van het Hof van Holland, een vreemde eend in de bijt. Het blijkt

Afb. 50; pag. 42
De akte uit 1703.
Locatie: HUA

echter dat de families 'de Cocq' en 'Sas' gerelateerd zijn (in 1572 wordt Anna Sas genoemd als vrouw van Andries de Cocq) en hiermee is Dirck de Cock uiteindelijk een achterneef van Gerarda Zas van Weldam. Deze heeft bij haar overlijden in 1664 Johan de Cock (waarschijnlijk de vader of broer van Dirck de Cock) benoemd als enig erfgenaam. Gerarda zelf was de zus (en enig erfgenaam) van Floris Zas van Weldam, die twee jaar eerder was overleden en hierboven al genoemd werd in de documenten uit onder andere 1657 en 1659. Hierbij is wellicht ook van belang dat de familie 'van Sasse van Weldam' ook uit Montfoort kwam. Floris' grootvader, ook Floris, was eerder ook burgemeester van Montfoort.

Afb. 51; pag. 42
De akte uit 1707.
Locatie: HUA

Hoe het ook zij, de juridische strijd tussen Isbrandt en Dirck is stevig en langdurig. In een uitgegeven 'Mandement van Revisie'^{xiii} zijn 34 pagina's volgeschreven aan het getouwtrek tussen deze heren, waarbij het onder andere lijkt dat Isbrandt op een gegeven moment Dirck in Den Haag heeft laten 'detineren' (waaruit hij weer tot ongenoegen van Isbrandt was ontslagen door 'de Heeren van den Hove van Hollant'). De oorsprong van deze strijd is onduidelijk, maar een eerste melding is een procuratie van 26 oktober 1668 van Isbrandt van Diemberbroeck 'om in de zaak tegen Dirck de Cock tot een akkoord te komen'. Dit is duidelijk mislukt, want op 22 december 1668 worden alle schulden van Dirck de Cock vervat in een obligatie van f 24.100, tegen een rente van 4% per jaar.

Het document uit 1671 is complex in opbouw. Het vangt aan met de mededeling dat Isbrandt van Diemberbroeck, 'impetrant' (eiser) en 'triumphant' (overwinnaar) is van een 'decreet' (besluit) dat is afgevaardigd tegen Dirck de Cock. Dit oordeel lijkt te zijn geveld op 20 december 1669 en een maand later (24 januari 1670 om precies te zijn) wordt er een 'bezegelde executoriale titel' geleverd, die ook aan een drietal deurwaarders wordt verstrekt.

Van deze deurwaarders wordt vervolgens verteld dat ze naar Dirck de Cock zijn gegaan om ter plekke persoonlijk de 'insinuatie' (aanzegging) over te brengen. Hierbij is Dirck gesommeerd om zijn verplichting tot betaling van de genoemde f 24.100 na te komen en om goederen in zijn bezit aan te wijzen die door de deurwaarders konden worden gebruikt als onderpand. Dirck krijgt drie dagen om aan het hof van Utrecht te verschijnen. Hij lijkt hiervan in gebreke te zijn gebleven, waardoor de aangewezen goederen overgaan aan het hof ter executie.

Afb. 52; pag. 42
De akte uit 1671.
Locatie: HUA

Onder deze goederen bevindt zich specifiek ook '*seeckere huijsinge staende ende legen binnen Utrecht aen de Oostsijde van Nuwgrafte, tusschen Pauwels ende Brigitten Bruggen van outsgenaempt de huijsinge van Montfoort*'. Hier was dan eindelijk de 'missing link'! Deze akte verbindt de situatie van voor 1671 met die erna, ook al was er vooralsnog nog geen link met Spieringh te vinden.

Afb. 53
Ijsbrand van Diemberbroeck.
Cornelis Jonson van Ceulen,
1657, Valkhofmuseum

Vervolgens wordt beschreven hoe de deurwaarders de executie van de goederen ten uitvoer brengen. Hier blijkt gekozen voor een procedure die van oudsher bekend stond als het 'zondagsgebod' (of kerkgebod). In vroeger tijden hadden bepaalde partijen een jaar (of langer?) het recht om de koop van een huis te 'naasten'. Dit hield in dat de koper een jaar lang in onzekerheid leefde of deze koop alsnog door iemand anders zou worden genaast. Een manier om hier onderuit te komen was middels de zondagsgeboden. Hierbij werd er na de zondagsdienst in de kerk publiekelijk kenbaar gemaakt dat er een bepaalde transactie aan zat te komen. Dit werd gedaan middels het ophangen van 'biljetten' en door 'openbare uijtroeping'. Dit werd drie keer gedaan, van het eerste tot aan het derde kerkgebod. Na dit laatste gebod was

er een periode (hier 14 dagen) waarin mensen die aanspraak maakten op de bewuste goederen zichzelf kenbaar konden maken om hun zaak duidelijk aan te tonen en te bepleiten. Na het verstrijken van deze periode was iedereen die aanspraak zou maken in beginsel zijn recht hierop kwijt, tenzij de bewuste persoon op dat moment in het buitenland was geweest of op een andere manier 'geprivilegieerd' aanspraak kon maken.²²

In ons geval is deze procedure inderdaad zo uitgevoerd, met de toevoeging van 'merkdag geboden', waarbij, naast de zondagse kerkgeboden, ook drie zaterdagse sessies voor het stadhuis plaatsvonden en de biljetten ook voor de stadspoorten zijn opgehangen. Overigens zijn als (parochie)kerken de Buurkerk en de St. Nicolaaskerk gebruikt.

Het document gaat vervolgens in op de verschillende personen die naar aanleiding van deze publieke aankondiging naar voren zijn getreden; de comparanten. Hier wordt het lastig te volgen, omdat er in korte tijd veel personen de revue passeren, vaak met een zelfde of vergelijkbare achternaam en soms ook een tweede keer in een andere hoedanigheid. De 'samenvatting' van de 'oppositie' is dermate kort dat er voor de meeste van deze gevallen niet erg veel van te maken is. In het kort, lijken de volgende comparanten naar voren te zijn gekomen:

1. Mathijs van Bambergen, schout van Blockland, en Georgius van Cortenes, secretaris van stad en lande van Montfoort. Het is onduidelijk wat hun vraag of verhaal is en deze namen komen in het document verder niet meer terug.
2. Cornelis de Wijs, als procureur (advocaat) van Isbrandt van Diemberbroeck. Ook hier is de tekst onduidelijk over wat er gevraagd of gezegd is, maar Cornelis de Wijs komt wat later in het document nog terug.
3. Ludolff de With, als procureur van de kinderen en erfgenamen van Seger van Wijck. Eveneens is de vraag onduidelijk, maar later in het document komen deze namen nog terug.

4. 'Boschman' (waarschijnlijk Johan Bosman). Dit stuk tekst is zeer slecht te lezen, maar hij lijkt op te treden als procureur voor Justus van Ewijck. Deze lijkt voogdij te hebben over Catharina en Anna van der Borch, die naar het lijkt 'verwekt zijn' door 'heer van Witte de Cater' bij 'Weijnanda van Wijck'. Het is onduidelijk wat hier geschreven wordt. De kinderen 'van der Borch' lijken ongerelateerd aan de hierboven genoemde 'Diderick van der Borch', die later nog terugkeert in het verhaal. Boschman en de zijnen komen niet meer terug in het document en de zaak lijkt te zijn afgehandeld.

5. Ludolff de With komt nogmaals langs, nu als procureur van de erfgenamen van Lamberta van Coddenoort. Dit blijkt de meest relevante en lastige casus. Het hof 'consenteert' in het verzoek om zijn cliënten als opposanten in de zaak te ontvangen. Zij willen onderbouwen en aantonen ('funderen', 'verthonen') dat de eerdere aankoop van Huis Montfoort door Floris Zas van Weldam niet rechtsgeldig was en dat deze dus ook niet in de boedel van zijn zus thuis hoorde en daardoor ook niet aan eerst Johan en vervolgens Dirck kon toekomen. De reden dat deze aankoop niet rechtsgeldig zou zijn is dat Ferdinand de Merode een schuld had ter grootte van f 18.000 bij Lamberta van Coddenoort, die na haar overlijden (in 1645) is overgegaan op haar erfgenamen. Volgens Ludolff de With was Huis Montfoort, met enkele andere goederen in een bepaalde omgeving/streek, 'verbonden' aan deze schuld (ofwel, in onderpand gegeven).

Dat laatste lijkt inderdaad het geval te zijn geweest. De eerder genoemde akte uit 1657 blijkt tegen deze achtergrond een 'aanbetaling' van Floris Zas van Weldam, waarbij hij niet de volledige koopsom betaalt omdat het juridisch onzeker is of het huis wel mag worden verkocht vanwege het feit dat het dient als onderpand voor de 'claim' van Lamberta van Coddenoort op Ferdinand de Merode. Tegen deze achtergrond wordt het duidelijk dat in dat document er sprake van is dat ene Petrus Coene, als (indirect) gemachtigde van Francoyse Isabella de Merode (dochter van de dan overleden Ferdinandt, en Magdalena de Gand, 'vrouw Markies van Westerloo', haar voogd) zich borg stelt om de ontvangen f 6.000 terug te betalen aan Floris als 'de kinderen van Diderick van der Borch' komen te

---

²² Hoewel dit in eerste instantie een juridische procedure uit het feodale stelsel was lijkt een dergelijk 'aankondigingsproces' ook in de 17e eeuw nog meer algemeen te zijn gebruikt om bijvoorbeeld een huwelijk publiekelijk te maken door het op drie opeenvolgende zondagen na de kerk dienst 'om te roepen'.

‘triumferen’ in hun zaak tegen de familie de Merode. Een cruciaal stukje informatie, dat elders op het internet te vinden was^{xiv}, is dat bij het overlijden van Lamberta haar gehele fortuin (dat werd geschat op f 300.000, wat zich vertaalt naar enkele honderden miljoenen euro’s in huidige termen) overging aan ‘Diderick en Magdalena van den Burch’. Diderick stierf zelf enkele maanden na Lamberta en zijn erfdeel ging over naar zijn ‘onmondige’ (minderjarige) kinderen. Deze boedel bevatte blijkbaar ook nog de ‘claim’ van Lamberta van f 18.000 op Ferdinandt de Merode, die na zijn dood was overgegaan op zijn dochter. Dit verklaart waarom er in het document van 1657 melding is van Lamberta, de schuld van f 18.000, de ‘kinderen van Diderick van der Borch’ en van het feit dat het huis (en dus niet de betaling) speciaal verbonden is aan die schuld.

Na deze uiteenzetting mag Ludolff de With ook het protest van zijn andere groep opposanten (nummer 3 op de vorige pagina) nader uiteenzetten. Dit blijkt een wat lastiger te volgen verhaal, wat grofweg erop neerkomt dat er goederen in Gerarda’s boedel zaten die aan de familie de Cock is overgegaan, die blijkens een testament van ene meneer Pijlsweert niet door Floris Zas van Weldam aan zijn zus vererfd zouden hebben mogen worden, maar die toekwamen aan de opposanten.

Na deze twee aantijgingen keert Cornelis de Wijs terug in het verhaal in zijn hoedanigheid als advocaat van Isbrandt van Diemberbroeck (het blijkt dus dat hij bij nummer 2 op de vorige pagina alleen in die hoedanigheid aan het hof ‘compareerde’). Cornelis voert zijn verdediging voor de twee punten, stellende dat beide groepen opposanten frivole redenen aanvoeren die ongegrond zijn.

Hierop keert Ludolff de With weer terug om weer in beide gevallen in te gaan op de verdediging (of eigenlijk aanval) van Cornelis de Wijs. Het ging er redelijk hard aan toe, waarbij het erop lijkt dat Cornelis nogal spottend praat over het ‘gruwelijk onrecht’ (‘atrocce in justitie’) dat de opposanten zou zijn aangedaan en de ‘temeraire’ (wanhopige) oppositie die ze voeren, terwijl Ludolff ergens zegt dat Isbrandt onder ede zijn positie niet zou kunnen handhaven.

Aan het eind van de rit verklaart het Hof eigenlijk verrassend eenvoudig en zonder overwegingen dat de koop gewoon door mag gaan en lijkt dus te impliceren dat alle aantijgingen onterecht waren. Dit is wel een beetje vreemd, gegeven het feit dat Floris Zas van Weldam inderdaad de koopsom nooit geheel heeft betaald vanwege de onzekerheid die heerste rond de claim van Lamberta van Coddenoort.

Het hof besluit tot executie verkoop van de boedel op 16 januari 1671, waarbij de meestbiedende ‘bij ’t aftrekken van de zegels van was’ de goederen zal toekomen ‘tot sijnen cost’^{xv}. De veiling vindt plaats op de 16e en na een inzet van f 12.200 wordt ‘de slag genomen’ door Francoijs Spieringh op f 2.400, en hij ‘blijft koper’ voor het bedrag van f 14.600. Hiermee is ook Francois Spieringh gevonden en is de lijn compleet!

Hoewel de strekking van bovenstaande interpretatie van de tekst waarschijnlijk wel juist is, zal er gegeven de vele onleesbare stukken in het document ook wel een en ander voor verbetering vatbaar zijn. Aangezien het niet echt een koopconditie betreft, bevat het document wat minder informatie dan de anderen, maar de kerngegevens zijn als op de volgende pagina getoond.

Datum van verkoop	16 januari 1671
Verkoper	Mr. Dirck de Cock Adt van den Ed. Hove van Hollandt
Koper	Francoijs Spieringh Canoninck St. Marie t'Utrecht
Borgen	Henrick van Sijpen en Gijsbert Anthonissen van Vianen
Object	seeckere huijsinge van outsgenaempt de huijsinge van Montfoort bestaende de selve Huijsinge voor aen de nieuwgracht drije woningen met verscheijde vertrecken ende gemacken met Schonen hoff stallinge koetshuijs met noch een huijsien dien annex achter op de camp
Belending zuidwaarts	daer aen de zuijsijde De heere herman van Ewijck ende de wedue en Erfgenamen van Daniel de Ridder van Groenesteijn
Belending noordwaart	aen de Noort sijde doorgaens De heer Mr. Arnout Schadee Adt in den voor[S] hove naest gehuijs
Belending 'achter'	streckende te samen voor van de nieuwe graft tot achter op de camp toe
Koopprijs	f 14.600

Een interessant gegeven is dat dit allemaal past in de eerder genoemde analyse van dhr. Noordam, dat Philips II van Merode in de periode vanaf 1628 verschillende goederen verhypothekerde als onderpand voor leningen bij Utrechtse en Montfoortse vertrouwelingen.

Hoewel het onduidelijk is hoe het Huis Montfoort al die jaren gebruikt is, zijn er wel een paar aanwijzingen (allen uit het artikel van dhr. Noordam). Toen Philips II de Merode rond 1638 overleed ging zijn boedel over op zijn broer Florens de Merode. Deze overleed echter zeer kort daarna (ook 1638), zeer waarschijnlijk in Montfoort aan de pest, en daarmee ging de boedel over op zijn minderjarige zoon Ferdinand Philips. Deze pestepidemie van 1638 was overigens onderwerp van het boek wat Isbrandt van Diemerbroeck bekendheid gaf! Ferdinand's moeder, Anna Maria Sidonia van Bronckhorst-Batenburch, heeft een tijd lang als voogd het beheer van het bezit op zich genomen. In deze hoedanigheid is zij rond 1642 langere tijd (of meerdere keren) in Utrecht en Montfoort geweest, ook mede om te proberen het Huis Montfoort te verkopen. In Utrecht verbleef zij in Huis Montfoort. Toen het niet lukte om het huis te verkopen heeft zij het uiteindelijk voor een periode van veertien jaar aan dhr. Richard van Coesvelt verhuurd. Dit was de advocaat die in haar afwezigheid een deel van haar Montfoortse zaken regelde. Dit zou betekenen dat hij tot ongeveer 1656 in Huis Montfoort woonde, wat redelijk goed overeenkomt met de datum waarop Floris Zas van Weldam zijn aanbetaling van f6.000 doet (1657).

Deze episode wordt echt afgesloten (voor de Van Merode's in ieder geval) als op 15 mei 1673 Maximiliaen de Merode (dan de man van Isabella – een geval van binnen de familie trouwen lijkt het) verklaart dat hij als erfgenaam van een kapitaal de f 10.450 resterende kooppeningen van Floris Zas van Weldam heeft ontvangen. Dit is dan zeer waarschijnlijk (door de stad Utrecht?) betaald uit de opbrengsten van de boedel van Gerarda Zas van Weldam, om de eigendomssituatie van het huis af te ronden (Floris had nooit de hele koopsom betaald, omdat er nog geen duidelijkheid was of 'Lamberta's erven zouden triomferen'). Het lijkt dus dat de afgesproken koopsom destijds een forse f 17.000 is geweest: de eerder vermelde f 6.000, een verdere aanbetaling van f 550 gedaan op 23 september 1657 en deze laatste afbetaling van f 10.450. Er lijkt geen rente te zijn berekend over deze periode van 16 jaar!

Uit het eerder genoemde mandement blijkt de totale opbrengst van de executie verkoop f 32.000 en ook het 1671 document maakt melding van een dergelijk bedrag²³. Dit zou op het eerste gezicht te weinig zijn om de f 24.100 van Van Diemerbroeck en de f 10.450 van De Merode te hebben kunnen betalen.

²³ Het is niet volledig duidelijk dat het hier om dezelfde schuld gaat. Het mandement van revisie vermeldt op p17 penningen ter somme van f32.000 ontvangen door van Diemerbroeck. Het document uit januari 1671 meldt een 'capitaal van dertichduisent een hondert guldens' aan schuld ten behoeve van Isbrandus van Diemerbroeck, vervat in een obligatie.

De heren van Montfoort en de familie Zas (van Weldom)

De eigenaarsgeschiedenis is in grote lijn duidelijk geworden, de benaming van het 'Huis van Montfoort' verklaard en de historische relatie tussen het huidige Nieuwegracht 34 en 36 aangetoond. De vraag hoe het in het bezit van de Heren van Montfoort is gekomen is echter nog onbeantwoord gebleven. Klopte de opmerking van dhr. Denneman sr. dat het rond 1489 door de raad van de stad als dank aan Jan III ten geschenke had gegeven? Ook de overgangsfase van het eigendom in de 17e eeuw riep vragen op. De eerste niet-burggrafelijke eigenaar kwam wel een beetje uit de lucht vallen. Om het verhaal goed af te sluiten is het leuk om wat historische 'kleur' te hebben om al het bovenstaande goed te kunnen plaatsen.

Afb. 54

Het kasteel van Montfoort, tekening van R. Roghman uit 1647. Het kasteel is in het rampjaar 1672 opgeblazen door Franse troepen (die dat met meerdere kastelen in de omgeving hebben gedaan, deels uit verveling naar het schijnt). Alleen de voorburcht bestaat nog. Bron: British Museum

De heren van Montfoort

De burcht van Montfoort (zie Afb. 54) was een van de vier burchten die Godfried van Rhenen, bisschop van Utrecht, in het derde kwart van de 12e eeuw had gesticht als verdedigingswerken aan de Stichts-Hollandse grens. De eerste 'kasteleinen', of beheerders, voerden ook wel de titel burggraaf, maar de families waren niet heel erg bestendig. Vanaf de late 13e eeuw deed het geslacht de Rover(e) uit Brabant (Mierlo) zijn intrede. De oudste vermelding van Roelof de Rover is in 1262. Hij huwde Odilia, waarschijnlijk de dochter van de vorige 'optredende' burggraaf, Willem van Montfoort. Nadat het burggraafschap in 1281/82 overging op zijn zoon Hendrik de Rover heeft de familie het tot 1583 in de familie weten te behouden:

De Rover	geb.	aangesteld	†
Hendrik I van Montfoort		1281	1299
Zweder I van Montfoort		1299	1329
Hendrik II van Montfoort		1331	1333
Jan I van Montfoort		1333	1345
Zweder II van Montfoort	1330	1345	1375
Hendrik III van Montfoort	1350	1375	1402
Zweder III van Montfoort		1402	1411
Jan II van Montfoort	1382	1411	1448
Hendrik IV van Montfoort	1414	1448	1459
Jan III van Montfoort	1448	1459	1522
Joost van Montfoort	1510	1522	1539
Hendrik V van Montfoort	1515	1539	1545
Jan IV van Montfoort	1532	1545	1583

De heren van Montfoort hebben in de 300 jaar daarna steeds gelaveerd tussen de macht van het Bisdom Utrecht^{xvi} (aan wie zij leenroerig waren) en de machtige (en ambitieuze) graven van Holland (die wel te porren waren om Montfoort sterker en onafhankelijker te maken van de bisschop, hun rivaal ten oosten). Beiden waren overigens onderdeel van het Rooms-Duitse Rijk^{xvii}. De heren van Montfoort zijn met deze strategie er goed in geslaagd zich een buitenproportionele macht aan te meten, ook al fluctueerde deze door de jaren heen en zijn de Heren soms door Holland, soms door de bisschop (of later de Staten van Utrecht) weer even 'hun hok in geschopt'.^{xviii}

Tegen deze achtergrond speelt bijvoorbeeld de betrokkenheid van de heren van Montfoort bij de Slag bij Warns²⁴ in 1345, waar graaf Willem IV van Holland een eind wilde maken aan de toegenomen onafhankelijkheid van de Friezen binnen het Heilige Roomse Rijk en deze stevig in zijn eigen 'bezit' wilde krijgen. Friesland was in de eeuwen daarvoor (deels) onderdeel geweest van prins-bisschoppelijk en Hollands gezag. Het feit dat de heren van Montfoort hier de zijde van de graaf van Holland kozen is dus veelzeggend.

De slag liep uit op een ondubbelzinnige nederlaag voor Holland, mede als gevolg van de opvallende beslissing om wel in harnas, maar zonder paarden ten strijde te trekken (de paarden pasten niet meer in de boten). In deze slag kwam vrijwel het gehele adellijke contingent om, waaronder de Graaf van Holland, maar ook drie van de vier deelnemende heren van Montfoort (Jan I van Montfoort, toen vierde burggraaf, Roelof de Rovere (broer van Zweder I, tweede burggraaf) en Willem de Rovere, broer van Jan I). Alleen Hendrik de Rovere, zoon van Roelof, overleefde de veldtocht. Dit is het onderwerp van het oudst bewaard gebleven schilderij van Nederlandse bodem: de gedachtenistafel van de heren van Montfoort (uit ca 1400), nu te zien in het Rijksmuseum^{xix} (zie Afb. 55).

Ook in de hierop volgende Hoekse en Kabeljauwse twisten, die in de een of andere vorm duurden van ongeveer 1350 tot 1490, hebben de heren van Montfoort zich actief geroerd. De achtergrond is zeer complex, maar aan de basis ervan stond de

dood van Willem IV bij de Slag bij Warns. In de eerste (voornamelijk Hollandse) fase van de twisten illustreert de betrokkenheid van burggraaf Hendrik III van Montfoort bij de moord op Aleid van de Poelgeest (de minnares van Albrecht van Beieren, de graaf van Holland) de Hoekse rol die de heren van Montfoort zich toe-eigenden.

Vanaf het midden van de 15e eeuw zijn we aangekomen in de eerder gemelde fase, waar de Bourgondiërs de macht hadden in Holland en in toenemende mate ook de controle over het bisdom Utrecht in handen begonnen te krijgen. De kabeljauwse factie wist in 1456 David van Bourgondië tot bisschop benoemd te krijgen door de Paus, dit volledig tegen de wensen van de steden in het (over)Sticht en het kapittel van Utrecht. Dit had de eerste Utrechtse oorlog tot gevolg (1456-1458) en dit luidde de 'Stichtse fase' in van de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Hierbij was, naast de heer van Brederode, burggraaf Hendrik IV van Montfoort één van de belangrijke Hoekse leiders. Deze oorlog werd gewonnen door David van Bourgondië en de 'rust' keerde weer voor even terug in het Sticht.

De tweede Stichtse oorlog (1481-1483) vloeide voort uit het overlijden van Karel de Stoute in 1477, hoofd van het Huis van Bourgondië en halfbroer van David (de bisschop). De positie van David werd hierdoor verzwakt en enkele Stichtse steden (voornamelijk Utrecht) zagen dit als hun kans om hun macht te vergroten ten koste van het Bourgondisch huis. In 1481/82 werd Engelbrecht van Kleeff 'onder luid gejuich' in Utrecht ontvangen en riep zichzelf uit tot bisschop. David probeerde in eerste instantie zelf met een klein legertje de bisschopszetel te heroveren, maar faalde. In tweede instantie kwam Maximiliaan van Oostenrijk (later keizer van het Heilige Roomse Rijk) hem met een leger van 12.000 man te hulp, wat leidde tot het beleg van Utrecht, in 1483. Burggraaf Jan III van Montfoort was militair leider aan de Hoekse kant van deze 'oorlog'. Utrecht was echter niet bestand tegen deze legermacht en capituleerde in 1483, wat werd bekrachtigd in een vredesverdrag.

Ook deze oorlog werd dus door de Hoeken verloren. Onrust stak echter direct weer de kop op als gevolg van de dood in 1482 van Maria van Bourgondië, de

---

24 Ook wel de Slag bij Stavoren genoemd.

Afb. 55

De gedachtenistafel van de heren van Montfoort, anoniem, ca. 1400. Collectie Rijksmuseum

laatste telg en heerser uit dat huis. De Hoeken betwistten haar opvolging door haar man Maximiliaan van Oostenrijk (die gegeven de minderjarigheid van hun zoon, Filips de Schone, de latere Filips I (ook weer later de vader van Karel V), in de overbruggende periode het regentschap ging bekleden) en verkozen Frans van Brederode als leider in de navolgende militaire campagne, die ook wel de 'Jonker Fransenoorlog' wordt genoemd. In deze oorlog, die woedde tussen 1488 en 1490, speelde ook Jan III van Montfoort weer een grote rol. De oorlog werd weer verloren en met het tekenen van een verdrag in 1492 werden de Hoekse en Kabeljauwse twisten voorgoed afgesloten.

Het is mogelijk dat dit de bewuste geschiedenis is waar dhr. Denneman Sr. het over heeft als hij zegt dat de Raad van de stad Utrecht uit dankbaarheid Jan III Huis Montfoort ten geschenke gaf, maar wij hebben hiervoor geen verdere aanwijzingen kunnen vinden^{xx}.

Dit lijkt ook het begin van het einde te zijn geweest van de machtige periode van de Heren van Montfoort. In 1499 verkreeg Jan III nog eenmaal de hoge heerlijkheid 'in onderpand' bij het verstrekken van een grote lening aan het Sticht.

Met het aantreden van Keizer Karel V als wereldlijk heerser van Utrecht in 1529 veranderde echter alle machtsverhoudingen voorgoed en kwam feitelijk een einde aan de middeleeuwse feodale periode. De jeugdige Joost van Montfoort had nog wel in 1530 van Karel V weer het burggraafschap van hem in leen gekregen, maar deze had hierbij de hoge heerlijkheid ingehouden. Met het oprichten van een Raad in Utrecht in 1530 (het Hof van Utrecht) werd al snel algehele 'integratie' van Montfoort in het Keizerlijk stelsel in gang gezet. In 1531 werd de druk opgeschroefd door Montfoort te betichten van het dulden van allerlei ketterse activiteiten, waarbij zelfs het burggraafschap op het spel kwam te staan. Joost lijkt vele verkeerde en onbezonnen keuzes te hebben gemaakt en moest ergens ook nog het Hof van Utrecht 'op zijn knieën' om vergiffenis vragen (erger werd hem vanwege zijn leeftijd bespaard).^{xxi} Met zijn vroege overlijden rond 1535 nam zijn oom Hendrik V het burggraafschap tijdelijk waar (Joost's zoon Jan IV was nog minderjarig). Jan IV nam het burggraafschap uiteindelijk rond 1545 over, maar heeft verder geen naam gemaakt en er is weinig over bekend. Daar wordt, zoals eerder besproken, het burggraafschap door de familie De Rovere overgedragen aan het huis Van Merode.

Zas van Weldam

Er zijn geen portretten te vinden van leden van de familie Zas van Weldam, wat wel opmerkelijk is gegeven de prominente rol die deze heeft gespeeld. Het blijkt namelijk dat de 'Zas' kant van deze familie heeft behoord tot de zogenaamde 'burggrafelijke nevenkring' van Jan III van Montfoort, terwijl de 'Van Weldam' kant (indirect en onduidelijk) lijkt terug te voeren tot een van de oude riddergeslachten van Zeeland en Holland.

Eerste de 'nevenkring'. Zoals Tom Verselewel de Witt Hamer schrijft in zijn essay over de Johanieter orde van Montfoort:

Een aantal ingezetenen van Stad en Land van Montfoort was door bastaardij nauw 'in den bloede' met hun heer Jan III van Montfoort verbonden. Bastaarden waren in de regel natuurlijke, erkende kinderen, die met hun nageslacht, in mannelijke en vrouwelijke lijn, ook tot de kring van de burggrafelijke familie behoorden. Zij werden door de burgraven aangeduid als 'neven en nichten' en bij benoemingen van functies op het gebied van de rechtspleging, bestuur en wetgeving, werd bij voorkeur uit de groep van neven een keuze gemaakt.

De familie 'Zas' (ook wel Sas, Zasse, Sasse, van Sasse) heeft als stamvader ene Gerrit Dircksz Sas die in 1438 burger van Utrecht werd. Gerrit's zoon Dirck Zasse Gherytsz behoorde tot de elite van Utrecht, als ouderman en raad van Utrecht. Zijn oudste zoon, Gheryt Zas 'de Oude', heeft de oversteek naar Montfoort gemaakt, waar hij de bloedband startte met het Huis van Montfoort door omstreeks 1497 te huwen met Johanna van Duven. Johanna was een dergelijke 'nicht' van Huis Montfoort als dochter van Weyn de Rovere (zelf kleindochter van 'Sweer, bastaard van Montfoort') en Berend van Duven (Sr.). Het heeft Gerard geen windeieren gelegd, want in de jaren erop was hij schepen (1505-06), schout van Linschoten (1507-1513, behoorde bij de leen van de heren van Montfoort) en eindigde hij in zijn laatste levensjaar (1518) als burgemeester van Montfoort.

Zijn zoon (Dirck Zas, ±1498-1572) was de eerste echte 'neef' in de burggrafelijke kring en dochter Mechteld de eerste 'nicht'. Dirck en Mechteld huwden ieder een broer en zus in de welgestelde familie van de Polle, die in later tijden tot adel verheven werd. Dirck schijnt een talentrijk en ambitieus man ge-

weest te zijn en hij heeft zich samen met Berend van Duven Jr. (zoon van Sr. en dus ook volle 'neef' van de heren) ingezet om de 'Commanderij van Montfoort', verbonden aan de bovenvermelde Johanieter orde, op te richten. Dit is een heel verhaal op zich, dat uitgebreid en zeer leuk wordt beschreven door verre nazaat Jhr. Mr. LAM van Sasse van IJssel in het boekje met dezelfde naam (1976), waar een zekere Temminck Groll overigens het eerste essay in schrijft over de restauratie van het restant van de commanderij!

Uit dit verhaal blijkt verder dat Dirck, samen met zijn vrouw, zeer vermogend was. Zo heeft hij onder andere twee huizen in Montfoort geschonken voor de op te richten commanderij aldaar^{xxii} en in 1548 de Zeelandse erfburggraaf Johan, heer van Cruiningen van bankroet gered^{xxiii} (wat hem de titel ambachtsheer van Reyerscop opleverde). Dirck heeft vele taken vervuld in het Montfoortse, waaronder dijkgraaf van Lopikerwaard, schout van Cattenbroek en Hekendorp (vanaf 1529) en later als stadhouder van de Montfoortse lenen als rentmeester van Huis Montfoort (wat een van de belangrijkste functies rond het Huis was).^{xxiv}

Uit zijn (eerste) huwelijk met Aeffgen van de Poll zijn ons 7 kinderen bekend, waaronder zijn oudste zoon Gerrit Zas. Uit zijn tweede huwelijk met Anna van Roeyen kreeg hij nog eens vijf kinderen, waarvan zijn zoon Berend de meest voorname zou worden.^{xxv} Hoe het ook zij, met deze laatste Gerrit (†1586/87) vangt de lijn aan waarin uiteindelijk de koper van het huis van Montfoort (aan de Nieuwegracht) zich bevindt en in deze bloedlijn zit nog een andere bijzonderheid verscholen die het een en ander uit het voorgaande lijkt te verklaren.

Gerrit zette het succesvolle carrierepad voort dat zijn grootvader had ingezet en hij bekleedde onder meer de ambten van dijkgraaf van Lopikerwaard en rentmeester van het land Montfoort. We begeven ons inmiddels overigens in de fase waarin het burggraafschap overgaat van de familie de Rovere aan dat van de familie van Merode. Als in 1583 Philippotte (ook wel Philipa, de eerder genoemde zus van de laatste burggraaf uit het geslacht de Rover) zich door haar man (Johan van Merode) laat machtigen tot het beheer van hun Montfoortse goederen heeft zij ter plekke in Montfoort twee functionarissen die

zorg dragen voor de uitvoer van haar bevelen: de drost (Gijsbert van Losstad) en gecommiteerde (Gerard²⁵ Zas). Niet lang na het overlijden van Gerrit werd deze functie gecombineerd in 1 persoon.^{xxvi}

Uit zijn huwelijk met Katharina van Oudewerve volgden vele kinderen, waaronder een zoon Floris († 1625) en een dochter Magdalena († 1640). Beiden voegden naam en wapen van Weldam aan het hunne toe (om onzekere redenen, zie ook eindnoot 25). Floris huwde Cornelia Hendricksdr Moll (ook weer een aanzienlijk Dordts geslacht) en zij hadden zoon Hendrick als enig kind. Floris is ook weer vele malen schepen en burgemeester van Montfoort geweest en er is een theorie^{xxvii} die stelt dat de hiervoor beschreven gedachtenistafel van de heren van Montfoort door hem na de reformatie van de Montfoortse kerk uit die kerk naar zijn huis was meegenomen! Dit lijkt echter toch wel onwaarschijnlijk (het zou gaan om een 'prachtig geschilderd altaarstuk', maar gegeven de tegenwoordig verkondigde 'herkomst' zal dat waarschijnlijk om een ander (zoekgeraakt) kunststuk gaan).

Hendrick studeerde rechten in Padua^{xxviii} en werd na terugkomst burger van Utrecht. Hij kreeg uit zijn huwelijk met Catharina van Middelcoop drie kinderen, die geen van allen oud werden, geen van allen kinderen kregen en waarvan er twee ons bekend zijn: Floris (de koper van het Huis van Montfoort in of omstreeks 1657) en Geertruyt (Gerarda Catharina). Deze laatste was blijkbaar een zogenaamd 'klopje' (een ongehuwde katholieke vrouw die een kuisheidsgelofte heeft gedaan), wonende te Amersfoort. Hendricks derde vrouw was overigens ook het vermelden waard: Margaretha van Schroyesteyn, dochter van Henrick van Schroyesteyn en Maria van Pallaes. Deze laatste, komende uit een van Utrechts oudste patriciërs geslachten, is in Utrecht wellicht nog bekend als stichter van de fundatie van haar naam, die eeuwenlang de kameren Maria Pallaes beheerde aan de Agnietenstraat. Zij kwam tot deze daad mede omdat al haar kinderen voor haar waren gestorven en haar bezit hiermee een goed doel diende (zie Afb. 56).

Afb. 56

Maria van Pallaes, voor de kameren. Dit schilderij uit 1657 van Hendrick Bloemaert is in bezit van het Centraal Museum te Utrecht. Het toont de jaarlijkse voedseluitdeling aan de armen door Maria van Pallaes. Ten tijde van de schildering waren haar kinderen allen al overleden, maar zij heeft deze toch achter haar laten afbeelden. Hoewel volgens het museum de man uiterst rechts Hendrick, zoon van Maria is, is dit volgens Jhr. L.A.M. van Sasse van Ijsselt Hendrick, de man van Margaretha, die dan eraanast zou zijn afgebeeld. Bron: Centraal Museum

25 De namen Gerard en Gerrit worden veel door elkaar gebruikt. Hoewel het mogelijk is dat Gerard Zas, 'de gecommiteerde' een andere is dan Gerrit van Sasse 'schout van Montfoort' en man van Catharina Zeeman genaamd van Oudewerve, is het toch wel zeer aannemelijk dat het hier wel om dezelfde persoon gaat.

Maar we moeten ook nog even terugkeren naar de genoemde dochter van Gerard (Floris' zus), Magdalena. Deze trouwde namelijk in 1600 met niemand minder dan Gijsbert Dircksz van Diemberbroeck, waaruit de ons inmiddels ook bekende zoon Isbrandt van Diemberbroeck werd geboren! Hoewel dit gissen is, is het dus waarschijnlijk dat de claim van Isbrandt op Dirck de Kock teruggaat op een aanspraak die de tak van Margaretha later maakte op die van Floris. Wellicht had dit te maken met het feit dat er na de dood van Gerarda een 'zeer rijke' nalatenschap naar een ander ver deel van de familie ging.

Een laatste vondst

Uit al het voorgaande is wel voldoende gebleken dat de eerste opmerkingen, die aanleiding waren tot dit onderzoek, enigszins 'onzuiver' waren. Nieuwegracht 34 was niet het vroegere Huis van Montfoort, maar maakte er wel deel van uit. De stelling dat het huis als dank op een leegstaand stuk land is gebouwd en vervolgens gegeven aan Jan III lijkt zeer twijfelachtig, gegeven de verschillende bouw tijden van de onderdelen waarvan de oudste teruggaan tot de 14e eeuw. Maar ondanks dat er geen directe houvast lijkt te zijn, is er toch in de allerlaatste fase van het schrijven van dit stuk informatie naar boven gekomen die die deur op een kier houdt.

Bij het opstellen van de lijst van bewoners van voor deze publicatie relevante huizen bleek het toch wel teleurstellend dat we geen gebruik hadden gemaakt van de oudste bronnen. Dit gevoel werd in eerste instantie versterkt in gesprekken met Simon den Daas, die zelf veel onderzoek heeft verricht naar de huizen en hun bewoners op dit stuk langs de Nieuwegracht²⁶ en een belangrijk deel van zijn onderzoeksgegevens ter beschikking stelde. Daaruit bleek dat er in het archief van het Kapittel van Oudmunster (die het hier relevante dagelijks gerecht beheerde) meerdere vroege meldingen van 'van Montfoort' te vinden waren. Het bleek echter teveel gevraagd om zelf wegwijs te worden uit de vele middeleeuwse documenten die te vinden waren in HUA.

Hulp kwam uit onverwachte hoek, toen de auteur door een buurman in contact werd gebracht met

²⁶ Zie *Steengoed nummers 33 (Oude Kamp 3), 40 (Nieuwegracht 42) en 47 (Nieuwegracht 38-40)*

Jan Bos, die zelf ook in de historie van zijn (buur) huis was gedoken.²⁷ Hij bleek inmiddels bedreven in het navigeren van de rekeningen van de grote en kleine kamers van het kapittel van Oudmunster en paste deze vaardigheid zeer enthousiast toe op de huizen en hofsteden aan dit stuk gracht. Gekoppeld aan de informatie van Simon kwam er toch nog een vrij compleet beeld naar voren van de ontstaansgeschiedenis van het Huis van Montfoort. Zie de bijlage voor een samenvatting van de bewonersgeschiedenis.

De middeleeuwse geschiedenis van het Huis van Montfoort

De historische bronnen hebben voorlopig nog geen uitsluitsel gegeven over de vroegste geschiedenis van de ontwikkeling van het perceel. Er is in 1366, dus voor aanleg van de Cruysstraet²⁸, al sprake van bewoning door Alaerd en Aleyd van Ravenzwade, van een 'husinghe en hoefstede' dat wel gelegen moet zijn op een perceel dat later opging in dat van de heren van Montfoort.^{xxix} Datzelfde (dubbele) perceel ging later nog enkele keren over aan een ander. Er zijn ons erfpachttaktes bekend van transacties in 1373^{xxx} en 1387^{xxxi} terwijl belendende transacties^{xxxii} en de rekeningen^{xxxiii} nog verdere invulling mogelijk maken. De exacte bepaling en ligging van de percelen is moeilijk te deduceren^{xxxiv}, maar steeds wordt de familie Van Wyert genoemd als buur aan de noordkant.^{xxxv}

Wat de situatie verder lastig maakt is dat er rond 1388, net voor de aanleg van de gracht, een reorganisatie lijkt plaats te vinden van precies het perceel waar het hier om gaat.^{xxxvi} Het hele gebied tussen de huidige nummers 32 en 38 aan de Nieuwegracht, strekkende van de Oudelle²⁹ tot aan de Cruysstraet lijkt hier te zijn herverkaveld in drie delen, te weten een groot deel achter het huidige Nieuwegracht 36^{xxxvii} en twee kleinere achter elkaar gelegen delen achter het huidige Nieuwegracht 34.^{xxxviii}

²⁷ Zie *Steengoed nummers 67 en 70 over Kromme Nieuwegracht 86 en 84.*

²⁸ *De eerdere benaming van de huidige Oude Kamp. De Cruysstraet werd in 1370 aangelegd.*

²⁹ *Voor de aanleg van de Nieuwegracht wordt de westelijke begrenzing van dit gebied bepaald door de Oudelle. Hiermee werd dan de voorloper van de gracht bedoeld, of de straat die er inmiddels al lag (zoals bijvoorbeeld het geval is in 975-19). Soms refereert 'Oudelle' ook naar het gebied ten oosten van de (straat/waterloop) Oudelle' (bijvoorbeeld als er wordt geschreven 'huse en hofstede als gheleghen sijn inder oudellen').*

Vanaf dit moment lijkt er weinig gewijzigd in de opzet van de hofstedes tot het moment dat Willem van Montfoort, proost van Oudmunster, alle drie deze hofstedes bij elkaar verzamelt. Maar ook de aanloop daar naartoe is niet eenduidig.

- De vroegste melding van Montfoort in de archieven is uit 1414. Hier worden ‘Lodewijk van Montfoorde ridder Willam van Montfoorde heer tot Lattum ghebrueder’ genoemd als kopers (van een ‘erve?’) in een transactie met Tyman van Damassche. Het moet hier gaan om de broers Lodewijk, heer van Hazerswoude (†1451) en zijn broer Willem, heer van Lattum († voor 1468)^{xxxix}, beiden zoon van Burggraaf Hendrik III van Montfoort, en broers van de latere burggraven Zweder III en Jan II van Montfoort. Het gaat hier zeer waarschijnlijk om het hierboven genoemde grote perceel achter het latere Nieuwegracht 36^{xl}.
- Dit bezit (dat hier wordt gespecificeerd als ‘huysinge ende hoffstede after en voir’) wordt vervolgens in 1446 aangevochten (er wordt zogenaamd ruminghe geboden) door Agnyese, de weduwe van Tyman van Damassche wegens wanbetaling. Het is onduidelijk wat er vervolgens precies gebeurt.^{xli}
- Een jaar later (1447) wordt Willem van Montfoort in de rekeningen van Oudmunster genoemd als eigenaar van het perceel achter het huidige Nieuwegracht 36, aan de Cruysstraet^{xlii} Het lijkt hier te gaan om de eerdergenoemde Willem van Montfoort (ridder).^{xliii}
- In 1461 lijkt Frederick van Damassche, zoon van Tyman en Agnyese, voor eens en altijd het perceel te ruimen^{xliv}, waarna het aan drie kloosters lijkt te zijn nagelaten.^{xlv} In 1468 koopt Tyman Cluetinck het bewuste H&H van deze drie kloosters.^{xlvi} Toch wordt in 1471 Willem (ridder) nog genoemd als zuidelijke belending bij aankoop van het H&H ter plekke van het huidige Nieuwegracht 34 door Hendrik van Voerd.^{xlvii}
- In 1480 koopt Willem van Montfoort, ‘onze proost’³⁰, ‘wat voormalig 2 hofsteden plachten te wesen’^{xlviii}, ofwel de hofstede van achter het huidige Nieuwegracht 36 tot aan de Cruysstraet.^{xlix}
- In 1488 koopt dezelfde Willem van Montfoort de hofstede noordwaarts ernaast aan de Cruysstraet.^l
- In 1500 koopt deze zelfde Willem van Montfoort H&H noordwaarts ernaast aan de grachtzijde.^{li} Hiermee is het complete perceel, omvattende de huidige Nieuwegracht 34 en 36, van voor aan de gracht tot achter aan de Cruysstraet, in handen gekomen van de Proost van Oudmunster, Willem van Montfoort.
- In 1513 schenkt Proost Willem van Montfoort het geheel aan zijn neef, Jan III van Montfoort.^{lii} (voor de oorspronkelijke tekst van deze overdracht; zie bijlage #2)

Hiermee is het dan toch in het bezit van Burggraaf Jan III gekomen, zij het op een andere en meer omslachtige manier dan eerder gesuggereerd!

De informatie in de middeleeuwse bronnen lijkt mooi aan te sluiten op de bouwhistorie die verspreid over de panden is aangetroffen, al blijft er ruimte voor interpretatie. De transacties in 1388 (zie de eindnoten vanaf xxxiv) ondersteunen de opmerking van dhr. Kipp dat het voorhuis lijkt te dateren van (kort) na de aanleg van de gracht in 1393 (zie pag. 4). De samenvoeging in de periode 1488-1500 van de drie percelen door Willem van Montfoort kunnen latere aanpassingen en stijlelementen verklaren, zoals het oudste dichtgemetselde venster (Afb. 43) en de gotische (c. 1500?) sleutelstukken (Afb. 7).

---

³⁰ Het gaat hier om Willem van Montfoort, zoon van de eerdergenoemde Lodewijk van Montfoort, Heer van Hazerswoude (van der Linden, 1957)

Conclusies en enkele observaties

Hiermee zijn we dan echt aan het einde van deze zoektocht aangekomen. De bewonersgeschiedenis van het Huis van Montfoort bleek een verrassend leuke aanleiding te zijn om een veel breder stuk Nederlandse cultuurgeschiedenis te verkennen. Door alles nog eens in vogelvlucht, en 'van nul tot nu' te beschouwen, in plaats van andersom, valt vooral op dat de bewonersgeschiedenis van de verschillende huizen die ooit Het Huis van Montfoort vormden ook veel zegt over de Nederlandse samenleving door de jaren heen.

De bewoners door de jaren heen

Hoewel we misschien niet tot het absolute begin zijn doorgestoten (er zullen eerdere eigenaars zijn geweest van de oudste bouwdelen) volgt er toch al een interessante ontwikkeling uit de ons nu bekende eigendomssituatie en bewoning.

Zo ging het eigendom van het (gehele) huis Montfoort halverwege de 17e eeuw pas over van de adellijke families de Rovere en van Merode naar de familie Zas van Weldam, die zelf tot de 'nevenkring' van deze burggrafelijke families had behoort. Dit valt samen met het algehele verval van de oude feodale adellijke elite rond die tijd en de verschuiving naar een nieuw type elite.

Typisch is wellicht ook dat twee jaar na aankoop Floris Zas van Weldam besluit tot verkoop van een deel van de bebouwing achterop het perceel – al behoudt hij zich het recht om het bij verkoop te naasten. Waar hij zo een 'annex' (woning) verkoopt, behoudt hij de overige bebouwing aan de Campzijde.

Waar Zas van Weldam mooi de overgang typeert, is de volgende eigenaar pas echt typerend voor de verschuiving die inmiddels heeft plaatsgevonden in de Republiek. Met de aankoop in 1671 door Francois Spieringh komt het geheel in handen van een niet-adellijke 'erfgenaam', iemand die zelf geen echte bezoldigde functies lijkt te hebben gehad (ook de raad ter admiraliteit Friesland lijkt toch voornamelijk een statusfunctie) en die voornamelijk op de grote winsten van zijn familie uit de gouden jaren van de VOC lijkt te hebben geteerd. Wellicht zat er ook nog 'oud geld' in de families van zijn moeder (Schouten) en van zijn vrouw (van Someren).

Interessant is vervolgens dat Francois Huis Montfoort direct na aankoop opsplijt: hier speelde een nieuw

type overweging mee. De oude adel was niet bezig het perceel optimaal te benutten en waarschijnlijk heeft het huis veel leeggestaan of is het veel verhuurd geweest, zoals dat in de laatste 14 jaren van de familie van Merode het geval was.

Francois behield het grotere stuk en verkocht het kleinere afgesplitste stuk dat tegenwoordig bekend staat als Nieuwegracht 34 aan een timmerman. Dat laatste is natuurlijk ook veelzeggend: blijkbaar waren de omstandigheden in de jaren '70 van de 17e eeuw dermate goed dat een timmerman 'zich rijk kon timmeren'. Bij de verkoop van dit huis zestig jaar later (in 1731) bleek dat de zoon van de oorspronkelijke koper zelfs meerdere huizen in de stad in bezit had (net als Francois Spieringh overigens) en dat het huis aan de Nieuwegracht werd verhuurd. Het was dus een belegging geworden!

In de tussentijd doet de nieuwe regentenklasse zijn intrede. Elizabeth Coyman, vrouw van Willem van der Muelen en zelf telg uit een van de rijkste geslachten van de gouden eeuw koopt in 1703 het 'grote' deel van Huis Montfoort van de erven Francois Spieringh. Vier jaar later koopt zij de annex achter op de kamp weer terug en weer vierentwintig jaar later koopt haar zoon, Jan Carel, die dit bezit had geërfd, ook weer het 'kleine huis' erbij. Zo is Huis Montfoort weer compleet in de oude configuratie.

Dit blijft zo voor de volgende zestig jaar. Daarna zijn we in weer een nieuwe fase van de Republiek aangekomen. Tegen de aanvang van de Franse tijd blijkt de regentenklasse zijn beste tijd te hebben gehad. In 1790 wordt het huis weer gesplitst verkocht. Het grote huis gaat naar Everard Kol (die het kassiershuis van zijn vader had uitgebouwd tot een belangrijke bank), terwijl het kleine huis wordt verkocht aan Willem Voorsteegh, een notaris. We hebben in het verhaal niet stil gestaan bij deze en de volgende jaren, maar in het kort is de overdracht als volgt:

Everard Kol houdt het grote huis 35 jaar in bezit, waarna het in 1825 wordt verkocht aan Jonkheer Willem Nicolaas Baron de Pestere van Cattenbroek, die het na 25 jaar (in 1851) verkoopt aan Elizabeth Both Hendriksen, de echtgenote van Christian Willem Johan Baron van Boetzelaer van Dubbeldam. Baron de Pester is relatief 'jonge' adel, terwijl het geslacht van Boetzelaer van Dubbeldam een oud

geslacht genoemd kan worden. Beiden waren toch nog exponent van de regentenklasse, zij het meer op staatsniveau dan lokaal.

Het 'kleine' huis werd in 1828 verkocht door de heer Voorsteegh aan Johan Royaards, lid van de Raad van de stad Utrecht. De familie Royaardsⁱⁱⁱⁱ hield het huis ruim zestig jaar in de familie en de erven verkochten het in 1889 aan Emile Wimmers, ambtenaar bij de maatschappij tot exploitatie van de staatsspoorwegen.

Rond die tijd begint ook het verhaal van Nieuwegracht 36 wat te veranderen, want rond 1882 gaat het over op de 'predikant' Leendert Schouten, die er ook een tijdje een bijbels museum vestigde, dat uiteindelijk verhuisde naar Amsterdam. Daar heeft het tot voor kort voortbestaan (Herengracht 366, gesloten 1 juni 2020). Hij kwam uit een welvarende handelsfamilie, wat hem het vermogen zal hebben gegeven tot het doen van deze aankoop. Leendert Schouten sterft in 1905 en het is voorlopig niet uitgezocht of er nog een volgende eigenaar is geweest, voordat nummer 36 in de vroege jaren '20 werd omgebouwd tot Christelijke HBS, om ruimere behuizing te bieden dan het tot dan toe gebruikte schoolgebouw aan de Herenstraat 35.

Nummer 34 ging in 1903 alweer over op Leendert van Duin, 'doctorandus in de medicijnen en arts te Utrecht. In 1933 kocht de Vereniging voor Christelijk Middelbaar Onderwijs nummer 34, waarmee het weer werd herenigd met nummer 36. Het is niet duidelijk welke functie nummer 34 in deze dagen heeft gehad.

De periode hierna is in het kader van dit onderzoek niet in detail uitgezocht maar de trend is duidelijk: de HBS is rond 1965 vertrokken uit nummer 36 en het gebouw is overgegaan aan de Universiteit van Utrecht. Enkele jaren hiervoor had Dhr. van Bronswijk nummer 34 in bezit gekregen. De woning aan de Oudekamp (nummer 9, zie ook Afb. 23) lijkt al eerder gesepareert te zijn van de school en de schoolgebouwen zijn vanaf de jaren zestig in een periode van verval geraakt (net als nummer 34 overigens, dat ook al in slechte staat moet hebben verkeerd). Het achterste schoolgebouw (de 'nieuwbouw' uit 1921) aan de Oude Kamp is uiteindelijk rond 1996 omgebouwd tot een appartementencomplex.

Het grote huis is opgesplitst in 14 'eenheden', terwijl met de meest recente verkoop van nummer 34 ook het 'kleine huis' is gesplitst in twee appartementen.

Kortom, wat ooit begon als enkel 'stadshuis' van de Heren van Montfoort bestaat inmiddels uit 4 bouweenheden, en >20 woon- en kantooreenheden!

De tijden veranderen.

ⁱ Moderne huisnummering is in Utrecht ingevoerd in 1890. Hiervoor werd vanaf 1795 (de aanvang van de 'Franse tijd') gebruik gemaakt van de door de Franse bezetter geïntroduceerde wijkbenaming en huisnummering (wijken A t/m H). Weer hiervoor was er geen huisnummering en werden huizen benoemd (zoals bijvoorbeeld 'Huis Montfoort'), of geduid door locatie (bijvoorbeeld, gelegen aan de oostzijde van de nieuwegracht, tussen de Paulusbrug en de Brigittenbrug, noordwaarts begrenst door x en zuidwaarts door y). Ook relevant is dat de bruggen over de Nieuwegracht door de eeuwen heen enkele malen zijn hernoemd. Zo heette de huidige Brigittenbrug in de 15e eeuw 'Helmichbrug', en later nog de 'St. Katherine brug'.

ⁱⁱ In de nadagen van het feodale stelsel waren lokale rechten niet langer het domein van uitsluitend de adellijke stand, maar konden deze ook door rijke burgers worden bemachtigd. Zo kwamen zogenaamde 'heerlijkheden' in toenemende mate in handen van welgestelde 'regenten' die deze heerlijkheid achter hun naam vermeldden ('Heer van ...').

ⁱⁱⁱ Hoewel de organisatie van bestuur en rechtspraak zowel in de steden als op het platteland door de eeuwen heen aan (sterke) verandering onderhevig was, kan grofweg worden gesteld dat dagelijks bestuur en recht in handen was van speciale ambtsdragers. Een stadsbestuur bestond vaak uit 'de magistraat' en 'de vroedschap'. De magistraat, of stadsregering, bestond uit de burgemeesters en schepenen en hield zich bezig met het dagelijks bestuur van de stad. De vroedschap was een type college dat bijeenkwam voor bijvoorbeeld belangrijke financiële en economische kwesties, verkiezingen en benoemingen.

Rechtspraak was in een kerkelijke stad als Utrecht complex, en lag deels bij wereldlijke macht en deels bij kerkelijke macht (immuniteiten, dagelijkse gerechten). Het wereldlijke deel lag door de jaren heen bij schout en schepenen. De schout trad hierbij op als voorzitter en tegelijk aanklager, de schepenen als jury en (leken)rechters. De schepenen hadden dus een dubbele rol, terwijl die van de schout beperkt bleef tot de rechtspraak. In deze hoedanigheid als bestuurders stonden schepenen onder de burgemeester, waarvan er in een stad meerdere konden zijn. Utrecht kende tot 1795 twee burgemeesters, maar sommige steden hadden er wel vier.

^{iv} Deze sectie maakt voornamelijk gebruik van informatie over de verschillende munten die te vinden is op www.wikipedia.org.

^v Een van de vergeten kerken van Utrecht is de Salvatorkerk, ook wel Sint Salvatorkerk. De oorspronkelijke variant hiervan behoorde met de Domkerk (gewijd aan Sint Maarten) tot een oudste kerken van Utrecht en was een van de vijf kapittelkerken in de stad (naast de dom waren er nog de St. Marie, de St. Jan en de St. Pieter). De Salvatorkerk wordt ook wel Oudmunsterkerk genoemd en aan deze kerk waren het kapittel en de proosdij van Oudmunster verbonden. De kerk bevond zich direct naast de dom, maar werd in 1587, na de reformatie, gesloopt. Het huidige Domplein ligt nu op de plek van het vroegere Oudmunster kerkhof. Vele personen die in deze Steengoed voorkomen hebben een relatie met één van de kapittels. Zoals verderop zal blijken was bijvoorbeeld Willem van Montfoort proost van (de proosdij van) Oudmunster, en anderen waren (vaak seculier) kanunnik (of 'domheer') in een kapittel.

^{vi} Bij opbod en afslag (1998).

^{vii} Veel van de familiegiedenis in deze sectie is afkomstig uit het zeer informatieve boek 'Through the keyhole' (Benjamin Roberts, 1998).

^{viii} 'De Admiraliteit' was de voorloper van de marine en heeft bestaan vanaf de 14e eeuw tot aan de Franse tijd. Ten tijde van de Republiek werd de vloot van oorlogsschepen de 'Staatse vloot' genoemd. Deze vloot was niet te vergelijken met de tegenwoordige marine. Er was geen centrale organisatie die een vaste oorlogsvloot met vaste bemanning in de vaart hield. De schepen werden geleverd door de vijf admiraliteiten, waardoor de gewestelijke invloed groot was. De vijf 'admiraliteitscolleges' waren die van 'de Maeze (Rotterdam, de oudste van de vijf), de Amsterdamse, Friese, Zeeuwse en West-Friese (het 'noorderkwartier, Hoorn en Enkhuizen). Tot de taken van de admiraliteiten behoorden het bouwen, onderhouden en uitrusten van de oorlogsschepen. Vlagofficieren en kapiteins werden aangesteld door de Staten-Generaal, op voordracht van de admiraliteit. Het bestuur lag in handen van de heren raden ter admiraliteit. De Admiraliteit van Friesland werd opgericht in 1596 en ontbonden in 1795. Het gehele archief is verloren gegaan in twee branden en er is dus, behalve de grote lijn, weinig over deze admiraliteit bekend. De Friese admiraliteit is actief betrokken geweest bij zowel de eerste (1652-1654) als tweede (1665-1667) Engels-Nederlandse oorlogen. Ten tijde van de tweede oorlog had de Friese Admiraliteit, onder leiding van Admiraal Tjerk Hiddes, beschikking over een vloot van veertig oorlogsschepen. Kortom, de rol van de Admiraliteit was niet onbeduidend, en Francois Spieringh lijkt (in 1671) zo ongeveer in de 'hoogtijdagen' ten tijde van de tweede Engelse oorlog raad in de Admiraliteit geweest te zijn.

^{ix} Deze sectie is grotendeels gebaseerd op informatie van de genealogische websites www.geneanet.org, www.myheritage.nl, www.openarch.nl, aangevuld met informatie van www.wikipedia.org, www.huizenaanhetjanskerkhof.nl, vermeldingen op de website van HUA, Het repertorium op de lenen van Gaasbeek (Dr. J.C. Kort, 2001) en Overluidingen te Utrecht (overgenomen uit de Navorscher deel 36 (1886) t/m deel 51 (1901)). Hoewel de auteur zorgvuldig te werk is gegaan met de analyse en synthese van de beschikbare informatie (die ook vaak fouten bevat) dient de lezer zich ervan bewust te zijn dat het goed mogelijk dat er door de auteur verkeerde relaties zijn gelegd.

^x De bezittingen van een kapittel werden verdeeld in zogenaamde 'prebenden', die werden aangewend om in het onderhoud van de kanunniken te voorzien. Zo ontvingen kanunniken hun inkomsten uit hun prebenden, bestaande uit de opbrengst van nauwkeurig omschreven goederen en rechten. In eerste instantie hadden vooral

adellijke kanunniken deze prebenden in bezit (de 'grote' kanunniken) terwijl de 'kleine' kanunniken vaak tegen betaling (een deel van de) taken voor hen waarnam. Later konden ook andere vermogende partijen deze prebenden in bezit krijgen. In ieder geval waren er dus nogal wat kapitaal krachtige 'kanunniken in naam' die de koordiensten door minder kapitaalkrachtig volk liet uitvoeren. Aanzien en macht lijken dus zeker ook gangbare drijfveren te zijn geweest bij het bemachtigen van een prebende van een kapittelkerk.

^{xi} HUA inventarisnr 369, aktenr 58, oud nr U034a004.

^{xii} HUA 802, 629-634, na een digitaliseringsverzoek is inmiddels het pak ook digitaal beschikbaar gekomen.

^{xiii} Revisie Mr. Dirck de Cocq Advocaet van den Hove voor Hollandt ende Utrecht, etc. Zie gebruikte literatuur.

^{xiv} www.kasteleninutrecht.eu/RoyesteinCothen.htm

^{xv} Zie 'Verhandeling over de opveilingen', Antonius Matthaëus (1779). Zo 'er niemand is, welke voor het aftrekken des zegels van het wasch meer biedt, wordt deze myner voor koper gehouden, en de eigendom van het goed, by decreete des Rechters, aan hem toegewezen.'

^{xvi} Al in 703 na Christus is er sprake van een eerste bisschop in Utrecht, genaamd Willebrord. Door de jaren heen ontwikkelden wereldlijke en geestelijke macht zich op verschillende manieren. De geestelijke macht zat verval in het Bisdom, terwijl de bisschop ook als rijksvorst en graaf, namens de Keizer van het Heilige Roomse Rijk, de 'landheerlijkheid' uitoefende, ofwel de wereldlijke macht bezat voor het gebied dat het Sticht werd genoemd. De 'prins-bisschop' van Utrecht bleek een moeilijke en zwakke positie te hebben tussen de ambitieuze graven van Holland en Hertogen van Gelre (allen ook in de leen bij de Duitse Keizer), de burgers van de stad Utrecht (gilden) en de 'twistzieke Utrechtse kasteelheren' (waaronder de burggraven van Montfoort).

^{xvii} In de periode 1024 tot 1528 was het Sticht een vorstendom binnen het Heilige Romaanse Rijk, waarbij het halverwege de 15e eeuw als vazal van 'het jongere huis' van Bourgondië sterk in diens invloedssfeer lag (denk aan de eerder vermelde strijd in Utrecht tegen de bisschopszetel van David van Bourgondië, waar Jan III van Montfoort een prominente rol in speelde). De prins bisschop behield zijn wereldlijke macht (zij het in steeds afnemende mate) door alle verervingen heen (in 1506 was Karel V met het verval van het Bourgondisch huis Heer van de Nederlanden geworden). In 1529 ging de wereldlijke macht van het bisdom echter toch over aan Karel V, nadat deze in 1527 te hulp had moeten schieten in een opstand van de gilden tegen de bisschop. Pauselijke goedkeuring van deze overdracht had wat voeten in de aarde, vandaar de twee jaar overbrugging.

^{xviii} De Heren van Montfoort hebben steeds ingezet op het behalen en behouden van de 'hoge heerlijkheid'. Door de eeuwen heen hebben de burggraven herhaaldelijk de hoge heerlijkheid bemachtigd en verloren. Rechtspraak was in beginsel onderverdeeld in 'lage' en 'hoge' rechtspraak en wie dit recht in handen had was overal anders. Lage rechtspraak omvatte bijvoorbeeld transporten van onroerende goederen, terwijl het 'halsrecht' was voorbehouden tot het hoge rechtsgebied. Buiten de stad lag de lage rechtspraak in principe lokaal, maar bleef de hoge rechtspraak voorbehouden aan de hogere leenheer. Het verkrijgen van deze hogere jurisdictie was dan ook een belangrijk signaal van kracht en onafhankelijkheid.

^{xix} Deze stelling (die in 2020 veelvuldig op internet te vinden was) is de afgelopen 2 jaar ter discussie komen te staan. De eer van oudste schilderij kan ook toekomen aan de 'Memorietafel met Calvarieberg van Hendrik van Rijn' (anoniem), uit 1363, dat zich in het Koninklijk Museum voor de Schone Kunsten Antwerpen bevindt.

^{xx} Het lijkt er sterk op dat dhr. Denneman zijn opmerking baseert op een uitspraak van J.E.A.L. Struick, in zijn boek 'Utrecht door de eeuwen heen (1968)'. Hierin stelt deze op p119 "Evenals voor 1480 was burggraaf Jan IV van Montfoort de sterke man in het vorstendom als de meest gezaghebbende deelnemer in het ridderschap en als de gevierde beschermer in de stad Utrecht. De dankbare Raad schonk de moedige voorvechter van haar aloude onafhankelijkheid een eigen herenhuis aan de Nieuwegracht." Dhr. Struick was o.a. archivaris van het Utrechts gemeentearchief en kan worden gezien als autoriteit op het gebied van Utrechtse geschiedenis. Echter, de referentie naar Jan IV lijkt incorrect, en het is ons onduidelijk wat de bron is voor de bovenstaande uitspraak. Ook later archiefonderzoek naar de bewonershistorie geeft voorsnog weinig tot geen houvast voor deze stelling.

^{xxi} De Johannietar orde en haar commanderij Montfoort (1976), p61.

^{xxii} De geschiedenis van de Johannietar orde (1976) Noot 18, p78.

^{xxiii} De geschiedenis van de Johannietar orde (1976) p66.

^{xxiv} Zie oa Nederland's adelsboek (1917), 's-Gravenhage, W. P. Van Stockum en zoon, Volume No. 28.

^{xxv} Met deze vertakking ontstaat er enige verwarring voor het vervolg. Zoon Gerrit wordt 'stamvader' van de lijn van Floris Zas van Weldam uit ons koopcontract. Alleen blijft het voorlopig onduidelijk waar deze de 'van Weldam' in zijn naam vandaan heeft gehaald. Zoon Berend huwt vier keer, waaronder tweemaal met dochters uit het Zeelandse geslacht van Cats, die ook een tak 'van Cats van Weldamme' omvat. De verwarring rond Gerrit (†1586) ontstaat deels uit het feit dat er enkele genealogen te vinden zijn waar hij wordt genoemd als broer van Cornelis Hendriksz van Weldam. Die laatste heeft ook zeker een interessante geschiedenis nagelaten, en er is ook zeker een verband (bij het overlijden van zijn zoon Lieven erft de zoon van Gerrit, Floris, die hij zijn neef noemt, goederen van hem), maar het lijkt onwaarschijnlijk dat het broers zijn geweest (alleen al om de Hendriksz in de naam). Het nageslacht van Gerrit noemt zich voortaan wel 'Zas van Weldam'

das er moet een verband te vinden zijn. Na enig zoekwerk bleek het enige in het oog springende verband dat beide heren getrouwd waren met twee zussen: Cornelis met 'Anna Zeeman' en Gerrit met 'Katharina van Oudewerve'. Deze dames lijken weinig met elkaar te maken te hebben, maar beiden zijn dochters van Floris Zeeman 'genaamd van Oudewerve', ook wel 'van Brouwershaven' en Katharina Oem van Wijngaerden (ook wel van Hagesteijn). Floris was advocaat bij het hof van Den Haag, en kwam gezien zijn (bij)naam zeer waarschijnlijk uit Zeeland (Brouwershaven). Katharina komt uit een voornaam Dordts geslacht, dat ook hier en daar met de familie Cats getrouwd is. Wellicht dat deze dames de titel 'van Weldam' mee hebben gekregen van hun moeder? In ieder geval is de relatie van de beide moeders waarschijnlijk de reden dat Lieven een (echte) neef was van Floris. De familiewapens wijzen ook duidelijk op een relatie. Deze worden in 'de wapens van tegenwoordigen en den vroegeren Nederlandschen Adel' uit 1890 omschreven.

xxvi Noordam (1992).

xxvii N. Plomp, in 'Heemtijdingen', 1977, p 44-49.

xxviii Oa repetorium op de grafelijke lenen in Voorburg, 1274-1650.

xxix Zie erfpachtakte 974-6 waarin Alaerd en Aleyd de H&H 'alse ghelegghen is in doudelle daer Alaerd en sijn wijf [] in woenen' overdragen aan hun dochter Bertrade. Ze behouden blijkbaar de zuidwaarts naastgelegen hofstede. Katerine van Wyert wordt genoemd als de buur aan de nederzijde (noord). (Zie voetnoot 29 voor uitleg over Oudelle).

xxx Zie 975-6 waarin Gerrit van Maarsen een hofstede koopt met 'huzinghe en tymmeringhe', ook weer gelegen naast een tweede hofstede die hij al in bezit heeft en waar hij zelf op dat moment woont. Het perceel strekt inmiddels 'van voer vander Oudellen oestwaerts after aen die cruys strate' en kent Johan van Wyert als buur aan de nederzijde.

xxxi Zie 975-17 waar Heynric van Bersele, Here van der Veere en van Zandenborch de twee hofsteden koopt 'metter husinghe en mette tymringhe die daer nu op staen'. De burens zijn Jacob van der A (overzijde/zuid) en Johan de Wyert (nederzijde/noord). Deze akte noemt voorts 'Harnoud van Emelisse, proost tot Sente Marien' als (huidige of eerdere) 'houder'. Dit stemt overeen met de rekeningen van Oudmunster voor de Cruysstraet, waar Harnoud van 1380 (HUA 483-3, p63) tot 1385 wordt genoemd. De 'Heer van der Veere' ('dne de Veer') wordt daar in de periode 1385-1387 als de volgende eigenaar van hetzelfde perceel genoemd.

xxxii In 1389 wordt Reyner Jacobszoon genoemd in erfpachtaktes 975-19 en 984-13 als zuidelijke buurman van respectievelijk A. Heye en G. Loef. Dit wordt bevestigd in de rekeningen (483-3, p393) waar hij al eerder als opvolger van de Heer de Veer aan de Cruysstraet wordt genoemd.

xxxiii <1388 is er bijvoorbeeld nog melding van Aleyd van Culenborch en Gerrit van Herderwijn.

xxxiv De rekeningen bieden ruimte voor de interpretatie dat er zich oorspronkelijk tot wel 4 hofstedes op het gehele perceel bevonden (achter de areis 7-10 die genoemd worden aan de Cruysstraet). Ook de bouwhistorie biedt ruimte voor verschillende interpretaties, zoals de eerdere beschouwing van de 14e-eeuwse kelders aangeeft. Het blijft bijvoorbeeld ook onduidelijk hoe Gerrit van Maarsen (genoemd in akte en rekeningen) zich verhoudt tot Gerrit van Herderwijn (genoemd in rekeningen). Was dit dezelfde persoon, of bevonden ze zich gelijktijdig op verschillende plekken in het perceel? Van Ravenzwade komt in de rekeningen niet voor, zowel aan de Oudelle als Cruysstraet. De rekeningen van de Oudelle refereren vanaf 1388 naar Bertradi Foec(k), met betrekking tot een perceel dat uiteindelijk opgaat in dat van Huis van Montfoort. Dit suggereert een verband met een testament uit 1383, beschreven in de 'handschriften van Aernout van Buchel' (HUA) waarin Gerard Foec, oud deken van Oudmunster 'bepaalde huizen' overdroeg aan zijn broer Everard (dan ook deken van Oudmunster) met vruchtgebruik voor het leven door hun zus Bertradi.

xxxv Ten noorden wisselen de Van Wyert's elkaar af (Lambrecht, Katarine, Aleyd, Geertruyd en Johan), verspreid over tenminste twee percelen. Zie bijvoorbeeld ook 975-2 en 975-4 voor de aankoop van het perceel (aan de noordzijde) naast dat van Katarine van Wyert. Ook hier is sprake van 'huse en hofstede' op alle genoemde percelen, die op z'n minst ten dele zal zijn opgegaan in het latere perceel van het huidige Nieuwegracht 34.

xxxvi Hiervoor zijn drie sterke aanwijzingen. (1) De rekeningen van Oudmunster voor de Cruysstraet laten een reorganisatie zien van de 12 areis die daar eerder werden vermeld. Er komt 1 'area' te vervallen (7 t/m 10 worden 7 t/m 9). Ook wijzigen de gehanteerde bedragen, verandert de diepte van (op zijn minst) area 7 en wijzigt de omschrijving van de bewuste percelen. (2) Ook de rekeningen voor de Oudelle laten een belangrijke verandering zien: voor het eerst verschijnt een regel die een omschrijving geeft voor het perceel dat later over gaat aan Willem van Montfoort. Dit betreft de hierboven genoemde referentie naar Bertradi Foec. (3) Ten slotte worden zoals ook in de voetnoot hieronder beschreven twee nieuwe hofsteden gevormd uit het perceel achter het huidige nummer 34 tot aan de Cruysstraet. Tegelijk veranderen alle eigenaren van de H&H'en op het stuk land tussen de oude areis 5 en 11 (6 wijzigingen).

xxxvii Het lijkt er sterk op dat het perceel vanaf de Oudelle tot aan de Cruysstraet steeds in 1 hand is geweest, maar dit is nog niet volledig zeker. Er zijn ons geen transporten van deze H&H bekend (anders dan de te beschrijven aankoop door Lodewijk en Willem van Montfoort (974-14-1), en de daaropvolgende juridische aanvechting (974-14-2, 975-60, 974-15, 975-73 en 975-74) en verkoop (171-1-1)). De rekeningen en aktes zijn soms moeilijk te verenigen met een enkele eigenaar (zoals bijvoorbeeld de melding van zowel Willem van Montfoort in de rekeningen als Gielis van Wissekercke in de aktes/zie de bijlage). Ook is er bij de uiteindelijke

aankoop door Willem van Montfoort sprake van 'wat voormalig twee hofsteden waren', waarbij niet wordt gespecificeerd wanneer dat het geval was.

^{xxxviii} Zie hiervoor HUA 975-19 en 984-13, beiden uit 29/1/11389. De eerste beschrijft de aankoop door Andries Heye van husinghe en hofstede strekkende van de Oudelle oostwaarts '16 roeden en 2 handbreet min'. Het tweede document beschrijft de aankoop van de hofstede door Gijsbrecht Loef, strekkende '10 roeden 1 handbreet min' westwaarts vanaf de Crustrate' tot aan de hofstede van Andries Heye.

^{xxxix} Van der Linden (1957).

^{xl} Zie 974-14-1. Het perceel wordt in dit document niet beschreven, maar uit latere documenten blijkt dat het om dit bewuste perceel gaat.

^{xli} Zie 974-14-2.

^{xlii} Zie 489-1, p34.

^{xliii} Het is verward dat er sprake is van twee Willems. Willem van Montfoort (ridder) is gestorven <1468. Willem van Montfoort (proost), neef van Willem (ridder) is proost van OM van 1460-1480 en sterft in 1514.

^{xliv} Zie 975-74.

^{xlv} Het gaat hier om de Kartuzer orde 'ten Nywenlichte, geleghen buten Utrecht', het 'convente van Jherusalem buten Utrecht' en het huis van 'Sinte Maria Egyptiaca, ghelegghen bynnen Utrecht in Sinte Maria Magdalenen steghe' (171-1).

^{xlvi} Zie hiervoor ook 171-1-1.

^{xlvii} 975-83, 1471 dec. 4.

^{xlviii} 975-90, 1480 juli 10. De genoemde 'twee hofsteden' zijn dan zeer waarschijnlijk de twee hofsteden die eerder genoemd werden onder de transacties van Van Ravenzwaade, Van Maerse en Van Bersele.

^{xlix} Hoewel ook hier de rekeningen en transporten niet ophijnen: de rekeningen melden Willem (proost) al vanaf 1476 als eigenaar aan de Cruysstraet.

^l Zie 171-3. Het gaat hier om de hofstede die in 1388 werd gevormd, van '10 roeden en 1 handbreet min'. Merk ook hier weer op dat de verschillende bronnen niet goed aansluiten. De rekeningen noemen de proost al in 1484 als eigenaar. Wat ook vreemd is is dat in de aankoop van het grote perceel in 1480 Willem van Montfoort (proost) zelf al als noordelijke belending aan de Cruisstraat wordt genoemd.

^{li} 171-4, 1500 jan. 17. Het gaat hier om het perceel van '16 roeden lanc en 2 handbreet min' dat tegelijk in 1388 werd gevormd.

^{lii} Zoals opgenomen in het 'Archief voor kerkelijke en wereldlijke geschiedenis van Nederland' (1851) en in HUA is opgetekend in toegang 703 (1513) p50.

^{liii}

Er is ook weer veel te melden over de familie Royaards. Wij kwamen in onze zoektocht tenminste 5 interessante geschiedenissen en wetenswaardigheden tegen! (1) In de meegeleverde oude documenten bij de verkoop van Nieuwegracht 34 zaten 2 documenten uit 1847 waarin afspraken worden gemaakt met F.H.C. Drieling, toenmalig noordelijke buurman, mbt een verbouwing (hij was het huidige Nieuwegracht 32 aan het vormen uit drie bestaande huizen). In Januari 1847 spreekt hij met Johan (J.G.A.) Royaards af dat hij zijn kap mag verhogen, waarbij de 2 zolderramen in de 'brand- of eindgevel' (waarvan de trapgevel nog zichtbaar is vanaf de straat) van Nieuwegracht 34 komen te vervallen. Dhr. Drieling zegt toe deze ramen dicht te zullen metselen en als vervangend licht/lucht een dakkapel te plaatsen in de kap van nr 34 (deze zit er nu nog), oa gebruikmakend van IJsselplaveijen voor de inmetelsing. In mei 1847 spreekt dhr. Drieling af met David Hendrik Royaards, die het huis heeft geërfd van zijn inmiddels overleden broer, dat hij balken in de zijmuur mag 'inbrengen'. (2) In haar artikel uit 2017 beschrijft Marleen Willebrands een avond aan tafel bij de familie Royaards aan de Nieuwegracht (dan bewoond door J.G.A. Royaards, en zijn zus Frida), waarbij veel leuke informatie 'ter tafel komt'. (3) In haar artikel uit 2012 beschrijft Margriet van Eikema Hommes een vijfdelige serie schilderijen van Ferdinand Bol, die oorspronkelijk in het huis van de familie Royaards (de ouders van J.G.A., DH en Frida Royaards), Nieuwegracht 6, hingen. De familie Royaards heeft deze serie in 1892 aan de Nederlandse staat geschenken. (4) Herman Johan Royaards, broer van J.G.A., huwde in 1825 met Henriette Johanna Both Hendriksen, zij overleed in 1832. Haar jongere zuster was gehuwd met Baron Christiaan Willem Johan van Boetzelaer van Dubbeldam, die we tegen kwamen als eigenaar van Nieuwegracht 36. De families zijn dus verwant. (5) Tenslotte bleek dat een andere telg uit deze familie, Willem Jan Royaards (1829-1897), neef van de eerder genoemde J.G.A., D.H. en Frida, een interessant persoon, die ook nog eens een straat in Utrecht naar zich vernoemd kreeg. Hij blijkt oa in 1857 de Hamtoren te hebben gekocht (zichtbaar vanuit de trein naar Den Haag) waarna hij zich 'Heer van den Ham' mag noemen. Hij wordt in 1883 gemeld als rijkste inwoner van Utrecht. De genoemde serie schilderijen is door hem aan de staat geschenken (zie ook website ridderschapkwartier.nl voor een blog over Willem Jan).

Literatuur:

- Anoniem • Revisie Mr Dirck de Cocq Advocaet vanden Hove voor Hollandt ende Utrecht impetrant in cas van revisie op ende jegens Mr Ysbrandt van Diemerbroeck Medicinae Professor gedaeghde in het selve cas. • jaartal onbekend
- Beerthuizen-van Kooten, GJA • Een Schout in kinderschoenen? • maart 1981
- Brake, Serge ten • Met recht en rekenschap, de ambtenaren bij het hof van Holland en de Haagse rekenkamer in de Habsburgse tijd (1483-1558) • 2007
- Breij, M.C. • Historie Nieuwegracht 32 • 2012
- Brijn, M.V.J. de • Husinghe ende hofstede, een institutioneel-geografische studie van de rechtspraak over onroerend goed in de stad Utrecht in de middeleeuwen • 1994
- Bruin R.E (redactie) en anderen • Een paradijs vol weelde, Geschiedenis van de stad Utrecht • 2000
- Burgers, J.W.J. • De 14e-eeuwse verkaveling van Boeltgens camp in Utrecht, Historisch geografisch tijdschrift 8 (1990) p 90-100 • 1990
- Denneman Sr, C. • t Huys Montfoort aan de Nieuwegracht 34 te Utrecht, 1489-1989 (niet gepubliceerd) • 1989
- Diverse auteurs • Archeologische en bouwkundige kronieken van de gemeente Utrecht (voor Nieuwegracht 34: jaargang 1990) • 1974-1992
- Diverse auteurs • Steengoed, uitgegeven door het Utrechts Monumentenfonds • 1988-heden
- Dodt van Flensburg, J.J. (uitgegeven door) • Archief voor kerkelijke en wereldlijke geschiedenis van Nederland, meer bepaaldelijk van Utrecht • 1851
- Dolfin, Marceline, Kylstra E.M. en Penders, Jean • Utrecht, de huizen binnen de singels, beschrijving • 1989
- Dolfin, Marceline, Kylstra E.M. en Penders, Jean • Utrecht, de huizen binnen de singels, overzicht • 1989
- Gemeente Nijkerk • beeldregie Park Weldam, Bestemmingsplan, Gemeente Nijkerk • 20 aug 2013
- Gestman Gerardts, Jacob • "Altijds vernedert, Nochtans De Hooghe", Biografie van Cornelis de Hooghe (1541-1583)", proefschrift tot het behalen van het doctoraat in de geschiedenis • 2019
- Goss, John • Stadskaarten van Europa, een selectie van 16e eeuwse stadsplattegronden en afbeeldingen, Braun & Hogenberg • 1991
- Hofman, J.H. • De Maarschalken van Montfoort • 1903
- Hunen, Michel van (eindredactie) • Historisch Metselwerk, instandhouding, herstel en conservering, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed • 2012
- Janse, Antheun • Toernooicultuur en adelscultuur in middeleeuws Holland (adel in Holland, nummer 3, jaargang 34) • 2002
- Janse, Herman • Houten Kappen in Nederland, 1000-1940 • 1989
- Kipp, A.F.E. • Aantekeningen van bezoek aan Nieuwe Gracht 34 • 11 nov 1981
- Kipp, A.F.E. • "Nieuwe Gracht 34". In: Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van de Gemeente Utrecht, 1990, blz. 100 • 1990
- Kipp, A.F.E. • Bouwhistorisch Notitie Nieuwegracht 34 (Gemeente Utrecht) • 14 apr 1994
- Kipp, A.F.E. • Bouwhistorisch Notitie Nieuwegracht 34 (Gemeente Utrecht) • 29 aug 2000
- Klück, Bart • Bouwhistorisch rapport Nieuwegracht 36 • 2 sept 1993
- Koelmans, L. • Inleiding tot het lezen van zeventiende-eeuws Nederlands • 1978
- Kolman, Chris, en anderen • Monumenten in Nederland • 1996
- Korne, Annet de, en Rinkel, Tineke • Cursus zestiende- en zeventiende-eeuws Nederlands • 1987
- Leeuwen, Simon van • Costumen, keuren ende ordinantien van het baljuwschap ende lande van Rijnland • 1667
- Leeuwen, Simon van, vermeerderd door Mr Henrik Verduyn • Manier van procederen in civile en crimineele saaken • 1711
- Linden, Dr. M.P. van der • De Burggraven van Montfoort in de geschiedenis van het Sticht Utrecht en het Graafschap Holland 1260-1490 • 1957
- Matthaeus, Antonius • Verhandeling over de opveilingen: over het recht omtrent openbare verkooping, vooral by decreete • 1779
- Monumentenwacht Vlaanderen • Onderhoud en herstel van voegen in historisch metselwerk • 2013
- Muller Fz, Mr S. • Oude huizen te Utrecht • 1902
- Noordam, C.G.M. • Merode en Montfoort in de periode 1583-1648 (Heemtjdinghen, Stichts-Hollandse Historische Vereniging) • juni 1992
- Osinga-Dubbelboer, Eva • OudeDelft 50-52, Documentatie Kapconstructie, werkstuk 5 • 3 jan 2016
- Penders, Jean • Toelichting bij globale opmeting kelders Nieuwegracht 36 • 24 okt 1979
- Plomp, N. • Een Linschotens schilderstuk uit de veertiende eeuw (Heemtjdinghen (jaargang 13, nr 4), Stichts-Hollandse Historische Vereniging) • 1977
- Reenen, W.G. van • Bouwsporen (7), Verenigingsorgaan 32e jaargang, nr, 101 • september 2013

- Roberts, Benjamin • Through the Keyhole, Dutch Childrearing practices in the 17th and 18th century, Three Urban Families • 1998
- Sasse van Ijselt, L.A.M. van • De geschiedenis van de Johanniter Orde en haar commanderie te Montfoort • 1976
- Schakel & Schrale • Het sleutelstuk, de timmerman werd even beeldhouwer • 2004 (?)
- Stavenuiter, Go • Bij opbod en afslag, publieke verkopen in Beverwijk rond het jaar 1800, HGGM Ledenbulletin 22 • 1998
- Stenvert, Ronald • Biografie van de baksteen 1850-2000, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed • 2012
- Stroobant, C. • Vicomtes de Hollande, Montfoort, II, Notice G'néalogique sur les Vicomtes de Montfoort • 1851
- Temminck Groll, C.L. • Middeleeuwse stenen huizen te Utrecht en hun relatie met die van andere Noordwest Europese Steden • 1963
- Tussenbroek, Gabri van • Historisch Hout in Amsterdamse monumenten, dendrochronologie -houthandel -toepassing, Publicatiereeks Amsterdamse Monumenten 3, Gemeente Amsterdam, Bureau Monumenten & Archeologie • 2012
- Versélewe de Witt Hamer, Tom • De Johanni(e)ter Orde in Nederland (17) • 2008-2014
- Wal, Gerard van der • Cats voor 1530, De middeleeuwse geschiedenis van Cats en de twee riddergeslachten Van Cats • 28 jun 2014
- Nederland's adelsboek, Volume No. 28 • 1917

Internet:

- Utrechts Documentatiesysteem • www.documentatie.org
- Bouwkundige termen • www.joostdevree.nl
- Website van M.W.J. de Bruijn • www.broerendebruijn.nl
- Achtergrond rechtspraak • geneaknowhow.net/faq/recht/rechtspraak.htm
- Het Utrechts Archief • www.hetutrechtsarchief.nl
- Wikipedia • www.wikipedia.org
- www.watstaatdaer.nl
- www.rijkshyck.nl/paleografie
- geneaknowhow.net/faq/menu/m-vocabulair.htm
- www.vondel.humanities.uva.nl/paleografie/index.php?hoofdstuk=5
- www.deurwaarders.com/begripenlijst-deurwaarder
- www.rijkendeurwaarders.nl/u-heeft-een-schuld/begripenlijst/
- www.kareldegrote.nl
- www.huizenaanhetjanskerkhof.nl
- www.geneanet.org
- www.kasteleninutrecht.eu/RoyesteinCothen.htm
- nl.wikipedia.org/wiki/Royestein

Overige bronnen:

- Historische overdrachtsdocumenten in bezit van eigenaars van Nieuwegracht 34
- Bouwtekeningen behorende bij Nieuwegracht 34
- Leenregisters

Bewonersgeschiedenis

	34		36	
jaar	Oudelle/ Gracht	Cruysstraet/ Kamp	Oudelle/ Gracht	Cruysstraet/ Kamp
	<i>De verkaveling van het perceel vanaf de Oudelle in zijn oudste vorm is onzeker. De indeling tot 1388 is bij benadering.</i>			
1359	Aleyd & Katerine van Wyert			
1366			Alaerd & Aleyd van Ravenzwade	
<1370			[Aleyd van Culenborch/ Gerrit van Herderwijk] (1)	
1370	Johan van Wyert	Frederik Zoude(balch?)	Gerrit van Maersen (2)	(3)
1372		Dyderic Tibbe		
1373			Gerrit van Maersen (2)	
1378		Otto Baers		
1380			Harold van Emelisse	
1383		Johan van Wyert		
1387			Heynrik van Bersele, Here van der Veere en van Zandenborch	
±1388	<i>Herinrichting van het perceel met de indeling die stand hield tot aan de samenvoeging een eeuw later door Willem van Montfoort</i>			
1388		Johan van Wyert/Gijsbrecht Loef	(4)	Heynrik van Bersele/ Reynerus Jacobi
1389	Andreas Hey	Gijsbrecht Loef	Reynerus Jacobi/Dirck Ruysch	
1390			Dirck Ruysch	
1392	Hugo Hyebort			
1395	Petrus van Oudewater			
1396			Gijsbert Uustinc	
1402	Johan Spierinc			
1403	Peter Borch			
1406		Tydeman Blanckert		
1410	"Beatrix"			
1413		Aernt van Cleve		
<1414			Tyman van Damassche (5)	
1414			Lodewijk en Willem (ridder) van Montfoort	
1423	Celye Beatrixdochter	"Volchus"	Meester Giels van Wissekercke (6)	
1429		Henric van Lockhorst en Aleyt zijn dochter		
1436		Dirk Cant		
1440		Beatrijs van Spengen		
1443			Willem van Montfoort (7)	
1446	Evert van Voern & erven		H&H geruimd, Agnyne weduwe van Tyman van Damassche	
1447		Nicolaas Schoor		
1447			Willem van Montfoort (7)	
1449			Geëigend door Heren van Oudmunster (?)	
1451		Goeyert Bits		
1457		Dirck van Moudijk		
1461			H&H 2e maal geruimd, Frederik van Damassche	
1468			Tyman Cluetinck	
1471			Willem van Montfoort (Proost)	
1478	Engele van Blochove			
1479		Herman over de Vecht		
1484		Willem van Montfoort (Proost)		
1500	Willem van Montfoort (Proost)			
1513		Jan III van Montfoort		
<1580		Burggraven van Montfoort, Huis van de Rovere		

	34		36	
jaar	Oudelle/ Gracht	Cruysstraet/ Kamp	Oudelle/ Gracht	Cruysstraet/ Kamp
<1657	Burggraven van Montfoort, Huis van Merode			
1657	Floriz Zas van Weldam			
1659	Floriz Zas van Weldam + erven	Willem Adriaen Deijs + erven	Floriz Zas van Weldam + erven	
1664	Familie de Cocq		Familie de Cocq	
1671	Francois Spiering + erven	Willem Adriaen Deijs	Francois Spiering + erven	
1671	Gerrit Peijsselman + erven	Willem Adriaen Deijs	Francois Spiering + erven	
1703	Gerrit Peijsselman + erven	Willem Adriaen Deijs	Elizabeth Coyman (gaat over aan haar zoon J.C. v/d Muelen)	
1707	Gerrit Peijsselman + erven	Elizabeth Coyman (gaat over aan haar zoon J.C. v/d Muelen)		
1731	Jan Carel van der Muelen + erven			
1790	Willem Voorsteegh	Everard Kol		
1825	Willem Voorsteegh	Baron de Pesters van Cattenbroek		
1828	Johan Royaards + erven	Baron de Pesters van Cattenbroek		
1851	Johan Royaards + erven	Baron van Boetzelaar van Dubbeldam		
1882	Johan Royaards + erven	Leendert Schouten		
1891	Emile Wimmers	Leendert Schouten		
1903	Leendert van Duijn	Leendert Schouten		
±1920	Leendert van Duijn	Vereniging voor Christelijk Middelbaar Onderwijs		
1933	Vereniging voor Christelijk Middelbaar Onderwijs			

Gebruikte bronnen uit HUA (voornamelijk te vinden onder HUA ingang 223: Kapittel van Oudmunster te Utrecht): **1359**: 483-1/305, **1366**: 974-6, **1370**: 483-2/86, **1370**: 483-2/4 & 13 & 17 & 31, **1372**: 984-6, 483-2/86, **1373**: 975-6, **1378**: 483-2/344, **1380**: 483-3/63 & 64, **1383**: 483-3/109, **1387**: 975-17, **1388**: 483-3/382 & 393 & 397, **1389**: 483-3/428 & 437 & 439, 975-19, 984-13, **1390**: 483-4/439, **1392**: 483-4/99, **1395**: 483-4/240, **1396**: 483-4/314, **1402**: 483-5/13, **1403**: 483-5/49, **1406**: 483-5/215, **1410**: 483-5/438, **1413**: 987/17, **1414**: 974-14-1, **1423**: 483-6/20, 483-6/35, **1429**: 984-25, **1436**: 984-28, **1440**: 984-29, **1443**: 499-1/20, 483-8/11 voor 1444, **1446**: 974-14-2, 489-1/10, **1447**: 984-31, **1447**: 489-1/34, **1449**: 975-60, **1451**: 984-33, **1457**: 194-36, **1461**: 975-74, **1468**: 171-1-1, **1471**: 171-2, **1478**: 975-89, **1479**: 984-48, **1484**: 171-3, **1500**: 171-4-1, **1513**: 703-22/50, **1657**: 34-4.369 N. DE CRUYFF, akte nr 58, **1703**: 357/632.1703, **1707**: 357/633.1707

(1): De rekeningen noemen deze namen in 1370 in relatie tot 2 of 3 hofstedes die liggen voor de areis 8-10 aan de Cruysstraat. Culenborch wordt genoemd tot 1374, Herderwjc tot 1380. Het is de auteur onduidelijk om welke hofstedes het precies gaat en of het betrekking heeft op huidige bewoning.

(2): Gerrit van Maersen staat genoemd in de rekeningen van 1370 als eigenaar van hofstede quondam Aleyd de Culenborch. In 1373 koopt hij, blijkens een erfpachtakte, een hofstede die gelegen is naast een hofstede waar hij dan woont.

(3): Gerard van Herderwjc wordt zoals gemeld genoemd in de rekeningen van de Cruysstraat tot 1380. Het zou kunnen dat Gerard van Maersen en Gerard van Herderwjc dezelfde persoon zijn. Wellicht wonen ze beiden op het erf.

(4) Rond 1388 wordt in de rekeningen voor het eerst verwezen naar Bertrade Foecq, met de introductie van een regel voor de hofstede van het latere Nieuwegracht 36. De achtergrond hiervan is voorlopig onduidelijk.

(5): impliciet, als verkoper in erfpachtakte.

(6): Van Wissekercke wordt in de rekeningen genoemd van 1423-1442. In erfpachtes wordt hij als zuidelijke belending genoemd in 7 transacties, van 1429-1479.

(7): Willem van Montfoort komt voor in de rekeningen vanaf 1443. Het is onduidelijk hoe dit precies te rijmen met de aanwezigheid van bijvoorbeeld Gielis van Wissekercke en de latere ruiming en de transactie van Tyman Cluetinck.

Oorspronkelijke tekst van de overdracht in 1513

De overdracht van het Huis van Montfoort door Willem van Montfoort, Proost van Oudmunster, aan zijn neef Jan III van Montfoort (uit Dodt van Flensburg (1851))

No.608 Willem van Montfoort, proost van Oud-Munster, begiftigt Jan, heer van Montfoort, met eene huisinge, staande in de Oudellen, te Utrecht

Allen den ghenen, die desen brieff sellen sien of hooren lesen, doen wij verstaen, schout ende schepenen der stadt van Utrecht, dat voir ons quam int gerechte die eerweerdige, edele heere, heere Willem van Montfoort, proest der kercken van Oude Munster tUtrecht, ende gaf mit sijns gecoren voochts hant , daer hij mit recht ende mit oordele aenquam, over den edelen , geboirtigen ende vermogenden heeren , heere Jan , heer van Montfoort , tot Purmerynde , tot Linschoten etc., zijnen neue die alinge huysinge ende hofstede, also die gelegen is inder Oudellen tusschen sinte Pouwels brugge ende Helmichs brugge an die oostsijde van die Nye Grafft, streckende van voren tot afteren aen die Cruystraet toe, daer heeren Voppe Jacobssen, vicarius der kercken van Oude Munster voirs., allanges zuytwerts, ende Jans weduwe van Tyel mit erven ende huysingen, die sij beyde van die voers. kercken houden, allanges noortwärts naest gelegen sijn, ende so heere Willem voers., die nu ter tijt selue gebruyct ende bewoont mit allen hoeren toebehoeren, te weten, cathelen ende alle ander inboedel als in derselue huysinge al te hans is, ende nae heeren Willems voers. doot bevonden sal werden, uytgesondert gout, gelt, zuluerwerck, clenodien van kostelicke gesteenten ende ander clederen tot heeren Willems lijue behoorende, ende heere Willem voirgenoemt verteech daer of mit handen voers. ende mit alle rechts ende toeseggens, dat hij dair aen hadde, ende mede van allen brieven die dair af ruerende sijn, tot heeren Jan van Montfoort etc. ende sijns erven voirs. behoeff, alst recht ende oirdelle wijsde, dat hij sculdich was te doen, ende geloofdent hem mede jaer ende dach te waren opten pacht, die de heeren van Oude Munster tUtrecht daer jaerlijcks van outs uyt dese huysinge en hofstede voirs. hebben, nae den heyligen Dertien dach naestcomende, ende alle voir plachten of te doen, mit voirwaerden dat dese huysinge ende hofstede voirs. tot ewigen dagen blijuen zell aen die hofstat van Montfoort.

Ter seluer tijt quam mede voer ons int gerechte Simon Simoenssoen, ende toenden ons enen openen machtbrieff, gans gaue ende wel besegelt, mit segele der geenre hier na beschreuen , alsoe die geleeck ende wij bekennen mochten ongecancelleert ende ongeradeert, sprekende van woirde to woirde in manieren hierna volgende, aldus:

» Wij deken ende capittel der kercken van Oude Munster tUtrecht maken kondt allen den genen, die dese onse letteren sullen sien off hooren lesen, dat wij machtich gemaickt hebben ende maicken machtich mit desen brieue, Simon Simonssoen, om van onsen wegen ende in den name van ons voir den schout ende schepenen der stadt van Utrecht in den gerechte quyt te schelden, tot behoeff des edelen ende vromen heren Jans van Montfoirde etc., den voercoop tot desen tijt, die wij hebben aen huysinge ende hofstede also als die gelegen sijne binnen Utrecht inde Oudellen in onsen gerecht tusschen sunte Pauwels brugge ende Helmichs brugge, aen die oestsijde van der Nyer Grafte tot after aen die Cruystrate, dair voren ende afteren aen die zuytsijde heeren Voppe Jacopssoen, vicarius in den voers . onser kercken, ende aen die noortseyde, van voir tot afteren, die weduwe Jans van Tyel mit erven ende huysingen, die sij beyde van ons ende onser kercken houden, naestgelegen

sijne, alsoe die weerdige ende edel heere Willem van Montfoirt, proest onser kercken voers., die nu ter tijt bewoent , behoudelicken ons voertaen ons voircoops ende alle ons rechts, dat wij hebben aen der huysinge ende hofstede voers. Ende hebben dest oerkonde onser kercken segel aen desen brieff doen hangen. Gegeuen int jaer ons Heeren vijftien hondert dertien, opten XXI dach in Septembri.”

Ende doe wij den voers. opene machtbrieff gesien ende wel verstaen hadden, so begeerden Simon voirs. eens oirdeels van ons, of hij overmits denselven openen machtbrief also gemachticht was, dat hij van wegen den deken ende capittel der kercken van Oude Munster tUtrecht quyt scelden mochte, tot behoeff mijns liefs heeren van Montfoirt voirs., den voercoop op deser tijt van den huysinge ende hofstede voirs. Ende hem wert gewijst mit rechte ende mit oerdelle, dat hij twel doen mochte, ende aldaer so scout sijn voers. gemachtigde quyt, tot behoeff mijns liefs heeren van Montfoert voers., den vercoop op deser tijt van der huysinge ende hofstede voers., behoudelicken hen voertaen hoers voircoops ende alle hoers rechts sij hebben aen der huysinge ende hofstede voers., na inhoud des openen macht briefs voirs., sonder argelist. Dit gescieden onder Jan ouer de Vecht, schout, Egbert van Gruenenberch, Beernt Proeys, Jacop van Snellenberch, Goyert van Voerd, Gijsbert van Lans croen, Jan Ruysch Alphers soen, Jacob Pot, Peter Gerritssoen van Merenberch, Willem Sael, Jan van Voerde ende Gijsbert van Lewen, schepenen tUtrecht. Des toirkonde so hebben wij schout ende scepenen voergenoemt, onser stadt groote segel aen desen brief gedaen. Gegeuen int jair ons Heeren duysent vijff hondert ende derthien, des dijnsdages op sunte Cosmus ende Domiaen dach (27 Sept.). Ende stont onderteekent: Jan van Voerd. Ende was besegelt mit een gantsch, gaef, root, uythangende segel.

Volgens een afschrift uit de nagelatene papieren van de heer J.J. Dodt van Flensburg.

SteenGoed is een uitgave van Het Utrechts Monumentenfonds
 Lange Nieuwstraat 53, 3512 PD Utrecht, 030 231 1761, info@umf.nu, www.umf.nu